

AL MORRISSON

Insula Paștelui

Traducere și note Liana Gomboșiu

București, 1997

PRIETENII CĂRȚII

BUCUREȘTI ISBN 973 – 573 – 067 – 7

Cuvânt înainte

Din ziua descoperirii de către olandezi, Insula Paștelui, această oază pierdută în „imensele pustietăți marine” ale Pacificului de Sud, a fost înconjurată de un halo de mister și legendă. Statuile ei uriașe i-au adus o celebritate care nu s-a dezmințit timp de două veacuri. Ceea ce se vorbește despre insulă, chiar în cercurile cultivate, poate fi considerat de domeniul folclorului. Se crede despre ea că ar fi ultimul vestigiu al unui continent scufundat, locul unei civilizații odinioară strălucitoare. Se vorbește chiar despre „căi triumfale” care traversează insula și se pierd în mare. Locuitorii pe care europenii i-au găsit sunt clasați, în general, ca „sălbatici” sau „degenerați”, incapabili să fi ridicat monumentele în mijlocul cărora își duceau o viață nenorocită. S-a stabilit adeseori o legătură între această insulă și vechile civilizații ale Americii Centrale și de Sud, statuile sale păstrând – se zice – secretul unor migrații milenare, în Statele Unite, Insula Paștelui a fost legată de un anume continent Mu, al cărui fast dispărut este chiar descris într-o carte de mare succes la public.

Lucrări având un caracter mai științific vorbesc despre o civilizație megalitică ce s-ar fi întins din Asia până la Insula Paștelui și ale cărei vestigii impunătoare s-ar mai afla prin Indonezia și Micronezia. Uriașa construcție din Tinga, replică îndepărtată a dolmenelor din Cornwall, ar fi una din martorele mute ale trecerii prin insulele Polineziei a acestui popor de constructori. Pentru acești oameni îndrăgostiți de dimensiuni colosale, Insula Paștelui n-ar fi fost decât o etapă. Ei s-ar fi dus și pe continentul american unde poarta

monolită de la Tia-huanaco și palatele de la Cuzco le-au păstrat memoria.

Aceste interpretări ale monumentelor din Insula Paștelui implică un fel de credință mistică într-o vârstă de aur a omenirii și trădează dorința de a da trecutului îndepărtat o aureolă de mărire și mister, dar nu prea iau în seamă datele precise ale arheologiei și etnografiei. Statuile și alte ruine ale insulei nefiind din domeniul mitic, ci din cel al realității, problemele pe care le pun cereau un studiu la fața locului și după metode științifice. Lucrările expediției engleze conduse de doamna Routledge au ajutat la îndepărtarea mai multor legende și erori.

Cu toate rezultatele importante obținute de doamna Routledge, a rămas o enigmă, cu mult mai tulburătoare decât greutatea sau înălțimea statuiilor uriașe cu fețe disprețuitoare. Câțiva ani după catastrofa care a distrus civilizația insulei, misionarii au găsit niște tablete de lemn acoperite de semne ciudate. La prima vedere, acele șiruri de simboluri complicate aveau aparența unui sistem hieroglific. Dar nicio insulă polineziană nu pare să fi avut vreun sistem de scriere. Dacă, singurii din Polinezia, locuitorii acestei „Ultima Thule” au cunoscut arta de a scrie și dacă tot ei au fost singurii care au știut să cioplească și să ridice statui atât de mari – atunci au tot dreptul de a se proclama reprezentanții unui trecut grandios și fiii unei rase privilegiate. Aburul de mărire și de glorie care plutea în jurul insulei lor nu era, poate, doar produsul unor imaginații înflăcărâte.

Această ipoteză a unei Insule a Paștelui cu o civilizație legată de aceea a popoarelor vechi din Asia, a părut să se confirme, cu câțiva ani în urmă, când un cercetător maghiar, domnul Wilhelm de Hevesy, a semnalat asemănări evidente între simbolurile de pe tabletele din Insula Paștelui și elementele unei scrieri descoperite pe valea Indului și datând de aproape 2500 de ani înaintea erei noastre. Aceste analogii păreau să arunce o lumină nouă asupra originii culturilor din Oceania și asupra factorilor care au contribuit la răspândirea lor.

Teoria a luat un nou avânt. Nu mai era doar India care era legată de Polinezia printr-o asemănare de scriere, ci și China preistorică. Doctorul Heine-Geldern a atras atenția asupra unor similitudini între

anumite caractere chinezești arhaice din epoca Ciang și „scrierea” din Insula Paștelui. Aceste apropieri lăsau să se presupună un centru comun, situat în Asia, de unde se desprinseseră, răspândindu-se prin Pacific, diverse elemente de civilizație, dacă nu chiar popoare întregi.

Reconstituirea unor migrații ipotetice s-a extins și la America precolumbiană care, și ea, a fost adusă în orbita vechilor civilizații asiatice.

Soluțiile îndrăznețe propuse pentru rezolvarea problemelor Insulei Paștelui dau o idee despre importanța pe care acest teritoriu a luat-o în istoria civilizației. La inițiativa doctorului Paul Rivet, directorul Muzeului Omului, s-a organizat o misiune științifică sprijinită de guvernele francez și belgian și având ca scop lămurirea, pe cât posibil, a enigmei Insulei Paștelui. Domnul Charles Watelin și doctor Henri Lavacherie au condus cercetările arheologice. Autorul acestor rânduri a avut ca sarcină anchetele etnografice și lingvistice.

Domnul Watelin avea speranțe pe care eu nu le împărtășeam. Nepăsător față de pascuanii moderni și față de tradițiile care ar mai fi putut supraviețui în insulă, el speră să descopere zidurile unor cetăți vechi, asemănătoare celor de la Mohenjo-daro. Avea certitudinea că săpăturile pe care urma să le înceapă la piciorul vulcanilor îi vor dezvălui o civilizație necunoscută, în ceea ce mă privește, eram mai atras de cele câteva sute de polinezieni care supraviețuiseră atâtor dezastre și care continuau să vorbească vechea lor limbă și să-și transmită legendele și povestirile strămoșilor îndepărtați. Nu le ignorăm decăderea, uitarea religiei și a obiceiurilor trecute, dar sperăm să mai pot prinde o șoaptă slabă venită din vremurile de demult și să mă pot ajuta de câteva amintiri ale unor bătrâni pentru a relua studiul „misterelor” insulei.

Marina franceză și-a dat concursul autorizând ambarcarea membrilor expediției pe vasul colonial *Rigault-de-Genouilly* care era la primul său drum.

Călătoria noastră a durat cinci luni și s-a făcut în mai multe etape, întâi a fost plecarea din Lorient, pe ploaie și în sunet de fanfară și de clopote, în mijlocul salvelor de tun. Un preot ne-a binecuvântat

croaziera. Toți și-au luat rămas bun de la noi după vechile tradiții ale marinei regale, încă la mare preț în acel port breton. Nu este de mirare că m-am gândit la domnul de de La Pérouse care, la fel ca noi, plecase odinioară spre Insula Paștelui pe un vas de război cu pânzele în vânt.

Am vizitat întâi porturile din Africa occidentală, apoi pe cele din America de Sud. Timp de patru luni am trecut din Gabon la ghețarii din Țara de Foc. Acolo l-am pierdut pe Charles Watelin. Cu toată vârsta lui înaintată, el păstrase un suflet tânăr și vioi. Dorea să vadă totul, să cunoască totul. A contractat o pneumonie în timpul unei vânători în Patagonia și s-a stins în dreptul coastei chiliene, după traversarea Golfului Panaș.

Colegul meu, domnul Henri Lavacherie, astăzi director al Muzeelor Regale de Artă și Istorie, mi s-a alăturat la Lima. Cu începere de la acea dată, munca noastră a devenit un obiectiv comun, urmărit cu o camaraderie perfectă care rămâne pentru mine cea mai frumoasă amintire din această expediție.

Am ajuns în Insula Paștelui la 27 iulie 1934 și am părăsit-o la 2 ianuarie 1935, la bordul navei-școală belgiene, *Mercator*, care ne-a dus la Pitcairn, în Tahiti, în insulele Tuamotu, Marchize și Hawai.

Scopul acestei lucrări este să ofere un tablou al civilizației pascuane de odinioară, cu ajutorul materialelor culese de către expediția noastră. Acest trecut nu s-ar fi putut reconstitui fără elementele de comparație, etnografice și arheologice, ale arhipelagurilor vecine care au fost locuite de popoare cu aceeași limbă și de aceeași rasă.

Pentru a evoca această civilizație dispărută de aproape un secol, n-am avut la dispoziție decât epave, în interpretarea unor documente disperate și mediocre, am fost ajutat de doi specialiști eminenți în problemele Polineziei: Dr. Peter Buck și Dr. Kenneth Emory. În timpul sederii mele la Muzeul din Honolulu, acești doi specialiști se ocupau de civilizația Mangareva (Insulele Gambier) ale cărei tradiții și istorie ne sunt mult mai cunoscute decât cele ale Insulei Paștelui.

În această carte vor apărea adesea numele a doi indigeni care au fost sursele noastre de informație cele mai importante: Juan Tepano și Victoria Rapahango. Tepano n-a cunoscut civilizația strămoșilor săi

decât prin intermediul unor amintiri din copilărie și ale unor povestiri spuse de bătrâni. Victoria Rapahango, femeie de vreo treizeci și șase de ani, ne-a inițiat în lumea mărunță și închisă a satului modern Hanga-roa.

Această carte nu se adresează nici arheologilor, nici etnografilor. Ei pot găsi datele care îi interesează într-o monografie voluminoasă publicată sub titlul *Etnologia Insulei Paștelui*.

Dacă m-aș fi resemnat să privesc problemele Insulei Paștelui ca fiind de nerezolvat, aș fi fost învinovățit, pe drept cuvânt, de alegerea unei căi facile și indolente. Soluția multor „mistere” pe care noi o propunem, s-ar putea să displacă celor dornici de farmecul enigmelor. Trebuie să am totodată curajul de a declara că unele probleme ale Insulei Paștelui nu sunt lămurite decât pe jumătate și vor rămâne, poate, pentru totdeauna de nedescifrat.

Pentru a explica energia de care au dat dovadă pascuanii, am recurs uneori la argumente psihologice. Miracolul Insulei Paștelui stă în îndrăzneala cu care locuitorii unei insule mici, lipsită de resurse, au ridicat la orizontul Pacificului, niște monumente demne de un mare popor.

Insula Paștelui ne-a apărut la orizont într-o zi ploioasă a iernii australe de la sfârșitul lunii iulie 1934. Revăd încă falezele înalte ale Peninsulei Poike estompate în ceață, rotunjimile vulcanilor și reciful întunecat, răsucit, răvășit de muchii stâncoase ascuțite de care se sfărâmau valurile. Câmpiile care se întindeau, departe, spre interior, colinele cu linii dulci, line aveau ceva nespus de pașnic. Pe alocuri, verdele lor fraged, ca spălat, te făcea să te gândești la coasta scandinavă. Asemănarea cu Suedia ar fi fost perfectă – dacă n-ar fi existat acel prim plan de stânci fioroase, stranii, diabolice.

Comandantul vasului ne convocase pe dună pentru a ne împărtăși o veste proastă: marea dinspre Hanga-roa era teribil de agitată și nu se putea garanta debarcarea în siguranță a celor 90 de lăzi din cală. Întrucât în instrucțiunile sale nu se specifică locul de pe insulă unde trebuia să ne lase, comandantul a hotărât să ne depună, pe noi și

proviziile noastre, într-un punct oarecare al țărmului.

Vasul *Rigaull-de-Genouilly* s-a oprit în fața micului golf Hanga-roa, singurul sat din insulă unde mai locuiesc pascuanii. Cu puțin timp în urmă, în fața falezelor și a litoralului sfârtecat al coastei de nord, mă gândisem la Suedia; acum, acea primă impresie era accentuată de către casele indigene pe care le puteam distinge cu binoclul, case dispersate nu departe de mâl și prea puțin ascunse de smochini. Dacă ne-am fi așteptat să găsim silueta clasică a unei plaje polineziene, am fi fost foarte dezamăgiți. Capitala legendarei Insule a Paștelui ni s-a înfățișat ca un umil cătun european, într-o zi ploioasă de toamnă.

Acea primă zi pe Insula Paștelui a rămas pentru totdeauna în amintirea noastră. Vântul care bătea în rafale împingea spre țărm valuri mari, care formau lângă recife o barieră tot mai îngrijorătoare. La prima vedere, indigenii îngrămădiți pe mal nu păreau dispuși să ne iasă în întâmpinare. Vestea sosirii noastre se răspândise în sat și, pe toate potecile care duceau spre mare, oamenii veneau în goană. Pe plajă avea loc o discuție pe care noi o urmăream nerăbdători și alarmați. Dacă indigenii renunțau să vină spre noi, nu ne mai rămânea decât să ne întoarcem în nordul insulei, la adăpost de vânt, dar departe de orice așezare omenească. Așa că, am văzut cu cea mai mare ușurare cum se apropiau de noi, întâi una, apoi două, apoi trei bărci indigene, în prima, condusă de către guvernatorul insulei, pascuanii îmbrăcați în chip de marinari chileni vâsleau cadențat. Celelalte bărci aveau un aspect mai colorat. Erau arhipline de indigeni purtând, aproape toți, haine europene zdrențuite. Singură notă exotică era dată de câteva căști de pene care, departe de a fi reminiscențe din alte vremuri, constituiau obiecte de troc, aproape de bazar, destinate a fi râvnite de marinari și a impulsiona vânzarea „curiozităților” care supraîncărcau ambarcațiunile.

De câte ori folosesc denumirea de „indigeni” pentru a-i desemna pe locuitorii actuali ai Insulei Paștelui încerc aceeași ezitare pe care am avut-o când i-am privit pentru prima dată, de pe puntea vasului. Acest cuvânt care sugerează un ten întunecat, trăsături mai neobișnuite, nu se potrivește deloc acelor fețe atât de europene. Câte națiuni n-au

amestecat oare sângele lor cu acela al vechilor maori! Pe chipurile întoarse spre noi se putea citi istoria multor escale. Unde era vechea Polinezia, vechea rasă de marinari și preoți învățați? Se mai regăsea desigur în nașul coroiat al unui bărbat, în bărbia ascuțită a unui tânăr cu fața îngustă, în fruntea bombată a unui vânzător de statuete. Mai era și în moliciunea graiului, în privirile malițioase, în animația și veselia spontană. Ne interpelaseră în engleză, în spaniolă, în franceză. „Săpun, săpun, căpitane, locotenente, săpun”. „Două bucăți de săpun pentru statueta mea și mai adăugați și o pâine”. „Săpunul tău e prea mic, săpunul chilian e mai mare. Mai pune un săpun. Sunteți niște *rakerake*, niște cărpănoși. Când veți debarca, amintiți-vă de mine, am un cal foarte bun pentru a vă conduce la vulcan!”

M-a cuprins o mare melancolie în mijlocul acelei zarve. Sculptorii statuielor uriașe, preoții care umpluseră cerul și pământul cu divinități și simboluri subtile se perpetuaseră în acea lume decăzută?

Pe punte s-au îngălămbit statuete grotești, bastoane și săbii de lemn. Aceste obiecte mă dezamăgeau, înlocuiseră frumoasele obiecte de altă dată, cioplite cu meșteșug și răbdare în bucăți de lemn. Nu mai erau decât niște marionete ridicole care erau schimbate pe săpunuri și pantaloni, în mijlocul unor râsete amuzate.

Aflând că aveam de gând să rămânem pe insulă, Pedro Atam, un băiat destul de chipeș, ne-a întrebat care era motivul venirii noastre, l-am explicat că eram arheologi, în căutare de lucruri vechi. Ne-a înțeles imediat și ne-a declarat pe un ton firesc: „Obiecte vechi nu prea mai sunt și v-ar trebui mult timp să le găsiți. Dar, fiți fără grijă, vă vom face noi câte doriți. Tot ce vreți vă vom da. La voi nimeni nu va vedea vreo diferență”. Cu mustața și prestața lui, Pedro ni s-a părut un fel de Satan, în pragul acestei noi lumi, venit să ne tenteze, l-am mulțumit și i-am spus totodată că am dori ca toate piesele oferite de compatrioții săi să fie cu adevărat vechi. Lăsându-i pe pascuani să se descurce cu marinarii, ne-am dus să facem cunoștință cu guvernatorul sau „subdelegațio”, pentru a-l numi după adevăratul său titlu. Era în uniformă de gală și părea foarte nedumerit de vizita noastră. L-am înștiințat în câteva cuvinte despre refuzul comandantului vasului Rigault-de-Genouilly de a debarca lăzile noastre la Hanga-roa. Ne-a

promis că va rezolva totul cu ajutorul indigenilor și ne-a invitat să luăm loc în barca sa.

De îndată ce am coborât, ne-am dat seama de starea mării. Am fost azvârliti de colo-colo și udați de valurile care se năpusteau asupra noastră. Este adevărat că siguranța și calmul vâsleșilor ne îndepărta orice spaimă, dar situația s-a înrăutățit în apropiere de mai. Am avut brusc senzația că am fost ridicați deasupra valurilor, apoi împinși într-o coborâre vertiginoasă pe un tobogan, în câteva minute am fost, totuși, la adăpost, pe mal. Neliniștea noastră s-a risipit și am examinat zidăria care apăra intrarea în port, făcută din rămășițe ale vechilor monumente. Era tot ce mai rămăsese din construcțiile descrise de Cook și de La Pérouse. Brațe viguroase ne-au împins pe țărm și de îndată am fost înconjurați de o mulțime formată mai ales din femei și copii care ni se adresau în pascuană, spaniolă și în engleză. Nu mai știam nici ce să zicem, nici ce să facem, căci eram uzi până la piele de valuri și de ploaie. Eram totodată și emoționați, călcând pe pământul insulei la care ne gândisem atâta în timpul călătoriei.

Aflându-ne în acea învălmășeală de femei, cele mai multe urâte, cu veșminte decolorate, lipite de corpuri lipsite de grație, am refuzat gândul că ne-am afla în Polinezia.

Momentele de nesiguranță au fost întrerupte de un incident. O tânără se apropiase de colegul meu și îi ceruse o țigară. Automat, acesta i-a întins un pachet pe care ea l-a înhățat cu o mișcare bruscă și a luat-o imediat la goană. Acest furtișag ne-a făcut plăcere. Ne aflam, deodată, în vechea atmosferă a Insulei, așa cum apare ea din povestirile primilor navigatori. Asemenea marinarilor lui Cook și ai lui de La Pérouse trebuia ca și noi să fim atenți la înclinația spre furt pe care pascuanii au arătat-o încă de la primul lor contact cu albi. Am privit incidentul ca fiind de bun augur și am fost mai dispuși să ne împăcăm cu oamenii și cu lucrurile acestui mic univers în care apărusem atât de neașteptat. Aveam neîndoielnic mare succes, după curiozitatea cu care femeile și copiii se înghesuiau în jurul nostru. Viața e monotonă pe insulă și venirea unui vapor reprezintă un eveniment despre care se vorbește luni de zile.

Am văzut un fel de pitic posac, în haine prea mari pentru el, care

se apropia de noi. Acea ființă ciudată ne-a întins o biată mână muncită, de bătrân, și ne-a spus în franceză: „Bună ziua, domnilor”. L-am recunoscut atunci pe Vincent Pons, de care mi se vorbise în Chile, pe care și alți călători îl menționaseră în povestirile lor. După ce navigase pe diverse goelete în toate mărire Sudului, cu șaizeci de ani în urmă, Pons se stabilise în Insula Paștelui unde își găsise și o femeie. El este astăzi străbunul unui șir întreg de băieți zdraveni care trec drept cei mai îndărătnici din insulă. Din păcate, bătrânului Pons puțin i-a păsat de obiceiurile familiei sale indigene și nu ne-a fost de prea mare ajutor în căutările noastre.

Urmați de cortegiul nostru de femei și copii, ne-am îndreptat destul de anevoios spre casa guvernatorului, numită *Subdelegación*. În mijlocul învălmășelii, am zărit un chip acoperit cu un strat gros de pudră de orez: era acela al uneia dintre cele mai frumoase fete din insulă.

Doi bărbați ne așteptau lângă „reședința” guvernatorului: domnul Morisson și domnul Smith, administratorii Companiei. Foarte politicoși, ne-au invitat să ne instalăm la Mataveri, ferma Companiei Williamson și Balfour în a cărei stăpânire se afla insula. Am acceptat cu recunoștință, știind cât confort și siguranță ne putea asigura această ospitalitate. La intrarea în casa guvernatorului, ne aștepta doamna guvernator, o femeie tânără destul de frumoasă dar cu fața obosită și care ținea în brațe un copilăș slăbuț. Ne-a zâmbit vag, total indiferentă la intrarea în casa ei a unui grup de oameni uzi leoarcă. Un bărbat puhav, neras, în pijama și papuci, ne-a ieșit în întâmpinare. Acest personaj neplăcut era un comerciant chilian care dăduse faliment și care se refugiase pe insulă unde exercita dubla funcție de învățător și scriitor public, pentru neștiutorii de carte. Cât timp am stat în insulă, l-am văzut cu aceeași pijama și aceeași față ursuză.

Fot mai uzi și disperați din cauza debarcării lăzilor noastre care ne dădea bătaie de cap, simțeam cum ne părăsea curajul. Aceasta era faimoasă Insulă a Paștelui? Fețele acestea puțin vulgare, aerele acestea politicoase, dar întrucâtva obraznice?

Atmosfera polineziană de care ne simțeam tot mai departe, a reapărut odată cu venirea Victoriei Rapa-hango, îmbrăcată în alb, cu

părul lung, ondulat, revărsat pe umeri. Această femeie din tribul regal Min, cu manierele ei distinse, firea plăcută, blândețea puțin tristă, făcea să dăinuie farmecul vechilor aristocrații din Oceania, în mijlocul culturii decadente a anturajului ei.

După o scurtă acalmie, ploaia s-a întetit. Insula a dispărut într-o ceață deasă și nu mai vedeam decât plaja noroioasă și stâncile amenințătoare. Lăzile noastre au fost purtate prin mulțimea care nu părăsise țărmul. Ni se tot repeta că trebuia să fim atenți, căci „acești oameni sunt atât de hoți”. Asigurările neîncetate de cinste ale indigenilor nu erau în măsură de a ne liniști. Am rămas de veghe, observându-i atât pe oamenii din echipa noastră cât și pe spectatori.

Câteva femei s-au apropiat de noi și ne-au întrebat, jenate, dacă nu aveam săpun, încurajate de răspunsul nostru prietenos, ne-au întrebat și despre țesături imprimate și despre Pompe/a, parfumul ieftin atât de apreciat pe insulă.

Pe înserat, ne-am îndepărtat spre Mataveri, ferma administratorului englez, pe un drum mărginit de un zid scund din pietre și de un șir de duzi. Această alee pe care în timp am îndrăgit-o, ne-a dezamăgit la început, prin aspectul ei prozaic european. Când am ajuns pe platoul Mataveri, o umbră s-a apropiat de noi: o făptură cu mers șovăielnic care ne-a strecurat în mână câteva obiecte din piatră. Le-am recunoscut imediat: erau vârfuri de lance, din obsidian. Dându-ni-le, ni s-a spus pe un ton misterios: *Regală* (Cadou). Acesta a fost primul nostru cadou, intrarea noastră într-un ciclu din care n-aveam să mai ieșim. Acceptând aceste atenții modeste, am pus bazele unei rețele subtile de obligații reciproce care, în timpul șederii noastre acolo, avea să ne lege de o mulțime de necunoscuți.

Am intrat într-o pădure de eucalipti spectaculos! Care dădeau fermei umbra atât de greu de găsit pe această insulă dezolată. Doamna Smith, aferată și încântătoare, ne-a primit într-o sufragerie mare. Am făcut cunoștință cu un bebeluș blond care tocmai se născuse în mijlocul Pacificului și care era, fără îndoială, primul alb care văzuse lumina zilei în apropierea marilor statui. Acele voci vorbind engleza, lampa de pe masă, bebelușul blond, Doamna Smith formau o lume deosebită, tot atât de departe de Insula Paștelui pe cât de departe este

Scotia de mările Sudului. Între aceste două universuri nu există nicio legătură de simpatie, înțelegere sau de interes. Aici era un loc simplu și cinstit, acolo o forfotă de oameni întrucâtva îngrijorători.

Eram dornic să aflu exact care erau relațiile dintre Companie și indigeni. În timpul cât am stat în Chile, fuseserăm înștiințați despre brutalitatea și egoismul ei față de pascuani. Mai mulți chileni ne descriseseră, în termeni patetici, soarta indigenilor îngrămădiți într-un colț al insulei lor și cărora nu li se permitea să parcurgă în voie pământul strămoșilor. Aflasem și despre salariile de mizerie plătite puținilor indigeni angajați de Companie. O îndelungată experiență din America de Sud mă familiarizase cu reaua voință sistematică a oricărei întreprinderi anglo-saxone, cu lipsa de generozitate a companiilor față de mâna de lucru indigenă. Domnul Smith m-a informat că lucrătorii primeau de la Companie patru pesos pe zi și o rație de carne. La vremea tunsului, femeile și tinerii angajați în acest scop, sunt plătiți la bucată, adică după numărul de miei care le trec prin mâini.

Valoarea acestor salarii era în 1934, superioară celei a peonilor chileni. Când i-am relatat gazdei mele cele auzite referitor la beneficiile realizate de magazinul Companiei, el a fost indignat și m-a asigurat că produsele erau vândute „en gros”, cu toate cheltuielile de transport și că marfa era mai ieftină decât pe Continent.

De aceasta profitau și echipajele vapoarelor chiliene, când se opreau pe insulă.

Indigenii se plâneau, totuși, de prețurile impuse de Companie și de scumpirea neîncetată a lucrurilor pe care ei le cumpărau. Fără să știe, erau victimele crizei economice din Chile.

Făcând aluzie la menținerea forțată a indigenilor în satul Hanga-roa și în împrejurimile imediate, administratorul insulei mi-a dat următoarele explicații: „Insula Paștelui aparținea statului Chile, dar, în fapt, este proprietatea privată a Companiei Williamson și Balfour care crește oi și în mai mică măsură vite și porci. Pășunile și clima insulei sunt foarte favorabile oilor care se înmulțesc și au ajuns astăzi la circa 40.000. Nu se pot compara cu oile din Noua Zeelandă, dar produc o lână de calitate destul de bună. Îngrijirea turmelor ar fi ușoară dacă indigenii n-ar fura atâta. Ei au luat pur și simplu primii

miei aduși de misionarii noștri și ar fi continuat să facă la fel, dacă nu ne-am fi luat măsuri de precauție. Astfel, am delimitat cu o rețea de sârmă ghimpată satul și zonele învecinate și am organizat o poliție indigenă formată din elementele cele mai cinstite și devotate. După apusul soarelui, nimeni nu poate trece dincolo de bariere fără autorizație specială. Cu toate acestea, anul trecut am pierdut 3.000 de oi. Cu două zile înainte de sosirea dumneavoastră, ei au intrat în fermă și au furat toți berbecii, îi cunoaștem pe vinovați, poliția este informată asupra tuturor detaliilor furtului, dar nimeni n-a fost prins asupra faptului. Toți polițiștii noștri sunt rude mai apropiate sau mai îndepărtate cu hoții și legăturile de sânge îi împiedică să-i denunțe pe vinovați sau să-i prindă la momentul oportun. Dacă ne plângem la guvernator, acesta se înfurie, amenință, promite să-i pedepsească pe vinovați, dar nu face nimic. De fapt, el este încântat de necazurile noastre și nu face nimic pentru a le evita. Indigenii sunt niște șmecheri fără leac. La începutul anului, au deschis ușa magazinului nostru și l-au jefuit. Nu mai avem nici zahăr, nici tutun, nici săpun și suntem nevoiți să așteptăm șase luni, până la sosirea următorului vapor. Toți din sat, până la ultimul copil, îi cunosc pe făptași, dar cum să pui capăt furturilor? Nu avem nicio dovadă și chiar cei care ar veni să-i denunțe pe hoți, vor jura că nu știu nimic, n-au văzut nimic. De data aceasta guvernatorul a fost oarecum alarmat, căci avea și el nevoie de produsele noastre dar, după ce a strigat și a amenințat, a amânat luarea de măsuri”.

„Ceea ce ne revoltă, a spus domnul Smith, nu este atât atitudinea indigenilor față de noi, cât ipocrizia ale cărei victime suntem. Chile nu se sinchisește de indigeni. Noi încercăm să ne îndeplinim angajamentele, să fim umani și rezultatul este că suntem acuzați de abuzuri”.

În dimineața următoare am coborât spre satul Hanga-roa. Pe drum am întâlnit grupuri care ne salutau cu tahitianul *ia-o-rana*. Ne-am întâlnit și cu marinarii noștri care călăreau niște mârțoage nenorocite, închiriate pe o cămașă și o bucată de săpun. Lângă locul de acostare al vaselor, l-am cunoscut pe cel care avea să devină pentru noi legătura între prezent și trecut, oracolul pe care l-am interogat

neîncetat, timp de cinci luni, pe informatorul nostru, Juan Tepano. Aerul lui șiret ne-a impresionat imediat. Era așezat pe o stâncă, cu o bonetă de bumbac pe cap, cu pipa în colțul gurii, asemenea unui marinar dintr-o stampă romantică. Nimic polinezian pe chipul lui. L-am găsit o oarecare asemănare cu unii artiști parizieni, bătrâni. De altfel, Tepano se considera sculptor iscusit, cu toate că operele sale erau bizare și destul de îndepărtate de tradițiile poporului său.

Reputația de autoritate în etnografie a lui Juan Tepano ajunsese în Chile, unde mi se spusese că el ar putea fi cea mai bună sursă de informații pentru mine. Doamna Routledge vorbește despre el cu multă stimă și Macmillan Brown mărturisește că îi datorează cea mai mare parte a cărții sale, destul de naive, privind Pacificul. Cu o seară în urmă, indigenii care aflaseră intențiile noastre nu încetaseră să tot repete numele lui Tepano. El era istoria vie, *Baedekerul* insulei.

După ce a ascultat cu un zâmbet larg de mulțumire complimentele pe care i le-am adresat, Tepano ne-a spus, cu vocea lui sentențioasă: „Voi veți cunoaște totul despre insulă și trecutul ei. Cei care au venit înaintea voastră n-au știut să păstreze cuvintele, dar voi le veți primi pe toate. Eu știu”. A mai continuat: „Cuvintele celor din vechime au fost întortocheate, dar voi le veți primi drepte”. În timp ce vorbea, l-am privit și ne-a izbit înfățișarea lui relativ tânără și viguroasă. Ne-am interesat de vârsta lui, lucru greu de aflat într-o comunitate unde starea civilă era abia introdusă. Tepano s-a lansat într-o explicație confuză din care rezultă că ar fi aproape octogenar. Nu înceta să repete: „Sunt omul cel mai în vârstă din insulă”. Mai târziu am aflat că Tepano se apropia doar de șaizeci de ani dar că, în prima zi, avea tot interesul să pară bătrân, la fel de bătrân ca sculptorii statuilor.

Ne-a invitat să-i vizităm casa și am intrat împreună cu el în satul Hanga-roa. Pentru a ajunge în piața din fața bisericii, am luat-o pe o alee mărginită de duzi. Majoritatea caselor erau din lemn și acoperite cu tablă ondulată. Pretutindeni, același aspect sărăcăcios și banal. Dacă n-ar fi plouat, ne-am fi putut crede într-un port din sudul Chile-ului. Am ajuns în fața casei lui Tepano care, spre deosebire de celelalte avea pereții din piatră, „ca și colibele din vechime” ne-a spus el, nu fără mândrie. La drept vorbind, dacă pereții erau din piatră, aceasta se

datora faptului că Tepano era prea leneș pentru a-și procura scândurile din care să-și ridice o casă de lemn. Ne-a poftit într-o cameră banală, cu două paturi din fier și o masă. În camera alăturată ne aștepta un spectacol mai pitoresc, în jurul unui foc aprins, chiar pe jos, femeii și copii gălăgioși își făceau de lucru cu oale și cratiți. Într-un colț am deslușit o formă omenească. Era o ființă ciudată.

— Un fel de monstru cu multe riduri, ghemuit pe paie și care întindea spre noi o mână ca o gheară. Această mumie vie era Viriamo, mama lui Tepano, născută „pe vremea regilor” și căzută în mintea copiilor. Fiul ei, care ne-a prezentat-o ca și când ar fi fost o piesă de muzeu sau un animal într-o grădină zoologică, ne-a informat că ea era deja măritată în anul 1864 când au sosit misionarii în insulă. Ne-a obligat să-i admirăm pulpele tatuate în întregime și ne-a asigurat că odinioară avea obiceiul de a discuta cu „dracii”. În fine, ne-a declarat că de la ea avea cele mai multe din cunoștințele sale.

Dacă am fi sosit cu vreo douăzeci de ani în urmă, acea femeie ar fi putut încă să ne povestească despre viața de zi cu zi în colibe de răchită. Ne-ar fi descris serbările, ritualurile omului-pasăre și poate și-ar fi amintit și cântecele murmurate de preoți. Dar biata femeie era acum la fel ca Insula Paștelui, un corp fără suflet.

Vestea sosirii noastre răspândindu-se în sat, camera în care ne aflam a fost invadată de un grup de tineri care râdeau și își dădeau coate, ca niște săteni timizi dar ironici. Am fost întrebați ce fel de mărfuri am adus. Sosise momentul să anunțăm intenția de a oferi haine pentru orice obiect vechi care ni s-ar aduce. Imediat, au venit câțiva cu cârlige de pescuit făcute din os. În aceeași seară, în cel mai mare secret, o femeie ne-a strecurat în mână un cârlig splendid din piatră, pentru care a cerut o bucată de stofă. Mai târziu ne-am dat seama că frumosul obiect era un fals. Incidentul ne-a servit ca lecție căci, pe toată durata șederii noastre, pas-cuanii ne-au oferit obiecte contrafăcute cu atâta dibăcie încât, cu toată atenția noastră, am fost adeseori păcăliți. Aceste imitații de piese vechi erau, de cele mai multe ori, atât de fidel redade, patina lor atât de autentică, încât meritau plata pe care falsificatorii o primeau pentru truda lor.

Acesta a fost primul nostru contact cu Insula Paștelui. O intimitate mai îndelungată cu ea nu a modificat mult prima impresie. Câteva zile mai târziu, împreună cu Tepano și familia sa, cu Pacomio, am instalat primul nostru sediu la Te-Peu. Ne deplasăm încet, cu opriri de mai multe săptămâni în fiecare punct al insulei unde monumentele erau mai numeroase, în timp ce colegul meu, doctorul Lavacherie, măsura și descria ruinele, Tepano îmi dicta legendele și tradițiile legate de diversele situri pe care le explorăm. Ultimele două luni le-am petrecut în apropierea satului Hanga-roa, pentru a completa documentarea noastră etnografică. Doctorul Drapkin, medicul expediției noastre, s-a consacrat îngrijirii indigenilor și adunării datelor demografice sau de antropologie fizică.

După câteva săptămâni, i-am cunoscut pe aproape toți indigenii și eram ținuți la curent cu toate bârfele din insulă. Informatorii noștri vorbeau spaniolă, dar după vreo două luni am fost în stare să-i înțelegem când ni se adresau în pascuană. Cercetarea trecutului, care era scopul principal al misiunii noastre, nu ne-a lăsat răgazul de a face un studiu exhaustiv al populației actuale din Hanga-roa. Un astfel de studiu se va dovedi foarte important, căci va permite determinarea a ceea ce este moștenire culturală polineziană și a ceea ce este adus de contactele cu elementele din Europa și Chile în viața modernă a insulei. O astfel de anchetă trebuie făcută de un etnograf familiarizat cu Polinezia și care va ști să descopere adevăratul, vechiul fond indigen sub lustrul european.

INSULA PAȘTELUI ȘI CONTINENTUL PIERDUT

Se cunosc în istorie puține exemple de indiferență comparabile cu aceea din anul 1687 a piratului Edward Davis care, împins de curenții și vânturile Pacificului, la 500 de leghe la vest de Copiapo, a ajuns în dreptul unei plaje nisipoase în spatele căreia se ridica munți înalți. Fără a încerca să verifice dacă era victima unei iluzii optice sau descoperitorul unui pământ necunoscut, el s-a îndreptat imediat spre est, pentru a relua cursa în apele peruviene.

Acest „Ținut al lui Davis”, care a fost identificat mult mai târziu

cu Insula Paștelui, a întărit convingerea cartografilor vremii că există prin acele locuri un continent ce făcea, întrucâtva, un echilibru între Asia și Europa. Crestele muntoase abia zărite de Davis au aruncat, încă de pe atunci, o umbră nemăsurată de mister asupra mărilor Sudului. Mai multe generații de navigatori au sperat zadarnic să le vadă apărând la orizont. Dar țărmul acestei lumi australe se ascundea neîncetat, în locul continentului căutat au fost descoperite, împrăștiate în mare, nenumărate insule ale căror locuitori negri și bruni păreau să ofere imaginea copilăriei omenirii.

Marilor navigatori din secolul XVIII și de la începutul secolului XIX le-au succedat echipajele de baleniere care au străbătut Pacificul de Sud în toate direcțiile, timp de peste șaptezeci de ani. Nici acestea n-au fost oprite niciodată de bariera unui continent necunoscut.

S-a sfârșit prin a colora în albastru locul din hărți unde erau însemnate, altă dată, contururile acelei *Terra australis incognita* (Țara australă necunoscută).

Dar cum să te resemnezi cu pierderea unui continent? Unele minți averse de mister au proiectat într-un trecut fabulos existența unei lumi care ar fi cunoscut domnia unei populații stranie și ar fi avut o civilizație milenară. Din acest pământ austral n-ar mai fi rămas decât crestele munților care formează astăzi arhipelagurile sau insulele presărate între Asia și America. Printr-o întâmplare fericită Insula Paștelui ar fi conservat intacte monumentele care atestă splendoarea unei civilizații distruse de un uriaș cataclism, pretutindeni în alte părți. Aceasta este explicația dată în mod curent a misterului Insulei Paștelui.

Dar vapoarele au măsurat adâncimile din Pacific și n-au găsit decât abisuri profunde. Niciun continent n-ar fi putut dispărea recent, lăsând în urma lui astfel de depresiuni.

Asemenea insulelor Tahiti, Marchize sau Hawaii, Insula Paștelui, departe de a fi acoperișul unei lumi scufundate, a luat naștere în urma unor erupții vulcanice de acum câteva zeci de mii de ani. Analiza microscopică a rocilor insulei n-a arătat nici cea mai mică particulă minerală caracteristică unei formațiuni continentale.

Toți vulcanii sunt stinși astăzi și au încetat probabil să mai azvârle lavă sau zgură cu câteva mii de ani înainte de a fi văzuți de vreo

ființă omenească.

Se poate obiecta întrebând dacă aceste erupții care creează insule nu le pot și distruge? Altfel zis, Insula Paștelui, chiar vulcanică fiind, n-ar putea fi restul unui ținut mai întins, mutilat de erupțiile vulcanice? Ca dovadă a cataclismului, se arată câmpia centrală, acoperită de pietre de toate dimensiunile și care par să fi fost azvârlite de vechile cratere. Aceste pietre, care fac atât de anevoioasă orice plimbare prin insulă, dau iluzia unei catastrofe capabile să fi distrus întreaga fostă civilizație a locului. S-a atribuit căderea statuiilor și unor cutremure violente declanșate de activitatea vulcanilor. Dar o dată în plus, geologia ne aduce la realitate: acea învălmășeală de pietre bazaltice nu este decât rezultatul unei dezintegrări milenare a scoarței de lavă supusă acțiunii agenților atmosferici. Niciun foc, nicio erupție vulcanică n-a intervenit pentru a-i opri pe sculptori să-și desăvârșească opera.

Valurile din mijlocul cărora a apărut Insula Paștelui încearcă să o facă să dispară. Cu fiecare an ce trece, ele rod mai mult, mușcă din falezele de cenușă, umplu craterele și în câteva sute de veacuri nu va mai rămâne din insulă decât un recif vizitat doar de păsările mării.

Această lentă măcinare a malului ne-a fost clar demonstrată prin starea a/? U-ului Onau care este una din cele mai frumoase platforme funerare ale insulei. Fațada este făcută din lespezi netede, ajustate cu grijă. Pe planul său înclinat zac câteva statui, cu fața îngropată în dărâmături. Este puțin probabil că acest monument să mai domine faleza pe care se ridica, în 1934, când l-am vizitat, o crăpătură larg deschisă detașase deja aripa dreaptă și câteva ploi violente ar fi fost de ajuns pentru a prăvăli mausoleul în mare, de la o înălțime de 200 de metri.

Măcinarea falezelor este departe de a sugera o antichitate îndelungată și vine tocmai în sprijinul teoriei că civilizația pascuană este de dată mai recentă. O simplă plimbare în jurul insulei arată că mausoleele au fost ridicate intenționat spre maluri. Dacă ar fi fost construite cu multe veacuri în urmă, majoritatea s-ar fi prăbușit până azi.

Pe scurt, totul tinde să arate că, atunci când polinezienii au debarcat pentru prima dată pe insulă, suprafața acesteia nu era câtuși de puțin alta decât acum. Atunci, ca și în prezent, era o insulă mică a cărei formă triunghiulară o amintește pe aceea a Siciliei, dar o Sicilie în miniatură, cu o suprafață de 19.000 de hectare și laturile de 24, 18 și 16 kilometri lungime.

Domnul Macmillan Brown, naiv și plin de fantezie.

A oferit o altă ipoteză: Insula Paștelui ar fi fost odinioară centrul unui arhipelag senin, locuit de o populație activă. Fiind prea aridă pentru a fi locuită permanent, insula a servit drept cimitir colectiv pentru populațiile insulelor învecinate. Urmare unor mișcări ale scoarței terestre, acest regat insular ar fi dispărut, lăsând că singur martor al existenței sale, insula plină de monumente funerare.

Această ipoteză nu se sprijină pe nimic. Macmillan Brown spune că Ținutul lui Davis ar fi fost chiar arhipelagul care s-a scufundat între 1687 și 1772, dar aceasta înseamnă că Davis ar fi avut vedenii sau că ar fi descoperit Mangareva, la vestul Insulei Paștelui. Și cum s-ar explica faptul că indigenii, care au păstrat cu pioșenie legenda unor migrații ancestrale și a unor războaie tribale, nu și-au amintit de un eveniment atât de grav, survenit cu puțin înainte de descoperirea insulei?

Ideea unei insule a morților pentru locuitorii unui arhipelag este destul de romantică. Bunicii locuitorilor actuali ai Insulei Paștelui foloseau încă mausoleele din care se dorește a se face relicve milenare. După Macmillan Brown, monumentele nu au putut fi concepute și ridicate de o mână de oameni; numai populația unui arhipelag întins ar fi fost în stare de așa ceva. Dar, cum se va vedea mai târziu, cei 620 de locuitori actuali nu reprezintă decât a șaptea sau a opta parte a populației de la data descoperirii insulei. Insula Paștelui a hrănit cu siguranță destui oameni care au putut realiza acele capodopere ale statoarei primitive.

Cea mai bună definiție ce s-ar putea da Insulei Paștelui este aceea de piatră ponce monstruoasă, de grămadă de zgură enormă. Insulă este în întregime perforată de caverne care se deschid în faleze și care se cascadează sub picioare, dacă te plimbi printre pietrele

negricioase. Locuitorii din vechime au folosit aceste fisuri și galerii subterane pentru a-și depune morții sau pentru a se refugia pe timp de război și a-și ascunde comorile.

Câte povești n-am auzit despre aceste grote! Una din ele – ni s-a spus – de la picioarele falezei înalte de la Poike, ar fi decorată cu două statui enorme, cioplite chiar în rocă. Arh și vrut să le vedem, dar nu s-a găsit niciun ghid care să ne conducă. Fără îndoială această cavernă este un mit, ca și multe alte minuni ale insulei. Când, la bordul vasului *Mercator*, am făcut înconjurul insulei, am văzut intrările unui mare număr de grote pe care indigenii le anunță ca locuințe ale demonilor sau ca locuri de depozitare a unor comori arheologice inaccesibile.

INSULA PAȘTELUI, PĂMÂNT POLINEZIAN

Cercetările genealogice întreprinse de expediția noastră au dezvăluit o incredibilă varietate de metisaje din cursul ultimilor cincizeci de ani. Locuitorii din Hanga-roa se trag în parte din chilieni, francezi, englezi, nemți, italieni și chiar din americani care au stat o vreme pe insulă sau au făcut câte o escală. Aceste amestecuri au fost adeseori fericite, dând la iveală specimene frumoase, în special câțiva splendizi anglo-pascuani. Indigenii care își zic a fi de origine pascuană pură – circa 200 la număr – nu sunt mai prejos decât cei cu sânge amestecat în ceea ce privește vigoarea și înfățișarea.

Navigatorii din secolul XVIII i-au găsit pe pascuani prea puțin diferiți de ceilalți polinezieni. Aveau pielea de culoare deschisă, părul întins sau ondulat și purtau barbă, într-un cuvânt, semănau mult cu niște europeni.

Câțiva antropologi din secolul trecut, bazându-se pe indicii incomplete sau pe statistici nesigure, au declarat: craniile pascuanilor se apropie de cele ale locuitorilor din Melanezia. Volz și Dixon au vorbit chiar despre un element australian în compoziția rasială a insulei. Chiar dacă în tipul pascuan se manifestă unele caracteristici negroide, aceasta n-ar putea dovedi două ocupații succesive de indigeni de rase diferite. Polinezi-enii nu sunt o populație omogenă și în cursul migrațiilor lor au absorbit grupuri negroide ale căror

trăsături ereditare s-au păstrat.

Măsurătorile făcute de doctorul Harry Shapiro, în 1935, asupra unor subiecți nemetisați, au dat rezultate care au distrus ipoteza originii melaneziene și au pus în evidență afinitățile strânse ale tipului pascuan cu acela al altor polinezieni. Totuși, dintr-un punct de vedere, au ocupat un loc deosebit: capul lor este mai lung decât al oricărui alt locuitor din Polinezia. Această particularitate îi face, poate, reprezentanții cei mai puri ai unui grup etnic care a fost înlocuit în Polinezia centrală de năvălitorii cu craniul mai scurt. Pe măsură ce ne îndepărtăm de Tahiti spre est, lungimea craniului locuitorilor crește în mod sensibil până la aceea a indigenilor de pe Insula Paștelui.

Pigmentarea întunecată a pielii și părul creț, care sunt semnele cele mai persistente ale unei eredități negroide, sunt mai rare în Insula Paștelui decât în alte insule locuite de polinezieni. Același lucru se poate spune despre nasul și buzele de tip „melanezian”.

Lingvistică nu contrazice datele oferite de antropologia fizică. Limba din Insula Paștelui este un dialect pur polinezian, fără elemente împrumutate de la altă familie lingvistică, fiind apropiată de cea mangareviană sau marchiziană.

S-a considerat că civilizația pascuană ar fi foarte veche, fără a se lua în seamă listele marilor șefi, care au fost culese în diferite epoci. Listele pleacă de la Hotu-matua care a descoperit insula și a colonizat-o și ajung la micul Gregorio, care a murit în 1866 la Misiunea preoților de la Sacré-Cœur. Aceste liste nu prea sunt în concordanță și includ adeseori nume de divinități sau chiar pe cele ale soțiilor de regi. S-a impus deci o triere serioasă. Am fixat vreo treizeci de nume de *ariki-mau* sau șefi sacri care s-au succedat din vremurile mitice până la epoca noastră. Dând fiecărei domnii o perioadă de circa douăzeci și cinci de ani (după obiceiul admis în etnografia polineziană), călătoria lui Hotu-matua se plasează în cursul secolului XII. Această dată este cea a perioadei în care polinezienii s-au răspândit de la Insulele Marchize până la Insulele Gambier, Hawai și până în Noua Zeelandă.

S-ar putea presupune – ceea ce este puțin probabil – că primele statui au fost ridicate după debarcarea lui Hotu-matua, adică ar avea cam 700 de ani. Este o distanță între această cifră și mileniile care erau

de obicei atribuite statuiilor.

Migrațiile îndepărtate ale polinezienilor reprezintă unul din capitolele cele mai stranie ale istoriei omenirii.

Pentru a explica împrăștierea acestui popor ale cărui posibilități de navigare erau modeste, s-au imaginat pământuri inexistente în Pacific. Dar aceste fantezii nu pot răpi polinezienilor gloria de a fi descoperit, cu ambarcațiunile lor, toate insulele, înalte și joase, din imensul spațiu triunghiular ce se întinde din Noua Zeelandă la Hawai și din Hawai la Insula Paștelui.

Pentru a înțelege un eveniment istoric nu este suficient să-i cunoaștem doar cauzele și desfășurarea, ci și climatul psihologic. Acest lucru nu mai este posibil pentru Insula Paștelui, dar analele din Mangareva, culese cu pioșenie de Părintele Laval, aduc detalii prețioase privind migrațiunile polinezienilor în arhipelagurile vecine Insulei Paștelui.

Emigrația nu era numai o necesitate fizică impusă de cuceritor unui grup învins, era totodată și singura soluție onorabilă pentru oameni de suflet pe care o înfrângere îi lăsase lipsiți de prestigiu și de pământuri. Un tânăr șef mangarevian șovăia în a-și urma pe mare suveranul care hotărâse să părăsească insula; pentru a-l încuraja și a-l face să se rușineze de șovăielile sale, mama sa a improvizat cântecul următor:

O, Tupu! O, regele meu!

Gemetele surde ale recifurilor se fac auzite în vânt dincolo de Hararuru. Pentru tine gem.

O, Tupu! O, regele meu!

Vai! Tu ai dispărut cu șapte pirogi.

O, Tupu! O, regele meu!

Mai rămâne doar o pirogă, e piroga dublă a lui

Mapukutaora.

Ce va face?

O, Tupu! O, regele meu!

Tânărul șef a ascultat de glasul valurilor și a plecat în căutarea

lui Tupu, regele său.

Un alt șef învins, Mata-puku, s-a refugiat împreună cu fiul său, la o fiică măritată în alt trib. Acolo, li s-a ordonat fugarilor să meargă să caute pește. „Când Mata-puku îl văzu pe fiul său fiind considerat ca un servitor, el a fost cuprins de durere la gândul că amândoi se aflau în situația de a-i servi pe alții. Au decis să caute o altă insulă unde rușinea de a fi fost învinși să nu-i apese atât de tare. Ei au cerut o pirogă care le-a fost dată imediat, căci după obiceiul locului nu puteai rămâne fără a te răzbuna sau a te lăsa în voia valurilor”.

În voia valurilor”. Nicio expresie nu este mai potrivită pentru aceste aventuri maritime. Emigranții pluteau la întâmplare, drept în fața lor, cu speranța de a ajunge la o insulă. Sute de șefi polinezieni au rătăcit astfel pe mare până ce ambarcațiunile lor n-au mai fost decât niște epave pline de morți și muribunzi. Alții au pierit în furtuni dar câțiva au atins „oazele mării” pe care le-au cucerit.

Flotilele acelea primitive care plecau spre pământuri necunoscute păraseau patria într-o atmosferă sărbătorească. Diverse povestiri ne evocă lamentările celor care rămâneau și sfaturile pe care și le dădeau unii altora. Cei care plecau își dădeau aere triumfătoare, pentru a accentua încrederea lor într-un destin mai bun. La vremea plecării, toți se împodobeau cu tot ce aveau mai frumos și își acopereau părul cu ghirlande de flori, în acest decor de sărbătoare, pirogile se îndepărtau încet. La spatele lor, câte un preot cânta „ultimul rămas bun patriei” și salută pământul pe care îl căutau „dincolo de orizont”. Ce nume i-a dat Hotu-matua insulei pe care o descoperise? Indigenii moderni îi spun Rapa Nui. Această denumire, pe care Pierre Loti a găsit-o melancolică, evocatoare a unor timpuri îndepărtate, este de origine foarte recentă. Ea înseamnă „Marea Râpa” și a fost dată Insulei de marinarii tahitieni izbiți de asemănarea dintre Insula Paștelui și Insula Râpa.

Te-Pito-te-henua, „buricul lumii” este pentru mulți denumirea esoterică a acestei insule din care ar vrea să se facă centrul unui imperiu. Acest epitet glorios, dat unei mici stânci triumphiulare nu este chiar o fantezie. Cuvântul care se traduce prin „buric”, înseamnă și „sfârșit, capăt”. Pito-te-henua ar desemna, prin urmare, unul din cele

trei capete ale insulei.

S-a mai propus și o a treia denumire: Hiti-ai-terangi. Așa au numit-o pascuanii care au fost repatriați din Perú, dar denumirea pare să fi fost ignorată de populația indigenă.

Aceste divergențe privind un subiect atât de simplu pot să pară destul de ciudate.

De fapt, insula a fost botezată de Roggeveen după ziua în care a descoperit-o și probabil n-a avut până atunci niciodată un nume. Fiecare din golfurile sau stâncile ei au avut unul, dar ansamblul insuleinu. Izolați ca și când ar fi fost singuri pe lume, pascuanii n-au simțit probabil niciodată nevoia de a da un nume patriei lor pentru a o deosebi de alte pământuri despre care nu știau nimic.

ISTORIA TRAGICĂ A INSULEI PAȘTELUI

Destinul pare să se fi înverșunat asupra Insulei Paștelui pentru a ne ascunde răspunsurile posibile la enigmele ei. Ea a fost botezată în sângele copiilor ei și, ca și când acest masacru ar fi dezlănțuit o tragedie, insula a fost locul uneia dintre cele mai oribile acțiuni pe care albiile le-au comis în mările Sudului, pe la mijlocul veacului trecut.

În duminică de Paște a anului 1722, navigatorul olandez Roggeveen, la bordul *Arenei*, a descoperit o insulă pe care a luat-o drept Ținutul lui Davis. Totuși, nimic din aspectul ei nu corespundea cu descrierea lăsată de faimosul pirat. Pe măsură ce vasul se apropia, diverse semne dovedeau că era locuită. De abia a doua zi au avut loc primele contacte între insulari și olandezi. Un indigen s-a urcat la bord fără să pară mirat sau speriat, înfățișarea sa plăcută l-a făcut simpatic tuturor, în ceea ce îl privește pe indigen, el părea să se intereseze doar de vapor. S-a plimbat pe punte, a pipăit funiile, a privit catargele și tunurile. N-avea nimic din aspectul unui „sălbatic” îngrozit de făpturi supranaturale și se comporta ca un om preocupat de probleme tehnice noi. A fost descumpănit doar atunci când și-a văzut imaginea într-o oglindă. Din instinct, s-a precipitat spre cel pe care îl bănuia în fața sa. Olandezii au mai încercat și în alte feluri să se distreze pe socoteala lui. Orchestra de pe vas a executat o melodie pentru a vedea care era

simțul său muzical. La primele note, pascuanui a început să danseze. Pentru bună lui dispoziție și încrederea pe care a arătat-o, a fost răsplătit cu multe cadouri pe care le-a luat cu el când s-a înapoiat, înotând spre țarm.

Povestirile lui i-au încurajat și pe alții, iar în scurtă vreme vaporul a fost plin de vizitatori gălăgioși. Râdeau, se amuzau de orice și se înțelegeau de minune cu olandezii. Deodată, s-a auzit un zgomot de pași și de plonjări în apă. Câțiva indigeni, după ce furaseră pălăriile unor marinari, au sărit în apă, cu pradă cu tot. Apoi, fața de masă a căpitanului a dispărut prin fereastra cabinei. Aceste prime hoții au inaugurat o tradiție care nu s-a pierdut între indigeni și vizitatorii străini.

După-amiaza, olandezii au debarcat. Mulțimea adunată pe țarm s-a comportat foarte diferit, în timp ce unii făceau gesturi amicale și păreau să se bucure de vizită, alții aveau chipuri dușmănoase și adunau pietre. Aceste atitudini contradictorii au caracterizat comportarea indigenilor de fiecare dată când europenii au mai pus piciorul pe insula lor.

Debarcarea se făcea calm dar, deodată, s-a auzit un strigăt: „Trageți, acum este momentul”. Au răsunat niște focuri de armă și când fumul s-a împrăștiat, pe pământ, s-au văzut câteva trupuri de indigeni, printre care și cel al primului care se aventurase la bord. Ce se întâmplase? Fără îndoială un soldat enervat de vreo șterpelire nevinovată sau speriat de un gest amenințător, provocase acel masacru inutil. Mulțimea, care se împrăștiase, a revenit timidă, umilă, cerând iertare pentru o crimă pe care nu o înțelegea. S-au prezentat străinilor stindarde, în semn de respect. Dar aceștia erau înfricoșați și rușinați de masacrul pe care îl făcuseră. Au aruncat o privire asupra colibelor din crengi de copac, au adunat câteva fructe și s-au înapoiat grăbiți pe vapor.

În mijlocul zarvei de pe plajă, olandezii au zărit niște monumente ciudate despre care au vorbit, după plecarea lor din insulă. S-au întrebat cum niște „sălbatici goi” fuseseră în stare să ridice acei coloși și au hotărât că aceștia nu puteau fi decât din argilă. Aceasta a fost prima soluție oferită pentru misterul din Insula Paștelui.

Insula descoperită de Roggeveen a fost uitată timp de cincizeci de ani. Navigatorii continuau să caute Ținutul lui Davis, acel continent austral care nu se mai arăta odată, în timp ce Pacificul își dezvăluia misterele. Spania, temându-se pentru coloniile ei din America, și-a ieșit din letargie și a trimis vase pentru a anexa toate pământurile vecine cu domeniile ei de peste ocean.

Insula Paștelui a fost descoperită pentru a doua oară în 1770, de către Felipe González y Haedo, care s-a oprit acolo câteva zile și a desenat o hartă foarte exactă, înainte de a părăsi insula, marinarii, cu mare pompă, precedați de preoți care cântau litanii, au ridicat trei cruci înalte pe colinele Poike. Nu au fost incidente.

Indigenii s-au mai dat la câteva furțișaguri, dar au compensat aceste neplăceri prin libertatea pe care au lăsat-o femeilor. Fete tinere s-au oferit cu simplitate spaniolilor care au fost revoltați de cinismul arătat de indigeni cu acest prilej.

Anexarea insulei la Regatul Spaniei, sub denumirea de San Carlos, a fost consemnată într-un act care a fost citit indigenilor. Potrivit unei tradiții spaniole datând de la cucerirea Americii, indigenii au fost invitați să-și pună amprenta pe document, în semn de acceptare. Pascuanii nu s-au opus cu nimic. Ei au mâzgălit pe hârtie câteva linii, cu intenția de a imita scrierea manuscrisului. Unul din indigeni a desenat o pasăre în același stil cu cele din tablete.

Primirea pe care pascuanii au făcut-o căpitanului Cook, patru ani mai târziu (1774), a fost cam la fel cu aceea făcută predecesorilor săi. Au fost gălăgioși, amicali, șterpelitori, bine dispuși și îndrăzneți. Coșurile cu cartofi pe care le-au oferit la schimb erau lestate cu pietre și apoi furate pentru a fi revândute. Aceste furțișaguri n-au rămas mereu nepedepsite, ofițerii enervați mai împușcau câte un indigen. Temătoare, femeile își ofereau farmece pentru cadouri mărunte, „la umbra statuielor uriașe”.

Scurtă oprire a Căpitanului Cook în insulă a adus acesteia renumele universal de care n-a încetat să se bucure. Marele explorator a descris în povestea călătoriei sale marile statui rămase în picioare sau răsturnate, mausoleele ale căror pietre desprinse lăsa să se vadă

albeața scheletelor. El a descris contrastul între vestigiile grandioase și insula micuță, acoperită de zgură vulcanică și cu o populație restrânsă, sărăcită.

În anul 1786, o expediție franceză, condusă de contele de La Pérouse a debarcat în Insula Paștelui. Nu s-a oprit decât douăzeci și patru de ore. De La Pérouse era un suflet sensibil. Ca un adevărat fiu al unei epoci prietene bunilor sălbatici, acest aristocrat francez, politicoș și cultivat, a considerat că o pălărie sau o batistă furată nu făceau cât viața acelor bieți copii ai naturii care își însușeau orice obiect, cu atâta ingenuitate. Și-a dat seama, totodată, că n-avea să le facă educația în douăzeci și patru de ore. Soluția cea mai bună era să se amuze de șiretlicurile pe care indigenii le foloseau pentru a jefui. A promis marinarilor că va înlocui toate pălăriile furate. Indigenii, observând interesul pe care străinii arătau femeilor lor, au profitat de această slăbiciune, în timp ce tinerele dădeau târcoale marinarilor, ei șterpe-Ișau cât puteau. De La Pérouse a distribuit medalii celor pe care îi credea șefi dar care erau, de fapt, hoții cei mai abili. Jaful a mers atât de departe, încât francezii au fost nevoiți să tragă câteva gloanțe oarbe.

De La Pérouse a notat câteva observații care nu sunt lipsite de finețe și rămân adevărate și pentru pascuanii moderni: „Este sigur – spune el – că aceste popoare nu au despre furt aceeași concepție cu noi. Ei nu leagă de această acțiune nicio urmă de rușine, deși își dau seama că fac ceva nedrept, întrucât fug imediat după ce au comis fapta. Fizionomia lor nu exprimă niciun sentiment adevărat: indigenul căruia i-ai făcut un cadou și care pare grăbit să-ți ofere zeci de mici servicii – este cel de care trebuie să te ferești cel mai mult”.

De La Pérouse a remarcat curiozitatea lor și interesul pe care l-au arătat lucrurilor legate de navigație. Cei care au venit la bord au examinat cablurile, ancorele, busolă. Au revenit cu o sfoară pentru a măsura diverse dimensiuni ale vaporului.

Un desen celebru, apărut în lucrarea *Călătoriile, a lui de La Pérouse*, îi reprezintă pe indigeni la umbra marilor statui, jefuindu-i pe ofițerii și marinarii francezi. Le-am arătat o reproducere de pe acest desen pas-cuanilor moderni. Reacția lor nu a fost lipsită de interes: în primul rând li s-a părut foarte nostimă isprava strămoșilor lor. Ceea ce

i-a uimit însă mai mult a fost înfățișarea femeilor pe care desenatorul le redase după convențiile timpului său. Ei au constatat că femeile de odinioară erau mai albe, aveau sânii mai tari și „buricul mai adânc” decât femeile de azi. Aceste observații au arătat care era idealul de frumusețe feminină din insulă. De multe ori femeile au venit la noi și ne-au cerut să le arătăm portretele bunicilor lor. Le priveau îndelung și spuneau: „Cât de urâte și negre am devenit!”

În anul 1808, s-a comis o crimă în Insula Paștelui, un avertisment al sorții care îi aștepta pe localnici o jumătate de veac mai târziu. După o luptă sângeroasă, nava americană *Nancya* răpit de pe insulă doisprezece bărbați și zece femei. Nefericiții au fost coborâți în cală și legați cu lanțuri. Intenția era ca ei să fie debarcați în insula Masafuera unde să fie folosiți ca sclavi pentru vânătoarea de foci. Când vaporul mai avea de mers vreo trei zile până în insulă, căpitanul vasului i-a adus pe prizonieri pe punte și le-a scos lanțurile. De îndată ce s-au văzut liberi, ei au sărit în apă și au început să înoate cu disperare. Căpitanul a oprit, crezând că valurile îi vor speria pe fugari care vor reveni la bord. Dar aceasta nu s-a întâmplat. S-au trimis bărci să-i pescuiască, dar ori de câte ori ambarcațiunile se apropiau de ei, plonjau și scăpau. Au fost abandonati în mare.

Nu trebuie să ne mirăm dacă celelalte vapoare care au mai vizitat Insula Paștelui după această dată au fost primite cu ostilitate. Treptat, curiozitatea și încrederea le-a revenit indigenilor care nu și-au putut înfrâna veselia și dorința naivă de a se apropia de străini. Sosirea în anul 1816 a navigatorului rus, Kotze-bue, a fost pretextul unor scene extraordinare. Prima barcă ce a sosit la țărm a fost înconjurată de un grup dornic de a schimba cartofi pe cuie. Tranzacția s-a făcut într-o dezordine de care nu puțini pascuani au profitat pentru a fura ceea ce le era la îndemână. Când și celelalte ambarcațiuni au ajuns la țărm, agitația indigenilor era la culme. Urlau, săreau și făceau gesturile cele mai ciudate. Râzând și glumind între ei, au blocat singura plajă pe care rușii ar fi putut debarca și i-a obligat să se îndepărteze. O singură salvă de armă i-a făcut să se împrăstie ca niște vrăbii și, astfel, au putut debarca. Gălăgia indigenilor a fost atât de mare încât trebuia ca ofițerii ruși să țipe pentru a se face auziți de Oamenii lor. Salturile și dansurile

sălbatică ale războinicilor vopsiți în roșu și negru i-au îngrozit pe ruși care au avut impresia că sunt înconjurați de niște maimuțe. Comandantul a dat ordin să se tragă cu gloanțe oarbe. Indigenii s-au ascuns pe după stânci dar văzând că n-au pățit nimic, au revenit făcând mare haz.

Kotzebue n-a vrut nici el să se răzbune pe „șotiile acestor copii mari”, dar a considerat mai prudent să se retragă. Peste câteva ore, vasul *Rurik* părăsea apele Insulei Paștelui. Fără aceste incidente, insula ar fi lăsat poate urme în literatura germană, căci pe vas, printre amicii lui Kotzebue, se afla și Adalbert von Chamisso, poetul romantic. Navigatorul englez Beechey a fost primit în Insula Paștelui cam la fel ca și Kotzebue.

Beechey a trimis la țărm două bărci; înotătorii se grăbeau să se apropie și aruncau marinarilor tot felul de daruri: banane, trestie de zahăr, figurine de lemn. Înotătorii agățați de ambarcațiuni erau atât de numeroși încât balenierele au fost imobilizate. Una din ele a fost gata să se răstoarne și marinarii i-au gonit cu bastoanele pe pasagerii care se înapoiau însă imediat. Ambarcațiunile au fost jefuite fără ca nimeni să-i fi putut opri pe indigeni. Femeile nu furau, dar erau complice și aveau menirea de a-i distra pe marinarii care vâsleau prin mângâieri și atitudini lascive. Englezii au luat măsuri drastice: n-au mai admis nicio femeie la bord, cu excepția unei fete care înota prost și pe care tatăl ei a azvârlit-o în barcă. Plin de bunătate, ofițerul i-a permis fetei să se așeze lângă el. Aceasta, considerând că fustița ei din ierburi era insuficientă, i-a luat vestonul ofițerului și-a început să cânte. Apoi, a început să-și ajute prietenele să se cațare la bord, trăgându-le de păr. Vasul fiind din nou amenințat cu răsturnarea, fetea a fost constrânsă să nu mai dea niciun ajutor nimănui.

„Este greu de imaginat – scrie Beechey – o mulțime lipsită de respect și care nu știe de frică. Toți urlau, se strâmbau, gesticulau”. La aceasta trebuie adăugate picturile și tatuajele care-i făceau pe oameni să pară niște demoni.

Când vasele au fost la țărm, tumultul indigenilor a depășit orice limită. Ei întindeau europenilor saci goi în speranța că îi vor primi plini cu daruri. Deodată, lucrurile au luat o întorsătură urâtă. Indigenii au

început să arunce în marinarii cu pietre rănind grav pe unul din ei. În final, marinarii au tras, rănind un șef. Profitând de panică, englezii și-au degajat ambarcațiunile și s-au întors la bord.

Așa s-a încheiat ultima vizită făcută în Insula Paștelui de un navigator european, în tradiția, plină de umanitate a marilor navigatori – călători din secolul XVIII.

În anul 1838, a trecut în largul Insulei Paștelui, amiralul Du Petit-Thouars. Nu s-a oprit decât pentru a-i primi la bord pe câțiva indigeni care au amuzat echipajul cu dansurile lor. Printre ei era și o femeie care venise cu un coș în care să pună ceea ce spera să obțină de la generozitatea marinarilor. Cu câțiva ani în urmă, Moer-enhout, mergând din Chile în Tahiti, s-a oprit lângă Insulă și a primit vizita unui indigen care a invitat echipajul să coboare pe țărm, unde așteptau femeile.

Între timp, s-a mai comis un atentat. Baleniera *Pin-dos* a ajuns în fața Insulei Paștelui în 1822.

Ambarcațiunile trimise la țărm pentru a aduce legume proaspete și femei s-au întors cu tot atâtea tinere câți bărbați erau la bord. A doua zi, femeile au fost urcate în aceleași ambarcațiuni cu care fuseseră aduse și silite să plece înot când s-au apropiat de insulă. Ambarcațiunile au rămas pe loc și marinarii le-au privit pe nenorocitele care înotau cu o mână, cu cealaltă încercând să salveze fleacurile pe care le primiseră pentru că se prostituaseră. Unele purtau, poate, germenul unui rău ce avea să le coste viața. Când femeile au ajuns pe plajă, au fost înconjurare de mulțimea care le aștepta. Atunci Waden, doar din plăcerea de a asasina, a tras în mulțime, în semn de rămas bun. A văzut cum un biet indigen s-a prăbușit și apoi a dat ordin să se vâslească, mulțumit de îndemânarea sa de ochitor.

Anul 1862 a fost hotărâtor pentru istoria Insulei Paștelui. Ea a văzut sfârșitul civilizației ei, ale cărei semne ni s-au părut, în plin secol XIX la fel de îndepărtate și neprecise ca și când ar fi venit din noaptea timpului.

În anul 1859, exploatarea zăcămintelor de guano din Perú constituia o activitate foarte prosperă care nu avea decât un

impediment: insuficiența mâinii de lucru. Oboseala, alimentația proastă, epidemiile îi decimau pe nefericiții folosiți la această muncă grea pe insulițe aride și arse de soare. Muncitorii erau recrutați cu forța sau cu șiretenia. Vânătorii de sclavi de tip nou au făcut o adevărată expediție spre Insula Paștelui care, din toate insulele polineziene, era cea mai aproape de Perù. La 12 decembrie 1862, o întreagă flotilă a ajuns în fața Golfului Hanga-roa. Cei câțiva indigeni care au venit fără teamă la bord au fost azvârliți în fundul calei și legați cu lanțuri. Peruani au debarcat și, sub amenințarea puștilor, i-au gonit spre țărm pe toți insularii pe care i-au putut prinde, în groază care i-a cuprins, aceștia n-au opus nicio rezistență.

O altă versiune a întâmplării este după cum urmează: peruani ar fi atras pascuanii spre malul mării unde etalaseră niște obiecte-cadouri. La un semnal, i-ar fi masacrat și capturat în număr mare. În anul 1914, cu prilejul călătoriei făcute, doamna Routledge n-a mai găsit decât câțiva bătrâni care își aminteau de acele scene. Ei descriau focurile de armă, fuga femeilor și copiilor, gemetele captivilor ținuți la pământ și legați ca niște vite. Printre prizonieri s-au găsit și regele Kamakoi cu fiul său Maurata.

Acea nenorocită încărcătură umană a ajuns în Perù unde a fost vândută imediat Companiilor de exploatare a guanoului. În câteva luni, din cei 1.000 sau 900 de indigeni, nu mai rămăsese decât o sută. Grație intervenției Monseniorului Jaussen, autoritățile franceze și engleze din Perù au făcut presiuni pentru repatrierea puținilor pascuani rămași în viață. Au fost imbarcați pe un vas dar majoritatea a murit pe drum, de tuberculoză și de vărsat. Abia vreo cincisprezece au ajuns pe insulă, spre nenorocul populației băștinașe. Cu puțin după sosirea acestora, în insulă s-a declanșat o epidemie de vărsat. Cadavrele erau atât de numeroase încât, neputând fi înmormântate în mausoleele familiale, au fost aruncate în crăpăturile rocilor sau târate în galeriile subterane. Osemintele pe care noi le-am găsit în câteva grote, par să fi fost ale celor morți în epidemia de vărsat.

Epidemiei ucigăse, i s-au adăugat și războaie interne. Ordinea socială fusese răsturnată, câmpurile rămăseseră fără proprietari și supraviețuitorii s-au bătut pentru ele. Apoi o foamete a redus

populația la vreo 600 de indivizi. Majoritatea membrilor clasei sacerdotale dispăruse luând cu ea secretele trecutului. Când, în anul următor, primii misionari s-au stabilit în insulă, n-au mai găsit decât o civilizație în agonie; sistemul religios și cel social erau distruse și o apatie grea îi cuprinsese pe supraviețuitorii dezastrului. Acest popor fără trecut și fără viitor, zdrobit fizic și moral, avea să fie adus la creștinism dacă nu fără eforturi, cel puțin în foarte scurtă vreme, în cimitirul din Hanga-roa, există o lespede pe care scrie:

Insula Paștelui.

Fratelui Eugene Eyraud.

Care din muncitor mecanic

A devenit lucrător al lui Dumnezeu și

A făcut cucerirea pentru Iisus Christos.

Această inscripție scurtă rezumă întreaga viață a apostolului pascuanilor. Eugene Eyraud, un tânăr serios, profund religios, s-a exilat în Argentina pentru a putea plăti studiile fratelui său destinat preoției. Era de profesie muncitor mecanic dar a profesat mai multe meserii până când a trecut Anzii pentru a se stabili în Chile. A dus o viață exemplară, devotându-se familiei. Destinul fratelui său, misionar în China, îi înflăcăra imaginația și ar fi vrut să meargă și să muncească alături de el. De la doi preoți francezi, a aflat că se putea dedica operei de evanghelizare fără a fi preot. A intrat ca novice la Părinții Sfântului Spirit și în 1862 a plecat din Chile împreună cu alți misionari pentru a începe cucerirea religioasă a Insulei Paștelui.

Micul grup s-a dus întâi în Tahiti unde a aflat despre cele petrecute recent în Insula Paștelui. Misionarii au ezitat să pornească într-o misiune ce părea să nu mai aibă obiect. Eyraud nu s-a descurajat; dacă trebuia, el avea să se stabilească singur în insulă, printre supraviețuitori, pentru a deschide drumul preoților ce vor veni mai târziu. Propunerea sa a fost acceptată și o goeletă l-a dus pe Eyraud în Insula Paștelui, cu scule de tâmplărie, un sac de făină, butași de pomi, cinci oi și un clopot, acestui ultim obiect el acordându-i o mare importanță. Eyraud avea cu el și un pascuan, pe nume Pana, care

fusesse luat din insulă dar reușise să se elibereze. Eyraud a ajuns la destinație în 2 ianuarie 1864. Până a vrut să debarce în Golful Anakena, unde se născuse, dar comandantul goeletei a preferat Golful Hanga-roa. Un mangarevian a fost trimis în insulă dar s-a reîntors imediat, îngrozit. A afirmat că ar fi văzut pe țărm o mie de demoni, cu fețele vopsite în roșu și negru, care urlau și săreau, amenințând cu armele lor. Mangarevianul i-a declarat lui Eyraud: „Nu mă voi întoarce la țărm, nici pentru o mie de plăști. Oamenii sunt oribili, amenințători... și apoi vărsatul face ravagii în insulă... Nici gând să se poată coborî pe pământ, ar fi prea primejdios... Căpitanul vă va aduce gratuit înapoi, la Tahiti”. Aceste cuvinte au adus panică la bord și toată lumea a cerut să se înapoieze. Doar Eyraud s-a opus și a cerut debarcarea. Șalupa a fost trimisă a doua oară pentru a-l depune pe Eyraud și pe indigenii care erau cu el. O mulțime agitată îi aștepta, în învălmășeală, toate obiectele tovarășilor lui Eyraud au fost furate. Acesta convenise cu căpitanul că avea să meargă pe jos până la Anakena unde bagajele sale aveau să fie depuse a doua zi. Cu mare greutate, Eyraud și Până au scăpat de mulțime și au ajuns la Anakena după un drum epuizant prin întinderi de lavă și ierburi înalte.

În ziua următoare, goeleta a trecut prin fața Ana-kenei fără a se apropia și a dispărut la orizont. Eyraud a fost cuprins de o mare disperare. Vaporul ducea toate bunurile sale printre care se afla un *Catehism* tahitian pentru a-i învăța pe localnici rugăciunile și primele adevăruri ale religiei.

Seara, o veste bună. Lucrurile misionarului fuseseră aduse în Golful Hanga-roa. Pentru a le salva, Eyraud a traversat insula încă o dată. Înainte de a porni la drum, el și-a binecuvântat misiunea: cu toată solemnitatea posibilă, a spus în fața tuturor celor adunați în jurul lui, o rugăciune în limba canacă.

Ajungând la Hanga-roa, primul lucru pe care l-a văzut, a fost pălăria lui pe capul unui războinic și redingota pe spinarea altuia. Cu mare greutate Eyraud a reintrat în posesia bunurilor sale și, spre mirarea tuturor, și-a montat coliba portabilă. Până seara a avut astfel un adăpost unde a putut să-și pună lucrurile.

În scrisorile sale, Eyraud dă dovadă de iscusință când ne lasă să

înțelegem că s-a bucurat de o anumită bunăvoință datorită spectacolului gratuit pe care îl oferea curioșilor. Era privit cu mult amuzament de către indigeni. „Sunt străinul – scrie el – pe care toți vor să-l cunoască, să-l vadă muncind și să-l exploateze, mai ales”. Avea mereu în jurul lui un auditoriu și profita pentru a le împărtăși cuvintele sfinte. Avea chiar elevi pentru care lecțiile sale erau o distracție inedită. Fără a-și pierde bună dispoziție, a scris: „lată că vin elevii. Bat la ușă și dacă ies imediat, e bine, începem lecția. Dacă îi văd puțin dispuși să fie atenți și îi chem mai târziu, ei pleacă imediat. Adeseori, după ce bat la ușă, bat în pereți de jur-împrejurul casei. Apoi se așază în iarbă, mai la distanță și aruncă cu pietre, întâi mici, apoi mai mari. Ies, cu *Catehismul* în mână, mă așez în iarbă și le spun să se apropie. «Nu, spun elevii, apropie-te tu.» Cel mai simplu este să-i ascuți”.

Odată adunați, elevii erau puși să repete în cor rugăciunile sau răspunsurile din *Catehism*. Această învățare mecanică a fost bine primită de către pascuani. Nou venitul se conforma astfel tradiției cântăreților păgâni, numiți *rongo-rongo*, care îi învățau psalmodierile rituale. Pentru ei, Eyraud era un preot de alt fel, care îi învăța alte formule magice. Elevii oboseau repede și de multe ori Eyraud rămânea singur pe plajă. Dar, așa cum nota chiar el: „Nu prea există în insulă nici ocupații, nici distracții, așa că elevii se întorc, bat la ușă și cer să fie învățați să se roage”.

După câteva luni, mai mulți pascuani puteau silabisi, cinci sau șase erau în stare să citească și un număr destul de mare de adulți și copii știau să se roage. Eyraud putea să fie mulțumit: „supraviețuise și era ascultat”.

Viața, într-o insulă polineziană în care pacea domnește între triburi, este liniștită și plăcută dar când familiile sau triburile se învrăjbesc, pot apărea unele neplăceri.

Eyraud a fost „anexat” de către un *mata-te a*, un războinic din insulă, pe nume Torometi, care n-a încetat să-l hărțuiască dar și să-i ofere o anumită protecție. Explicația comportării lui Torometi față de Eyraud este neclară; poate era avantajos pentru tribul său să-l aibă la dispoziție pe preotul care se bucura de o oarecare putere.

Torometi l-a jefuit treptat pe Eyraud. Și-ar fi dorit clopotul, dar s-a arătat înțeleghător și s-a mulghumit doar cu un clopoșel care i-a adus multe aplauze din partea celorlalți indigeni.

Nu era ușor să scapi de un tiran care dorea mereu alte cadouri. Dacă Eyraud îi închidea ușa, Torometi se așeza lângă casă, își chema familia, prietenii, și făceau cu toții o astfel de hărmălaie, aruncau cu pietre în pereți, încât era mai prudent pentru Eyraud să se arate și să ofere obiectele râvnite.

Torometi i-a sugerat lui Eyraud să facă înconjurul insulei pentru a-și vizita elevii răspândiți prin diferite golfuri. Eyraud de abia părăsise Hanga-roa, că a și fost înștiințat despre furturile din casa lui. S-a întors grăbit și Torometi l-a anunțat că vântul intrase pe fereastra colibei și îi risipise câteva lucruri. Eyraud a devenit un fel de servitor, *kio*, al lui Torometi. Dacă încerca să semene legume, răsadurile îi erau furate. Dacă încerca să facă niște cărămizi, Torometi fura paiele cu care încingea cuptorul de ars.

În septembrie a avut loc serbarea omului-pasăre. Tribul lui Torometi știindu-se incapabil să reziste unui alt trib, mai puternic, s-a hotărât să părăsească Hanga-roa. Eyraud a refuzat să-l urmeze pe Torometi și acesta i-a jefuit complet casa. Eyraud, exasperat, a hotărât să fugă și câțiva indigeni l-au urmat. Dar Torometi i-a ajuns repede din urmă și trântindu-l la pământ pe Eyraud și-a pus oamenii să-l târască înapoi, de mâini și de picioare. Pe jumătate sfâșiat, acesta a promis să-l urmeze. Dar tribul vrăjmaș a dat foc casei lui Torometi și l-a luat pe bietul Eyraud.

Torometi, umilit, se pregătea să ceară ospitalitatea unui trib de pe coasta de sud, trib cu care se înrudea, învingătorii ar fi vrut să-l păstreze pe Eyraud, dar acesta, din motive greu de explicat, l-a urmat pe cel care îl chinuise atâta. Abia plecați la drum, oamenii lui Torometi s-au năpustit asupra nefericitului misionar și i-au luat pălăria, hainele, pantofii, l-au lovit cu pietre. Eyraud s-a văzut la fel de despuiat ca un pascuan. Găsind în coliba sa o pereche de pantofi rupți și un rest de pătură, și-a acoperit goliciunea și a fugit la Vai-hu.

Eyraud a dat dovadă atunci de o mare voință. Cu toată sărăcia lui, a continuat să dea lecții într-o grotă de pe mal. Opt zile mai târziu, a

auzit *ka-ranga*, zgomotul care anunță un eveniment important. *Pahi, pahi...* Vaporul. Vestea l-a lăsat aproape indiferent. Multe vapoare trecuseră prin dreptul insulei fără a se opri. A doua zi, totuși, o goeletă s-a oprit la Hanga-roa și indigenii, uitând de certurile lor, l-au adus la țărm pe Eyraud, neras și înfășurat în pătura lui. Goeletă adusese doi misionari din Chile care doreau să afle despre soarta lui Eyraud și să-i vină în ajutor.

Nerăbdarea indigenilor era la culme. S-au aruncat în apă și au înotat în jurul vaporului. O femeie care s-a urcat la bord a făcut semnul crucii în chip de salut și a recitat *Crezul*. Misionarii au privit gestul și rugăciunea ca pe un miracol. S-au interesat de părintele Eyraud dar întrebarea, prost înțeleasă, a dat naștere la negări vehemente. Pascuanii își imaginaseră că erau întrebați dacă îl sugrumaseră pe Eyraud. O balenieră a fost trimisă spre țărm. Mulțimea oferea același spectacol ca pe vremea lui Kotzebue și Beechey. Bărbații urlau și se agitau, cuprinși parcă de nebunie colectivă. Ceva, totuși, se schimbase: în mijlocul acelei mulțimi gălăgioase se afla un alb care trăise șase luni în insulă. Echipajul balenierei făcea semne ca oamenii să vină și să ajute la debarcare. Torometi, interpretând greșit dorința marinarilor, l-a luat pe Eyraud pe umerii lui largi și l-a dus până la balenieră. Vâslaşii, speriați de atitudinea indigenilor, l-au înșfăcat pe Eyraud și s-au îndepărtat cât au putut de repede. După ce a povestit, la bord, ceea ce pătimise, misionarul a cerut să fie condus înapoi, pe insulă. Căpitanul s-a opus și chiar în acea seară, vaporul s-a îndreptat spre Chile. Cu mult înainte ca nava să fi plecat, o mare liniște se lăsase deasupra așezării Hanga-roa. Mulțimea, regretându-l pe cel pe care îl batjocorise sau temându-se că el avea să se răzbune împreună cu semenii săi, se împrăștiase, lăsând plajă pustie. Singură, doar o casuță din lemn, părăsită, marca zorile unei ere noi.

Părintele Eyraud nu-și părăsise nici insula, nici misiunea. S-a reîntors în Insula Paștelui, peste șaptesprezece luni, întovărășit de misionarul Hippolyte Roussel și de trei mangarevieni. Nimic nu se schimbase pe insulă. De data aceasta, precaut, Eyraud venise cu o colibă din tablă ondulată. La adăpostul pereților ei neinflamabili au fost depuse comorile atât de râvnite de indigeni. Aceștia au asediat

căsuța și neputând intra, au dat cu pietre în ea. Zgomotul pe care îl făceau pietrele izbindu-se de tablă a fost o revelație. Din acel moment, toți au înconjurat cabana dansând, cântând și dând cu pietre în pereți.

— Misionarii au stat baricadați și când ieșeau, trebuia să fie foarte grijulii. Li se jucau și tot felul de renghiuri: indigenii umpleau cu pietricele gaura cheii, astfel încât ușa să nu poată fi deschisă. Dar, cu toate acestea, Misiunea se organiza. Case din lemn s-au ridicat, nu departe de plaja Hanga-roa și în grădina Misiunii au crescut portocali, smochini și duzi. Indigenii s-au obișnuit cu prezența acelor străini inofensivi și binevoitori. Ei veneau în număr tot mai mare să învețe rugăciunile și cântecele. Duminică, biserica era plină.

Perioada incidentelor nu era totuși pe de-a-ntregul trecută, într-o zi, când Eyraud muncea în fundul unui puț, un indigen l-a amenințat că-l va strivi în groapa în care se afla, dacă nu-i dă imediat pantalonii. Din fericire, părintele Roussel a intervenit la momentul potrivit.

Șefii de trib au fost cei care au întârziat progresele creștinizării la toate popoarele care practicau poligamia. Ei șovăiau, nu le venea să se despartă de soțiile care le fuseseră alături și la care țineau. Uneori li se părea că ar pierde din rang și din prestigiu dacă ar renunța la a avea mai multe neveste. Dar, până la urmă și ei au cedat. Șeful (*mate-îo o*) din Motu-iti i-a primit pe misionari cu o solemnitate care dă o idee despre purtările și rafinamentul vechii societăți păgâne.

Noua doctrină s-a răspândit cu repeziciune. Ea a atins golfurile cele mai îndepărtate și sosise vremea botezării. Ca și odinioară în vremurile Europei barbare, botezul a fost acordat sutelor de credincioși adunați în fața altarului.

La 14 august 1868, în ajunul Sfintei Mării, ultimii păgâni au fost primiți în sânul Bisericii. Câteva zile mai târziu, Eyraud, umilul mecanic devenit „lucrător al Evangheliei”, era pe moarte. „Sunt botezați cu toții?” a întrebat. „Da”, i s-a răspuns. Și, ca un bun muncitor care și-a încheiat lucrul, a adormit pentru totdeauna pe acea plajă unde a fost primul european venit pentru a trăi și a muri.

După misionarii care înfrâng rezistența indigenilor și îi împing spre supunere prin promisiuni de fericire, următorii reprezentați ai

civilizației europene sunt traficanții. Dutroux-Bornier, un aventurier francez, s-a stabilit în insulă, cu încuviințarea misionarilor. Portretul pe care aceștia i l-au făcut nu este deloc măgulitor. Omul pare să fi fost violent și fără scrupule, întreprinzător și ambițios. Pentru câteva țesături de bumbac, a cumpărat terenuri la Mataveri pe care le-a tot extins prin forță și pe care a pus bazele unei prospere exploatare agricole. S-a înconjurat de paznici indigeni, avându-l șef pe Tordmeti, care dorea să se răzbune pe cei care îl expulzaseră din Hanga-roa. El visa să devină un mare șef și să-i aibă sclavi pe cei din Hanga-roa și Vai-hu.

Indigenii grupați în jurul lui Bornier și Torometi au început să atace Hanga-roa. Au dat foc la niște case, au tras cu arme de foc și un tun instalat la Mataveri a lansat niște ghiulele despre care s-a vorbit mult timp. Au fost morți și răniți. Un glonte şuierase foarte aproape de părintele Roussel. Misionarii, exasperați, s-au plâns domnului Brander, din Tahiti, asociatul aventurierului. Brander a venit în Insula Paștelui pentru a-și da seama de situație și n-a găsit decât rămășițe calcinate. Speriat, a plecat fără să fi luat vreo hotărâre. Cu începere de la acea dată situația a devenit de neîndurat pentru misionari și credincioșii lor astfel încât episcopul din Tahiti a dat ordinul de a evacua insula. Nu toți indigenii i-au urmat pe misionari în Insulele Gambier, unde li se oferea azil. Vreo trei sute au fost angajați de Bander și transportați la Tahiti unde descendenții lor mai formează și astăzi unul din cartierele orașului Papeete. Ei nu și-au uitat originile și mai poartă și astăzi corespondență cu rudele rămase în insulă. Chiar noi, am fost în anul 1935 intermediarii benevoli între câteva dintre familiile separate de șaizeci și cinci de ani.

Întreaga insulă ar fi fost evacuată dacă Bornier, temându-se să rămână fără mână de lucru, n-ar fi oprit o sută unsprezece indigeni.

Cei șase sute douăzeci și opt de indigeni care mai trăiesc încă în Insula Paștelui sunt descendenții acelor pascuani care au fost împiedicați să emigreze. Dutroux-Bornier avea să fie pedepsit pentru brutalitățile lui. Indigenii începuseră să-l urască și în ziua în care a mai comis încă o netrebnicie, l-au asasinat. Două sau trei zile după acest omor, un vapor francez s-a oprit în dreptul insulei. Nimic n-a ieșit la

iveală și vizitatorii au plecat convinși că Bornier murise în urma unei căzături de pe cal. Soția sa, Koreto, s-a dat drept regină și i-a impresionat pe oaspeți prin dorința de a copia uzanțele europene.

N Domnul Brander l-a numit girant în insulă pe un anume Salmon, cu sânge amestecat și care era înrudit prin mamă cu familia regală din Tahiti. Salmon a trăit aici aproape douăzeci de ani cu o echipă de tahi-tieni, contribuind mult la schimbarea tradițiilor locale și introducând multe cuvinte tahitiene în limba pascuană. Indigenii s-au atașat de acest tahitian care îi înțelegea și nu-i maltrata. Insula a fost anexată la Chile și apoi cedată Companiei engleze Williamson și Balfour. Micul regat polinezian n-a mai fost decât o fermă administrată de crescători de oi scoțieni, fără multă imaginație, și de ofițeri chilieni suspecti, exilați din diverse motive în această colonie minusculă. Pascuanii de altă dată s-au îmbrăcat ca europenii și s-au străduit să-și uite trecutul. Din vechea lor civilizație nu și-au mai păstrat decât limba. Metodele de a face agricultură și de a pescui sunt însă tot cele din trecut. Câteva persoane în vârstă mai știu povestiri și legende din epoca păgână și copiii mai mormăie mici poezioare ritmate când se joacă. Unele obiceiuri matrimoniale și funerare s-au păstrat, mai mult sau mai puțin schimbate, și seara există încă teamă ivirii spiritelor morților, numite *akuaku*. Sculptură în lemn care era gloria artei pascuane continuă să existe, dar produsele ei sunt de o rară vulgaritate. Sunt curiozități de bazar, în toată oroarea lor. O mare mizerie domnește pe insulă. Neglijată de Chile, influențată jalnic de către cei trimiși spre ea, nu a decăzut, ci a putrezit în mijlocul unei mizerii fără ieșire.

În acest secol, Insula Paștelui a figurat scurtă vreme în presa mondială, în anul 1914, flota lui von Spee, în drum spre destinul ei tragic, s-a oprit în dreptul insulei. Nimeni nu aflase încă despre izbucnirea războiului și girantul firmei Williamson și Balfour a aprovizionat vasele germane cu oi cerând un cec de plată în locul aurului care i se oferea. Vasul *Prinț Friedrich E*/te/și-a făcut o scurtă apariție și a scufundat în largul coastei cargoul francez *Jean* al cărui echipaj a rămas pe insulă.

În 1918, cursa echipajului de pe vasul *SecAdler* comandat de von

Luckner s-a sfârșit în Insula Paștelui. Câțiva ofițeri și un grup de marinari eșuați pe un atol au reușit să captureze o goeletă franceză și au dus-o spre Insula Paștelui unde a și fost scufundată în condiții misterioase. Se mai zvonește și acum că ar fi fost scufundată de chiar marinarii ei, sătui de atâtea aventuri. Ofițerii au fost adăpostiți la Mataveri și au dus, timp de câteva luni, o existență pașnică, în ziua în care au zărit o navă la orizont, au încercat s-o cucerească în stilul piraților, dar văzând că era un vapor chilian au renunțat și au acceptat să fie transportați la Valparaiso.

Se pare că marea neliniște a lumii nu a vrut să ocolească acest mărunț ținut care merita liniște și uitare. Criză economică din Chile a provocat prin 1928 o serie de revoluții. Politicienii compromiși într-o lovitură de stat au fost deportați la Hanga-roa. Ei au adus o agitație și o învrăjbire care a fost nefastă. Marinarii, soldații și indigenii s-au încăierat ca pe vremea șefilor de triburi.

S-a mai produs și alt eveniment despre care s-a vorbit în presa mondială. Un grup de politicieni din opoziție, printre care și fiul președintelui Alessandri, a fost exilat în Insula Paștelui, sub supravegherea domnului Cumprido care a fost numit guvernator al insulei.

După câteva luni s-a văzut venind o goeletă pe care prietenii deportaților o angajaseră în vederea eliberării acestora. Domnul Cumprido avea destui jandarmi pentru a rezista dar, cunoscând instabilitatea pasiunilor politice, a mizat pe viitor. Nu numai că le-a dat drumul captivilor, dar a și plecat cu ei. Calculele sale s-au dovedit înțelepte și domnul Cumprido nu și-a regretat gestul niciodată.

În 1935, dată a șederii noastre pe insulă, aceasta era fără îndoială cea mai nenorocită din coloniile Pacificului. Toți ceilalți polinezieni se adaptaseră la viața modernă și între ei și cuceritorii lor se stabilise un fel de *status quo*. Insula Paștelui era lăsată în părăsire și nu primea alt ajutor decât acela pe care Compania binevoia să-l dea angajaților ei.

Expediția franco-belgiană a avut ca efect să atragă atenția guvernului chilian asupra sortii pas-cuanilor. În cursul ultimilor zece ani s-au realizat ceva progrese. Părintele Sebastian Enlert, un

misionar, s-a instalat aici și, în timpul liber rămas după exercitarea îndatoririlor sale, a cules texte etnografice și folclorice de mare interes. La Hanga-roa s-a construit un dispensar și unul din infirmieri, pe nume Pakomio, ne-a fost de mare ajutor. Câteva călugărițe au deschis o școală și aproape toți copiii învață să citească și să scrie. Guvernul chilian a dat pământ indigenilor al căror număr a ajuns de la 456 la 628, în perioada 1935 – 1946. Tinerii aveau o mare dorință de a părăsi insulă pentru a se duce în Chile și a învăța o meserie, întrucât o lege absurdă interzice emigrarea, de câte ori se ivește vizita unui vapor, câțiva tineri se ascund la bord și reușesc să ajungă în Chile, ca pasageri clandestini. Insula Paștelui se schimbă treptat. Aceste transformări nu trebuie regretate. Ele nu mai distrug nimic, căci vechea civilizație din Insula Paștelui a murit între 1862 și 1870. După această dată, ea nu mai aștepta decât o datorie omenească, și anume aceea ca persoana și demnitatea urmașilor celor care au ridicat statuile uriașe să fie respectate de stăpânii insulei.

STATUILE URIAȘE

Statuile uriașe au făcut gloria Insulei Paștelui. Ele sunt și vor rămâne simbolul trecutului misterios al insulei. Prezența lor pe acest pământ singuratic și golaș este în continuare o enigmă, la fel ca în ziua în care Roggeveen, primul european care le-a văzut, a scris în jurnalul său de bord:

„Aceste figuri din piatră ne-au umplut de uimire căci nu ne-am putut închipui în ce fel au fost ridicate, de către oameni lipsiți de frânhii solide sau de alte ustensile...”

Primul nostru contact cu statuile uriașe a fost amestecat cu dezamăgire. Puțin după debarcarea noastră și pe o ploaie puternică, ne-am dus să vedem statuile pe care le priviseră Cook și de La Pérouse când ajunseseră pe același țărm. Ele zac astăzi, ca niște epave greoaie, pe planul înclinat al aftu-ului Koiroroa, nu departe de digul construit în port de chilieni, chiar din rămășițele platformelor pe care stăteau odinioară statuile. Distrugerea statuiilor fusese semnalată încă din 1815 de Kotzebue, care încercase să le vadă, de pe baleniera sa. Nu ne

așteptam, deci, să le vedem ridicate pe mausolee și cu acoperământul lor cilindric, roșu, așa cum le văzuseră primii navigatori din secolul XVIII. Am crezut că statuile aveau să păstreze o anume măreție, chiar dacă le vom găsi răsturnate, sparte. Dezamăgirea ne-a fost mare, poate comparabilă cu aceea a lui Cook și Roggeveen care crezuseră despre unele statui că nu erau decât grămezi de noroi. Cioplite în tuf vulcanic, cu asperități care ies ca niște negi pe întreaga lor suprafață, statuile nu mai lasă să se întrevadă lupta artistului cu materia.

Cele mai multe sunt culcate pe burtă și nu se vede decât ceafa plată și îngustă, spatele ușor arcuit care se lățește sub cordon. Aceste așa-zise statui sunt de fapt niște busturi enorme, niște monștri cu cap prea lung pentru trunchiul lor. Culoarea lor gălbuie aduce o notă discordantă în tonalitatea negricioasă a peisajului. Tuful din care sunt făcute se dezagregă cu ușurință și unele par să se fi topit sub ploi pentru a se reîntoarce în pământul din care au ieșit.

Ar fi nedrept să nu le mai găsim nicio măreție sculpturilor care nu se mai află pe soclurile lor și au fost distruse de oameni și de timp. Ajunși la *āhu-v* \ Tonga-riki, am devenit conștienți de splendoarea lor de altă dată. Acest sanctuar a fost dominat de cincisprezece statui, azi răsturnate, cu excepția părții inferioare a uneia care se mai află pe pedestalul ei din bazalt.

În cădere, capul alteia s-a desprins de trunchi și s-a sprijinit de niște pietre. Pe față se disting încă două orbite adânci, ca și acelea ale unui craniu. Acest spectacol macabru este potrivit într-un loc unde totul sugerează comparații funebre. Totul pare să fie îndoliat: câmpia acoperită de resturi vulcanice, pietrele de bazalt, pereții mausoleului și chiar marea care se zbuciumă încet pe lespezile de lavă neagră, calcinată.

Acest bust decapitat, acest cap cu privire goală ne ajută să reasezăm, în imaginație, cei cincisprezece uriași pe pedestalele lor. Ni-i putem închipui, așa cum au fost cândva: în picioare, cu spatele spre mare și fixând cu orbitele lor mari faleza înaltă de la Rano-raraku. Asemenea vechilor civilizații ale Asiei și aici se află exprimată aceeași dorință de a uni satisfacția estetică cu stupoarea. Acești coloși amețitori într-un univers minuscule, la oameni cu resurse limitate – iată

miracolul Insulei Paștelui.

Acești monștri grosolani și colțuroși trebuie să fi oferit un spectacol straniu la asfințitul soarelui său în nopțile cu lună, când siluetele lor se profilau pe Pacific. S-a spus c-au fost ridicate pentru a apăra pământul de dușmanii veniți pe mare. Interpretare romantică și absurdă, căci statuile erau cu spatele la adversar și priveau colinele rotunjite și câmpiile pietroase din interiorul insulei. Lupta dintre ocean și insulă le este indiferentă cu toate că valurile se năpustesc, distrugătoare, asupra țărmului. Ele descompun încet statuile și falezile care le suportă.

Unele din ele au căzut deja pradă valurilor.

S-a mai vorbit mult despre expresia disprețuitoare a statuiilor. Această expresie este izbitoare mai ales la cele de lângă vulcan, cu buze subțiri și reliefate, pline de desconsiderare. La statuile de lângă *ahu-uri*, această expresie e mai puțin evidentă. Intemperiiile au estompat contururile, au îndulcit trăsăturile.

După noi, sculptorii din Insula Paștelui, cioplini într-o piatră foarte moale, au fost îndemnați la o anumită lenevire. Ei au adoptat o singură formulă pe care puteau s-o repete cu ușurință. Au căzut repede în capcana unor lucrări de serie.

Probabil că unele au fost pictate. *Ahu*-ul Vinapu care a fost curățat de dărâmături și a devenit ca un fel de pivniță, mai adăpostește fragmente de statui care, protejate de intemperii, prezintă urme de vopsea roșie și albă. Așa a fost, probabil, și statuia Hoahaka-kana-ia, de la British Museum, care înainte de a fi transportată era acoperită cu ocră albă și roșu.

În graba sa de a părăsi un țărm neospitalier, Rog-geveen și-a imaginat că statuile purtau pe cap coșuri pline de pietre albe. Pălăriile care le decorau erau însă un fel de cilindri din tuf vulcanic roșu. Așezate înclinat, păreau un fel de cozoroc, deasupra feței. Echilibrul era asigurat printr-un gol în care se fixă capătul de sus al statuii. Totul se termina printr-o proeminență conică și o grămadă de pietricele vopsite în alb. Imaginația celor care au văzut aceste ciudate pălării pe creștetul statuiilor a fost puternic impresionată. Aceste ornamente ajungeau să aibă circa 2, 70 m înălțime și un diametru de 2 m.

„Pălăriile” provin din muntele Punapau, un crater care se află în spatele așezării Hanga-roa. Douăzeci și trei de cilindri au rămas acolo, din vremea în care lucrările au fost întrerupte. Această carieră a fost vizitată de câțiva membri ai expediției lui Cook, care au remarcat cilindrii abandonați. Craterul nu are nimic deosebit, cu excepția culorii sale roșii, ca o rană în mijlocul câmpurilor.

A existat o serie de ipoteze pentru a explica semnificația cilindrilor. Au fost denumiți: pălării, turbane, diademe, simboluri funerare. Nimeni n-a vrut să vadă ceea ce erau în realitate: o imitație naivă a părului strâns în vârful capului. De altminteri purtau și denumirea de *pukao*, ceea ce însemna exact părul adunat în creștet. Aceste ornamente au reprezentat o inovație târzie care nu s-a generalizat căci un număr mare de statui, în special cele din jurul vulcanului, nu au nimic pe cap.

Statuile de pe mausolee au fost circa 300 la număr, fără a le socoti pe cele distruse de indigeni sau cele îngropate sub ruinele unor *ahu-uri*. Dimensiunile erau între 0, 50 și 5, 50 metri. Cele de pe coasta sudică sunt în general mai înalte și mai voluminoase decât cele de pe coasta vestică. Cea mai mare statuie de pe un *ahu* a fost cea care, numită Pâro, zace la Te-Pito-te-kura. Ea are o înălțime de 10 metri, un diametru de 7, 80 metri și cântărește, cu siguranță, peste 20 de tone. Era decorată cu un cilindru de 1, 80 metri înălțime și 2, 40 metri în diametru.

Cariera de la Rano-raraku

Numai câteva din statui au fost cioplite în bazalt; toate celelalte provin din cariera de la Rano-raraku, situată în estul insulei, în apropiere de Peninsula Poike. Craterul Rano-raraku este ultimul dintr-un sistem de conuri vulcanice care pornesc de la Rano-aroi. Este format din straturi groase de cenușă. Fața sudică, roasă de mare, prezintă un perete abrupt. Cariera se întinde pe versantul sud-vestic și în interiorul craterului, acolo unde tuful este ușor accesibil. Intrarea acestor două imense ateliere de sculptură este păzită de o armată de

statui care nu au nicio legătură cu vreun *ahu*.

Dacă Insula Paștelui evocă mistere de nedescifrat, dacă locuitorii actuali sunt considerați a fi nedemni de strămoșii care au cioplit statuile – acestea se datorează modului în care acest loc sălbatic a impresionat imaginația celor care l-au văzut. Indiferent de felul lor de a gândi, de cultura sau sensibilitatea lor, toți cei care au descris Insula Paștelui au fost cuprinși de o emoție sinceră și adâncă. Din suma impresiilor lor s-a născut legenda Insulei Paștelui, vestigiu al Atlantidei.

Timp de trei săptămâni, cât am stat pe insulă, am privit statuile în plin soare, sub clar de lună, bătute de furtuni. Mereu am încercat aceeași uimire, aceeași neliniște. Te apasă nu atât statura lor uriașă, cât dezordinea în care se află. Dacă ar fi fost grupate într-un fel care să traducă voința sau gândirea morților, ar fi fost altceva. Dar uriașii cu nasul mare și ceafa plată sunt răsfirați într-o învălmășeală... omenească, tulburătoare.

Toate statuile au fost executate după un model unic, dar așezarea lor capricioasă le dă o anume individualitate. Unele, apropiate, par să discute între ele, altele, mai izolate, au acel aer disprețuitor și rău despre care am mai vorbit, altele prăbușite, inspiră mila. Toate aceste personaje au avut un nume și unele l-au mai păstrat încă.

În spatele grupului de statui ridicate pe povârnișul plin de ierburi al vulcanului, se afla armata celor ce urmau a se naște. Cu toate că șantierul este părăsit și tăcut, muncitorii morți de multă vreme, aceste statui abia schițate, gata să fie coborâte în câmpie, creează o atmosferă mai vie decât cea a sculpturilor terminate de la intrarea în carieră. Totul exprimă efort și muncă, în aceste eboșe.

Te poți plimba prin carieră, ca și când ar fi o zi de odihnă. Muncitorii au plecat în sat, dar vor reveni și loviturile de ciocan în piatră se vor auzi din nou. Se vor auzi râsete, discuții, cântecele ritmate ale celor care vor ridica statuile. Nu poți crede că sculptorii care și-au lăsat sculele pe jos nu se vor întoarce de îndată.

Într-o criptă săpată cu răbdare doarme un colos de cincisprezece metri, întins pe un pat de pietre. N-ar fi lipsit mult până

ce și-ar fi luat și el locul, în câmpie. Acum, va rămâne timp de veacuri în nișa lui, înconjurat de ferigi, ca un mort părăsit. Morți sunt și cei doi ale căror capete sunt abia desprinse din tuful de lângă criptă.

În acel loc trebuie să calci pe trupuri din piatră, să te agăți de nasuri, să treci peste statui terminate sau embrionare. Le distingi cu greu, pe urmă îți dai seama că tocmai ești așezat pe o imensă arcadă. Te ridici s-o vezi mai bine și, cu acest prilej, vezi în apropiere un tors cu două mâini pe burtă și alături de el, un alt cap.

Contururile se pierd în cenușiul rocii. Sub un fel de copertină săpată în tuful vulcanic, zace o statuie imensă, ca un uriaș adormit. Apa, căzând picătură cu picătură de pe faleză, i-a scobit pieptul.

Câteva sunt aproape gata, trebuia doar câteva lovituri de ciocan pentru ca să fie desprinse din stâncă și să poată fi trase prin iarba deasă. Unele sunt deja fixate cu pietre, pentru a nu se deplasa în momentul în care aveau să fie desprinse din stâncă. Cele neterminate sunt uneori atât de mari încât te poți întreba dacă sculptorii au avut într-adevăr dorința de a le termina și de a le deplasa. Unul din coloși măsoară 18 metri și ocupă toată lungimea unei creste de munte. Poate că intenția a fost să rămână astfel, nedesprins din stâncă. Frenezia care i-a împins pe pascuani să cioplească, în același timp, zeci de statui rămâne un fenomen pe care nimic nu-l explică.

Poporul statuiilor domnește și în interiorul craterului, unde atmosfera e diferită. Fundul craterului este ocupat de un loc înconjurat de trestii, unde vin vitele să se adape. Pantele înverzite fac din acest loc o lume deosebită, înglobată în insulă, în acest peisaj, chipurile statuiilor ce se ridică de la marginile lagunei spre creasta vulcanului sunt mai agreabile și mai pașnice decât cele care veghează, ca niște santinele, la marginea domeniului lor.

Statuile vulcanului, puse direct pe sol, se termină cu un vârf ascuțit, în timp ce acelea de pe mausolee, care stau pe o platformă, au o bază plată și lată. Statuile vulcanului nu au ochi, nici măcar orbite ca cele de pe mausoleele din lungul coastei. Planul curb care corespunde obrajilor se continuă până sub arcadă, ceea ce dă impresia unei priviri.

Nu putem stabili încă o relație cronologică între diferitele categorii de statui. Din punct de vedere artistic, busturile de la

vulcanul Rano-raraku sunt cele mai izbutite. Liniile nasului și ale obrazilor sunt tratate cu vigoare, gâtul este mai evident, înfățișarea generală este mai puțin masivă.

Examinând cu atenție statuile de la vulcan, am constatat că ele erau adeseori foarte grosolane și puțin lucrate. Spatele lor nu era terminat decât atunci când statuia era așezată la locul ei și, pentru a face operația de finisare, trebuia ca sculptorii să ridice schele. Statuile care nu au fost supuse acestor retușări au o ceafă groasă și neregulată, fiind vizibilă încă zona în care a fost unită cu roca din care a fost cioplită, în general, lucrătorii din carieră au fost conștiincioși. Ei au șlefuit suprafețele până ce le-au făcut plăcute pipăitului. Unele părți, cum ar fi urechile și mâinile, au fost cioplite cu o grijă plină de delicatețe. Mâinile, cu degete lungi ca terminate prin unghii sunt tratate la fel ca la statuetele din lemn, cu degetul mare ușor întors spre exterior. Aceste asemănări sunt importante pentru determinarea vârstei și originii statuiilor uriașe. S-a mai observat la o serie de statui din tuf, cât și la figurinele *moai kavakava* un fel de o și de M în relief, deasupra unor linii orizontale. Aceste desene pot fi interpretate ca niște reprezentări convenționale ale cordonului din *tapa* și a nodului cu care se lega.

Câteva statui au un fel de adâncituri ondulate pe gât care ar putea fi reproduceri mai mult sau mai puțin fidele ale tatuajului pascuan.

Alunecările de teren care s-au produs de mai multe ori pe versanții vulcanului, au dezrădăcinat câteva busturi și le-au rostogolit către baza muntelui. Alte statui au fost complet îngropate sub rostogolirea de pietre.

Cu mult înainte de venirea albilor, indigenii au gravat pe pereții din tuf ai carierei, și chiar pe statui, o fregată și pe zeul cu ochii mari. Succesorii lor, europeni sau chilieni, n-au făcut decât să graveze numele lor sau cel al vaporului cu care veniseră.

Statuile izolate

La circa șapte kilometri de Rano-raraku se află câteva șiruri de

statui dispuse la intervale oarecum regulate. Unele statui sunt sparte, dar majoritatea sunt doar culcate în iarbă. Indigenii povestesc că acești înaintași ai armatei de statui din vulcan au fost opriți de un farmec malefic să mai înainteze spre mausoleele de pe țărm. Pentru minți mai raționale, statuile au fost abandonate la mijlocul drumului atunci când a încetat lucrul în carieră. Câțiva arheologi le-au comparat cu Pietrele obosite” din Perú, care n-au ajuns niciodată la lucrarea uriașă căreia erau destinate. Arheologii emit ipoteza unui cataclism care a surprins populația în plină perioadă creatoare.

Niciuna din statuile izolate nu pare să fi fost destinată unui *ahu*. Căpitanul Cook descrie coasta sudică unde semnalează în regiunea Golfului Vai-hu, statui care erau direct înfipite în pământ. Una din ele era atât de înaltă încât la umbra ei au încăput cei treizeci de oameni ai expediției.

Examinând câmpia de lângă muntele Taotao, doamna Routledge a remarcat că statuile ce păreau rătăcite, jalonau, de fapt, fragmente de drum. Aceste drumuri, abia vizibile, plecau de la carieră, în patru direcții și probabil pe ele se transportaseră statuile. Nimic nu ne învrednicește să credem că ele ar fi fost căi triumfale care să servească drept acces spre „sfânta sfintelor” din carieră. Dacă aceasta ar fi fost intenția indigenilor, atunci ar fi dispus statuile într-un mod mai simetric. Dar nicio ordine anume nu este vizibilă în vecinătatea vulcanului.

Paisprezece statui sunt dispersate în insulă, în locuri în care prezența lor e greu de explicat. Una din ele, impunătoare ca dimensiuni, este culcată pe spate, pe versantul nordic al Rapa-aroi, departe de orice așezare. Am descoperit, cu mare surpriză, o statuie cocoțată pe vârful muntelui Teatenga. O statuie solitară se află la mică distanță de *ahu*-ul Vai-mata, într-o zonă în care transportul ei a trebuit să comporte dificultăți enorme. Este posibil să fi fost părăsită, chiar înainte de a fi ridicată pe platforma ce urma să-i servească drept bază.

Rolul acestor statui izolate este neclar. Poate că unele au făcut parte din mausolee azi dispărute. Altele au putut reprezenta borne-frontiere, de dimensiuni colosale, ceea ce s-a întâmplat în Tahiti, cu anumite reprezentări din piatră. Chiar dacă acceptăm ideea unor

borne de frontieră, aceasta se potrivește greu cu rețeaua încâlcită a frontierelor tribale sau familiale.

Semnificația statuiilor uriașe

Prima interpretare care se impune este aceea că statuile uriașe reprezintă divinități adorate odinioară de pascuani. Roggeveen a fost atât de convins că ele reprezintă idoli, încât i s-a părut chiar că indigenii ar avea un cult față de ele. „Băștinașii – a scris el – se așază pe vine, cu capul aplecat și ridică, apoi coboară, brațele cu palmele întinse”.

Ceilalți călători n-au remarcat niciun alt fel de cult. Indigenii au manifestat uimire, dar niciodată supărare, când străinii au scotocit prin mausolee.

Pascuanii moderni susțin că statuile nu au fost ridicate decât pentru a înfrumuseța mausoleele. Aceasta a fost și explicația dată misionarilor, de către indigenii crescuți în vechile tradiții.

Există în lucrările arhitecturale de proporție din Polinezia un element de vanitate și de rivalitate, o dorință puternică de a stârni uimire și de a depăși vecinul. Astăzi, această tendință se exprimă prin plăcerea de a produce statui din lemn mai mari decât ale vecinului. Malinovski a observat în Melanezia o nevoie de a exagera dimensiunile obiectelor rituale sau de paradă. Fără îndoială că dimensiunile colosale ale statuiilor sunt expresia unei astfel de mentalități.

Ușurința cu care tuful se lasă sculptat, vanitatea sau emulația explică, poate, aspectul și proporțiile statuiilor dar nu și originea sau semnificația lor inițială. Prima întrebare care se pune este aceea dacă busturile cu expresia disprețuitoare au fost niște idoli. Numele câtorva mai este cunoscut de generațiile actuale. Cook a lăsat și el o listă. Niciun nume nu este cel al unui zeu polinezian și multe din ele sunt de genul: „Gât sucit” sau „Tatuatul”, sau „Rău-mirositorul” etc.

Cook a remarcat că mai multe nume erau urmate de epitetul an/o, adică șef, ceea ce l-a făcut să creadă că statuile erau monumente funerare. Presupunerea lui nu era decât parțial exactă, în Insulele Marchize, a căror civilizație se aseamănă cu cea a Insulei Paștelui,

statuile care dominau terasele sanctuarelor îi reprezentau pe șefi sau pe preoții vestiți ale căror spirite ar fi trecut în rândul divinităților titulare ale triburilor. Trebuie să fi fost la fel și în Insula Paștelui. Monumentele sale apar la capătul unei evoluții urmărite în toate fazele ei mai importante, în Polinezia centrală. Platformele dreptunghiulare ale sanctuarelor din Tuamotu, care se numesc tot *ahu*, ca în Insula Paștelui, suportă la partea lor din spate, dale care au o formă umană, imprecisă. Cele care au o siluetă clară, antropomorfă, se numesc *tu*, denumire pe care tahitienii și marchizanii o dau oricărui chip omenesc. Stela din mijloc, care este cea mai importantă, se numește *tapao ariki*, adică semnul șefului. Două pietre împlântate în curtea sanctuarului serveau ca reazem șefilor. Aceste pietre au fost considerate că locurile în care pătrundeau duhurile invocate de preoți. Acest simbol a revenit, poate, statuilor din Insula Paștelui.

Caracterul sacru al statuilor era provizoriu și depindea de ritualurile care determinau venirea divinităților, în viața de zi cu zi, figura din piatră nu era decât un ornament, un bloc de piatră lipsit de viață. Când, din lipsă de credincioși, zeei și strămoșii nu au mai primit sacrificii și statuile nu au mai fost vizitate, ele și-au pierdut orice semnificație religioasă și nu au mai fost obiectul nici unui cult. Ele au devenit *noa*, adică profane.

Vârsta statuilor

Multe persoane, chiar din cercurile științifice, refuză să admită că statuile ar fi opera strămoșilor polinezieni ai pascuanilor de azi. Pentru a explica prezența lor pe insulă, s-a recurs la cele mai ciudate argumentări, în pofida tuturor datelor geologice, unii au inventat continente imaginare de care se descotoroseau prin ipoteza unor cataclisme teribile. Alții au căutat originea coloșilor în Egipt, India, Coreea și Melanezia. S-au scris romane istorice pentru a povesti invazia unor popoare războinice care au distrus civilizația pascuană. Viziunea dramatică a trecutului exercită o anume fascinație asupra visătorilor, fie că sunt sau nu specialiști în arheologie.

Vârsta relativă a statuilor nu constituie o enigmă. Ele se ridicau

deasupra mausoleelor (*ahu*) pe care pas-cuanii le-au construit până pe la mijlocul secolului trecut. Statuile nu pot fi privite independent de sanctuarele încă în funcțiune acum o sută de ani.

Oricine le examinează atent, este izbit de precizia unghiurilor, netezimea suprafețelor și precizia detaliilor. Furtunile care s-au abătut asupra acestor coloși, nenumăratele ploi care i-au spălat, vânturile care s-au năpustit asupra lor, ar fi trebuit să distrugă mult suprafața tufului din care au fost construiți, dacă acțiunea tuturor acestor agenți ar fi fost de lungă durată. Acest argument geologic este confirmat și de unul arheologic. S-a remarcat că, fundația uneia din statuile de la *ahu*-ul Te-Peu este identică cu fundația caselor pascuane din epoca modernă.

Oamenii care au construit acest *ahu* trăiau, deci, în colibe care nu se deosebeau cu nimic de cele pe care vizitatorii insulei le-au văzut până în 1870.

Analogiile de stil și de detalii ale statuiilor din piatră și ale celor din lemn atestă că același popor a produs ambele tipuri de opere de artă. Întrucât pascuanii continuă să sculpteze statuete din lemn, în formă tradițională, nu se poate trage concluzia că acestea sunt de dată mai mult sau mai puțin recentă și că statuile din tuf aparțin unei antichități îndepărtate.

Bustul din bazalt care se găsește astăzi la British Museum este, fără îndoială, cel mai frumos exemplar de artă pascuană. Provine din satul Orongo unde i se închina un cult special cu prilejul serbării omului-pasăre. Departe de a fi pentru indigeni vestigiul unei civilizații necunoscute, acea statuie reprezenta pentru ei un zeu care participa la ceremoniile organizate încă de buncii celor cu care am stat noi de vorbă.

Dacă statuile ar fi fost cu adevărat foarte vechi, ar fi fost greu să explicăm uniformitatea lor de stil. În lungul timpului ar fi trebuit să se producă o evoluție care să introducă schimbări. Dar dimpotrivă, totul arată ca și când perioada de cioplire a statuiilor a fost scurtă.

Transportul statuiilor

Tuful vulcanic este un fel de pământ devenit compact, ca urmare a înglobării în el a unor fragmente și noduli de piatră. Este sfărâmicios și ușor de cioplit. Sculptorii moderni consideră că acest material se lucrează mai ușor decât lemnul. Cu un simplu topor, ei desprind timp de o zi un bloc de tuf și le trebuie doar câteva ore să-l transforme în replică a uneia din statuile uriașe. Doamna Routledge merge poate prea departe când consideră că cincisprezece zile ar fi fost suficiente pentru ca o echipă de sculptori să cioplească una din statuile de la Rano-raraku. Calculul ei este ipotetic, dar reprezintă o reacție față de cei care au exagerat durata operației de cioplire. Să nu uităm că trebuia ca muncitorii din carieră nu numai să fasoneze statuia, ci și să extragă din faleză blocul de piatră căruia aveau să-i dea chip de om. Adâncimea criptelor și a cavernelor făcute în coasta muntelui Rano-raraku arată ce eforturi mari s-au depus, și încă folosind scule foarte rudimentare. Se foloseau niște ciocane mari, cu vârful ascuțit, pentru pereții de tuf. Pentru finisare era nevoie de instrumente mai delicate, cum au fost dălțile din piatră, lungi de circa treizeci de centimetri și care se mai află încă în număr mare, prin întreaga insulă. Aceste scule se puteau mânui atât de ușor, încât nu au avut nevoie de vreun mâner.

S-a repetat de multe ori că transportul statuiilor a fost o lucrare supraomenească, presupunând o populație cu mult mai mare decât aceea pe care a avut-o insula. S-a vorbit de greutate de o sută de tone, de cinci sute de tone, chiar. Greutatea statuiilor a fost mult exagerată, după cum tot ce privește Insula Paștelui a fost exagerat. Capul enorm pe care l-a adus Loti și care se află astăzi la Paris, la Muzeul Omului, nu cântărește decât 1200 de kilograme. Pornind de la greutatea specifică a tufului vulcanic de la Rano-raraku, am încercat să determinăm greutatea statuiilor de pe aftu-urile din lungul coastei de vest. Rezultatul calculelor noastre dă cinci până la șase tone pentru una din aceste statui. Cele de la vulcan erau cu siguranță de trei, patru sau chiar de cinci ori mai grele, dar nici astfel, transportul lor nu depășea limitele capacităților omenești, considerând și faptul că traseul pe care trebuiau să-l parcurgă nu era prea lung. În ceea ce îi privește pe monștrii neterminați din carieră, ei au fost destinați să rămână acolo. Dacă ar fi existat intenția de a-i transporta aiurea, sculptorii n-ar fi ales

pentru a-i ciopli un loc aproape inaccesibil.

Ignorăm metodele prin care pascuanii au transportat aceste mase voluminoase și friabile. Problema se complică dacă ne gândim că insula a fost mereu săracă în lemn. Este greu de admis că trunchiurile răsucite ale copacului *toromiro* sau ale altor arbuști care se atârnavau de pereții vulcanilor s-ar fi putut folosi ca role sau sănii pe care să alunece statuile. Pe de altă parte, indigenii aveau la dispoziție lemnele plutitoare pe care marea le aducea la țărm. Acestea erau adeseori suficient de mari pentru a fi folosite ca pârghii sau role pe care să alunece statuile.

Sforile rezistente de care aveau nevoie erau confecționate de indigeni din scoarță de dud, copac cultivat pe scară largă.

Admițând că pascuanii au avut lemne pe care statuile să fie trase și frânghii puternice, misterul se reduce la o problemă de mână de lucru și de energie. Pascuanii nu au fost singurii polinezieni care să ridice și să deplaseze greutatea mari. Marchizanii au construit sanctuarele lor cu blocuri cântărind mai mult de zece tone. Erau târâte pe planuri înclinate din pământ și pietre sau pur și simplu ridicate pe târgi purtate cu forța brațelor. Pantele văilor îngreuiiau mai mult transportul decât câmpiile ondulate ale Insulei Paștelui.

Poarta monumentală din arhipelagul Tonga este la fel de bine cunoscută ca statuile din Insula Paștelui. Acest monument este și el înconjurat de multiple ipoteze pseudoștiințifice și considerat a face parte dintr-o civilizație dispărută. Totuși, se cunoaște data la care poarta a fost ridicată și numele șefului care a urmărit lucrările. Grindă de deasupra celor doi stâlpi cântărește cincisprezece tone. Ea provine dintr-o insulă vecină, de unde a fost adusă cu barca, apoi a fost împinsă pe un plan înclinat din pământ, până la înălțimea stâlpilor.

Trunchiurile de copac pe care populația maori le căuta în pădure pentru a ciopli pirogile lor alungite cântăreau adeseori mai mult decât statuile pascuane. Explicațiile, din păcate cam neclare, pe care pascuanii le-au dat unui locotenent german, cu privire la felul în care statuile erau transportate în lungul pantelor carierei, se aseamănă cu cele date de populația maori.

Dificultatea nu constă în a mișca statuia, ci în a nu o sparge în timpul transportului. Acesta a fost și motivul pentru care căpitanul Vandesande al vasului *Mercatora* ales o statuie din bazalt, și nu din tuf, pentru a o duce într-un muzeu.

Pentru cei cu care am vorbit noi, deplasarea statuiilor s-ar fi făcut în timpul unui vis și datorită puterii magice a lui Tuu-ko-ihu. Aceasta exprimă dorința ascunsă a unui miracol, a tuturor celor care, înhămați la statui, le-au târât pe pământul pietros al insulei lor. Nu trebuie să facem nicio comparație cu construcția piramidelor din Egipt. Statuile nu au fost așezate la locul lor de o mulțime de sclavi, ci de oameni liberi, fericiți de a lua parte la o lucrare menită să perpetueze gloria familiei sau a tribului lor. Trebuie să legăm de eforturile lor zgomotul și veselia obișnuită a oricărei sărbători. Șefii care doreau să ridice o statuie pe *ahu*-ul lor, pregăteau, fără îndoială, cu mult înainte, o masă îmbelșugată. Ei adunau din timp provizii, instituiau în acest scop tabuuri asupra recoltelor și a pescuitului, în ziua stabilită, rudele și prietenii se îndreptau către vulcan. Cuptoarele duduiau, colibele erau pline de lume. Invitații se înhămau la statui și eforturile lor erau susținute de cântece și vrăjile preoților. Totul se transformă într-o petrecere grandioasă. Uriașii nu au fost transportați deodată; luni, poate chiar ani, despărțeau o etapă a călătoriei lor spre țarm de alta.

Este straniu că pascuanii nu au știut să le dea misionarilor informații care ar fi îndepărtat orice mister. De ce indigenii au explicat prin legende transportul statuiilor, în loc să ne fi dat detaliile tehnice pe care le așteptam de la ei? Aceasta este ciudat și îi putem bănuî, totodată, de indiferență și lipsă de curiozitate pe primii misionari. Tradițiile nu sunt, totuși, complet lipsite de anumite detalii concrete. Se vorbește despre șoselele și rambleele care aduceau statuile la nivelul platformelor pe care trebuia să fie așezate. Un indigen ne-a vorbit chiar despre pârgii din lemn, cartofi zdrobiți sau pietre rotunde care facilitau alunecarea. Tot el ne-a arătat, în spatele *ahu-ulu* de la Te-Pito-ke-kura, un deal care fusese unit printr-o umplutură de pământ de *ahu*, pentru a ușura aducerea statuii Pâro. Cilindrii din tuf roșu erau rostogoliți în lungul unei pante artificiale din

pietre și blocuri îngrămădite unele peste altele. Tot printr-un astfel de procedeu erau ridicate în picioare și statuile uriașe. Doamna Routledge a găsit în spatele câtorva din ele, patul de pietre care le susținuse pe durata ridicării lor la verticală.

Tradițiile pascuane sunt vagi cu privire la multe aspecte ale vechii civilizații. Indigenii, în zelul lor de a asimila o cultură nouă, resping până și amintirea trecutului.

Nu trebuie să scăpăm din vedere greutatea incredibile pe care pascuanii le-au întâmpinat în timpul transportului statuiilor și nu ne miră faptul că ei dau interpretări magice acestei lucrări.

Arta statuară din Insula Paștelui s-a dezvoltat fiind favorizată de prezența tufului moale, ușor de cioplit. Obiceiul de a ridica statui pe mausolee este anterior descoperirii și colonizării insulei. La data emigrării lor, pascuanii posedau deja o tradiție artistică, limitată poate doar la cioplitul lemnului. Goliciunea insulei pe care întâmplarea i-a azvârlit, i-a obligat să-și adapteze tehnicile tradiționale la prelucrarea altui material. Treptat, ei au creat un stil nou care s-a impus și a făcut parte din peisajul melancolic al insulei.

Sfârșitul statuiilor

La prima vedere, cariera sugerează o întrerupere bruscă a lucrărilor. Aproape o sută de statui au rămas neterminate și altele au fost abandonate în momentul în care ieșeau din șantier. Aceste semne de oprire bruscă a unei activități intense ne fac să ne gândim la un cataclism sau la o tragedie care ar fi răscolit cumplit viața insulei. Indigenii mai povestesc astfel despre un eveniment foarte grav care trebuie să fi lovit întreaga echipă de sculptori:

«Lucrătorii din carieră erau hrăniți de oameni care se duceau la pescuit pentru ei. Într-o zi, aceștia s-au dus la Kiki-rimariu unde au plonjat într-o grotă submarină pentru a prinde o langustă. Au văzut-o cum stătea acolo, cu corpul, coada și labele ei uriașe. Pescarii au revenit la suprafață și au spus: „Langusta nu poate fi prinsă. Este prea mare”. Alți bărbați au plonjat la rândul lor, dar nu s-au mai întors. Cei care au descoperit langusta s-au întors la locurile lor obișnuite de

pescuit, au prins hrană destulă pe care au dus-o sculptorilor. Apoi s-au apucat să împlătească o plasă enormă pentru langusta pe care o găsiseră.

Şase oameni odată şi apoi încă şase au pierit din cauza langusteii cu coada lungă. Pescarii s-au întors la locul unde ea se afla. Bărbaţii pe care îi întâlneau pe drum, le-au spus: „Şase oameni şi încă şase oameni s-au dus după langustă şi au murit”. Pescarii au răspuns: „Da, dar noi o vom ucide”. Cei trei tineri au înotat deasupra locului unde era langusta, au dat drumul năvodului şi au prins-o. Au ieşit la suprafaţă, ei trei şi cu langusta patru. Când au ajuns pe plajă au strigat: „*Eee! Ko teiu, ko te ura rarape nu-î!*” (*Eee\ce mare este langusta cu coada lungă!*) Au încărcat langusta pe umerii lor şi au dus-o sculptorilor.

Aceştia au chemat o vrăjitoare bătrână şi i-au spus: „Aprinde cuptorul pentru a coace langustă. Ce mare e langusta cu coada lungă!” Bătrâna a pregătit cuptorul şi a pus la copt şi cartofi dulci care sunt foarte buni pe lângă langustă. Le-a spus apoi oamenilor: „Când totul va fi gata, scoateţi mâncarea din cuptor şi puneţi-mi şi mie deoparte o bucată”. – „Bine”, au răspuns sculptorii.

Bătrâna vrăjitoare s-a dus la fratele ei unde a stat la palavre până ce langusta s-a copt. Când langusta a fost gata, sculptorii au deschis cuptorul şi au mâncat tot. Au uitat-o complet pe bătrână. Sătui, s-au întors la lucru. Statuia pe care o ciopleau se numea Tokanga. Avea deja mâinile, faţa şi gâtul gata. Nu mai rămânea decât să fie desprinsă din bloc şi să fie dusă la Vinapu, pe *ahu*-ul Matairai.

Femeia s-a întors la cuptorul în care fusese langustă. Nu mai rămăsese decât carapacea. Ea a strigat: „Unde e langusta mea?” Bărbaţii au răspuns: „Nu mai este. S-a terminat. Te-am uitat şi de aceea nu mai este nimic”. Bătrâna a spus un descântec: „Statui care sunteţi în picioare, cădeţi! E vina langusteii cu coadă lungă din care nu mi-aţi lăsat nicio bucată. Nu veţi mai fura niciodată hrana mea. Statui, încremeniţi pentru totdeauna!”»

Toate statuile au căzut, căci vrăjitoarea era plină de mânie.

Carierea a rămas sub stăpânirea vrăjii.

Este de presupus însă că un război sau o epidemie ar fi fost de ajuns pentru a opri munca sculptorilor.

Răsturnarea statuiilor de la Tonga-riki este explicată și prin altă legendă. Un magician, îndepărtat și el de la o masă, ar fi autorul răsturnării.

Dacă modul în care s-a întrerupt activitatea în carieră este uitat, indigenii își mai amintesc totuși de distrugerea unora dintre statui. Ele ar fi fost nimicite cu prilejul unor războaie între triburi, la sfârșitul veacului XVIII și începutul veacului XIX.

La sfârșitul veacului XVIII, *ahu*-urile de pe coasta de vest erau încă împodobite. Poster și, doi ani după el, domnul de Langle din expediția lui de La Pérouse, au constatat că mai multe statui din sudul insulei fuseseră răsturnate. Busturile din Golful Hanga-roa au fost răsturnate înainte de anul 1815. Statuile din golful vecin, Ta-hai, erau încă în picioare în anul 1837, când amiralul Du Petit-Thouars a văzut din larg „o platformă pe care se aflau patru statui roșii, la egală distanță una de alta, cu creștetele acoperite de pietre albe”. Când misionarii s-au stabilit în insulă, în anul 1866, pe niciun mausoleu nu se mai afla vreo statuie. Ce s-a întâmplat în decursul acestor treizeci de ani?

Textul folcloric care mi-a fost dictat este plin de amintiri despre luptele pe care triburile le-au avut între ele, până la venirea albilor, învingătorul dărâma statuile de pe mausoleele învinsului. O astfel de profanare cerea răzbunare și atentatele asupra monștrilor muți se repetau. Bătrânii, morți la începutul acestui veac, au povestit nepoților că pe vremea lor, insula răsuna de zgomotul statuiilor răsturnate. Un bătrân, mort în 1915, își amintea cum a fost împinsă la pământ statuia Pâro: „O femeie, pe nume Tupa-hotu, a fost omorâtă și mâncată de oamenii lui Tuu. Fiul ei s-a răzbunat și Pâro a fost victima acestei vendetta. Un grup de războinici a tras de frânghiile trecute peste gâtul lui Pâro și statuia s-a prăbușit cu fața la pământ”. Tepano cunoștea numele celui care a decapitat *ahu-ul* Papara și blestemul care s-a abătut asupra lui după ce a comis acest sacrilegiu. Aceste conflicte au fost numite: „războaiele de răsturnare a statuiilor”.

Oricât de violente au fost aceste războaie, ele n-au făcut decât să completeze opera timpului și a generațiilor anterioare.

SERBĂRILE

Odinioară, două categorii de evenimente spărgeau monotonia traiului cotidian: războaiele și serbările. Acestea aveau loc la intervale scurte și fiecare casă avea ambiția de a-i invita pe aceia la care și ea fusese în vizită. Abia se sfârșea o petrecere într-un loc, că alta și începea altundeva. Denumirea acestor serbări era *koro*, cuvânt care înseamnă „tată” și petrecerile erau date, în general, în cinstea unui tată sau a unei mame. Tot *koro* se numeau și serbările pe care le organiza câte un proprietar bogat, la sfârșitul strângerii recoltei, pentru familia sa și pentru toți cei care îl ajutaseră.

Caracteristic tuturor sărbătorilor era pregătirea unei mari cantități de hrană care se expunea pe niște capre din lemn, la fel ca în Noua Zeelandă. După natura lor, scopul lor și anotimpul în care aveau loc, serbările purtau denumiri diferite.

Poina erau ceremoniile în amintirea unei rude decedate cu câțiva ani în urmă. Defunctul era reprezentat printr-o carcasă enormă din împletitură de răchită, acoperită cu scoarțe vopsite astfel încât să sugereze detaliile feței și tatuajul caracteristic al sexului. Capul i se împodobește cu pene. Membrele erau și ele modelate cât mai apropiat de realitate. Acești uriași aveau trei până la patru metri.

Organizatorul petrecerii pune la picioarele imaginii mortului pui și hrana pe care le oferea invitaților. Apoi se cățăra în interiorul carcasei și de acolo ținea un discurs despre calitățile defunctului. Auditoriul era emoționat și plângea, recita lamentații funebre. La un moment dat, oratorul scotea, prin gaura ce reprezenta gura, brațul său în care ținea un pui.

Reprezentările acestea ale morților se așezau pe pietrele de lângă *ahu*.

Orice fiu respectuos avea datoria de a-și onora tatăl sau mama, prin serbarea numită *koro*. Astfel de serbări au continuat până recent; Victoria Rapahango, căreia i-am cerut detalii cu privire la acest subiect, a început să plângă. Când și-a revenit, ne-a explicat că întrebările noastre au făcut-o să-și amintească de o *koro* pe care fratele ei o organizase cu vreo douăzeci de ani în urmă. Acest frate iubit, al cărui

chip i-a trecut prin fața ochilor, murise pe mare.

Cine intenționa să celebreze o *koro* se pregătea cu ani înainte, având grijă să pună la dispoziția invitaților 200 până la 300 de pui. Frații și verii îl ajutau, aducând și ei o cotă-parte.

În ziua serbării, hrana era îngrămădită pe niște rastele și puii legați câte zece, în fața mulțimii adunate. Fiul se apropia de tată și îi oferea, ceremonios, un pui, Tatăl îl primea și-l trecea imediat mai departe, unei rude. Se apropia apoi de șirurile de pui și îi împărțea rudelor. Puii rămași erau dați fratelui sărbătoritului care îi purta, simbolic, pe spate, în general, puii oferiți se dădeau mereu mai departe. Se credea că, pentru a fi mâncat fără nicio primejdie, un pui trebuia să treacă prin cel puțin cinci mâini.

Organizatorul unei *koro* nu pierdea fructul generozității sale. Dacă unul din invitații săi primea de la alt *koro* daruri de pui, i le retransmitea – astfel încât se crea un lanț de daruri, în ambele sensuri.

Dansurile și cântecele aduceau o altă notă de bucurie. Victoria mi-a dictat un text rostit cu astfel de prilejuri:

tu te korongo mai net!
Moana-veravera-na-tahai-a
Rima tuni, turu.

Ceea ce înseamnă:

Cântăm sărbătoarea *Moana-veravera-na-tahai-a*
Mâinile se ridică, mâinile se ridică.

Celebrarea unei ooroal măgulea și pe organizator și pe cel în cinstea căruia era sărbătoarea. Acesta din urmă era eroul, dar primul își dovedea bogăția și generozitatea.

I

Dacă tatăl era satisfăcut de omagiul adus, îi mulțumea fiului repetând la nesfârșit versul:

O, fiul meu, tu care oferi o mare *koro* pentru tatăl tău!

După ce și ultimele feluri de bucate erau mâncate, musafirii plecau, lăudând meritele și dragostea de fiu a gazdei.

Areauti

Serbările numite *areauti* aveau loc iarna și toamna. Caracterul lor era profan căci erau organizate de indivizi ambițioși care doreau să-și sporească prestigiul, făcând caz de generozitatea lor.

Cu puțin înainte de ziua serbării, se ridica o colibă care servea drept club, sală de dans și sală de primire. Scheletul din lemn al acestor colibe era păstrat cu grijă, după terminarea petrecerii și demontarea lor.

Tinerii și tinerele ale căror cântece și dansuri constituiau, pe lângă banchet, marea atracție a serbării, se instalau în colibele special ridicate, pentru repetiții. Vorbind despre adolescență, tinerii își aminteau despre aceste zile petrecute în colibele de sărbătoare, în cântece, jocuri și plăceri ale dragostei.

Această intimitate era întreruptă odată cu sosirea invitaților. Prezența unui șef aducea un surplus de strălucire serbării. Tabuurile legate de orice *ariki* (șef) obligau gazda să respecte anumite reguli. Nimic impur nu trebuia să păteze interiorul colibeii. Se spune că Tuu-ko-ihu, descoperind la o *koro* excremente de copil, a fost atât de indignat încât a refuzat să mănânce bananele oferite și a plecat din locul în care persoana lui sacră risca să fie murdărită.

Să vedem ce scrie misionarul Eyraud, martor ocular, despre felul în care se prezenta lumea la o *koro*:

„Fiecare vine cu ce are mai prețios. Se pot vedea cele mai excentrice toalete, își pun pe ei tot ce găsesc. Se vopsesc cu mare grijă și recurg la îndemânarea unor mâini pricepute, în zilele de sărbătoare, se trece prin lobul urechii o bucată cât mai mare de scoarță de copac”. Misionarul descrie și ceea ce indigenii își puneau pe cap: cununi din pene, jumătăți de coji de pepene uscate și chiar carcasa vreunei păsări de mare.

„În zilele mari, spune tot Eyraud, indigenii atârnă pe ei tot ce găsesc. Dacă un bărbat își procură două rochii, le pune pe amândouă. Femeia care pune mâna pe un pantalon, o vestă și o redingotă, le poartă pe acelea, cu multă eleganță”.

Parada grotescă din zilele noastre este o dovadă a decăderii insulei. Odinioară, indigenii drapați în țeșături de *tapa* vopsite cu alb și roșu, cu trupurile parfumate cu *curcuma*, nu trebuie să fi fost lipsiți de un anumit stil.

„Se așază pe două rânduri și cântă” – este explicația succintă a unei *areauti*.

Serbarea numită *puke* era joc și încercare magică. Copiii erau trimiși să culeagă alge pe care le dădeau adulților. Aceștia încercau să-i atingă cu tufele de alge, dar copiii fugeau. Cel lovit era amenințat de o moarte timpurie.

Kaunga este denumirea unui dans dar și a unei serbări despre care nu se mai știe nimic. Tineri și tinere dansează în șir indian pe o potecă pavată cu pietre rotunjite. Dansatorii țineau în mâini bastonașe pe care le mișcau în cadență. Părinții erau doar spectatori. Ni s-a spus că se aranjau multe căsătorii cu acest prilej, căci tinerii și tinerele se arătau cât mai eleganți cu putință.

Sărbătoarea vaporului

Vapoarele cu pânză care au ajuns în Insula Paștelui în cursul secolelor XVIII și XIX au produs o mare impresie asupra indigenilor. Dovada o reprezintă numeroasele desene de corăbii cu pânze din peștera Ana-kai-tangata.

Mișcărilor echipajelor, observate de pascuani, s-au transformat într-o pantomimă sau într-un balet executate în fiecare an pe o ridicătură de pământ care reprezenta vaporul străinilor. Cu ocazia ultimei serbări de acest gen din insulă, cu vreo douăzeci de ani în urmă, o echipă de *mataroa* (marinari) trăgea în cadență de frânghii imaginare, în timp ce căpitanul dădea ordine, înjurând.

Lată unul din cântecele compuse la o astfel de serbare:

E Too-rangi-a-ea-paea-e A te ka nu mai hiva e, Ka haka ava no. L te kaukau hakarava E Too-rangi-a-ea-paea-e, Ka haka tata ham I te kaukau hakarava O Too-rangi o te miro, Kokuaava.

O, Too-rangi-a-ea-paea Vine de dincolo de mări, își arată punțile.

O, Too-rangi-a-ea-paea, Ele își înclină punțile *O, Too-rangi*, vaporul tău, Pânzele sunt pline.

Nu se poate ști dacă această serbare continuă amintirea vizitei unuia din marii navigatori ai secolului XVIII sau nu este decât o distracție inspirată de contactul cu albi.

Tepano ne-a spus, întâi, că serbarea reconstitua actele de prietenie comise de Poie, apoi ne-a asigurat că amintea doar trecerea căpitanului Cook. Această ultimă interpretare, acceptată de Doamna Routledge, este destul de îndoielnică. De ce să-și amintească indigenii doar de Cook, când au mai fost atâția navigatori care l-au precedat și i-au urmat? Această pantomimă poate dată doar din vremea sosirii balenierelor.

Oricum ar fi, serbarea vaporului nu este doar în Insula Paștelui. În timpul captivității sale la Penrhyn, Lemont a asistat, ca spectator, la un fel de piesă de teatru care avea ca subiect tocmai naufragiul propriului său vas.

POEZIE, MUZICĂ ȘI DANS

Viața trebuie să fi fost destul de blândă, în vreme de pace. Munca la câmp, pescuitul alternau cu măruntele activități zilnice și creau o atmosferă calmă și fericită. Strămoșii pascuanilor, veniți din insulele norocoase ale Polineziei centrale, lăsaseră o tradiție a veseliei și nepăsării. Tot de la strămoșii lor, pascuanii au păstrat dragostea pentru muzică și sonoritatea cuvintelor, în această privință, civilizația polineziană se apropie de aceea a Greciei antice.

Pentru o ureche polineziană, alternarea silabelor, așezarea lor neprevăzută, au un farmec deosebit. Pascuanilor le place să repete un cuvânt care li se pare că are sonoritate agreabilă. Această sensibilitate față de nuanțele fonetice se manifestă, uneori, sub o formă neprevăzută. După odescindere în insula Marotiri, oamenii lui Tuu au adus vreo douăzeci de cadavre pe care le-au înșirat pe plajă și le-au distribuit ca hrană prietenilor și rudelor. Un șef numit Ohotakatore, recunoscând printre cei morți pe dușmanul său, Hangamaihi-tokerau,

a spus: „Vreau să mi se dea mie corpul omului care poartă un nume atât de frumos”. Fiindu-i refuzată această favoare, Ohotakatore și-a trădat propriul trib.

Cele mai mici recifuri, cele mai neînsemnate văi, stâncile cele mai mărunte și chiar anumite obiecte de preț, primeau câte un nume propriu. Acest obicei permitea ca orice povestitor să înșire nenumărate nume care nouă ni se par monotone, dar care îi încântau pe ascultători. Fiecare drum al unui erou prin insulă era un pretext de a se enumera cu minuțiozitate toate locurile itinerariului său. Dacă eroul se întorcea pe același drum, se repeta lista locurilor pe lângă care trecuse.

În micuța lume închisă a Polineziei, orice eveniment putea deveni subiect pentru o compoziție poetică. Mieii părintelui Eyraud, furati imediat după sosirea lui în insulă și puși la cuptor, au fost celebrați într-un scurt poem cântat pe toate vocile, vreme de câteva luni. Vărsatul, care decima populația, a fost și el cântat.

Acest gen muzical și literar nu s-a pierdut încă. Am cules un exemplu care se bucură de o anume popularitate:

Rahi tokee vie a Anumanuvie Maitetu' uapai toke mai aei ! te vie a Anumanuvie Rahi i-a furat soția lui Anumanuvie, Maitetu 'napoi a furat-o pe soția lui Anumanuvie.

Vasul chilian *Araukano* arătându-se mai puțin generos față de populație decât vasul *Baquedano*, indigenii au și făcut un cântecel:

E rakerake te Araukano Te nehenehe te Baquedano
Araukano e rău, Baquedano e bun.

Cântăreții de odinioară stabiliseră o clasificare savantă a poemelor cântate, după caracterul lor. Astfel, cântările sacre se numeau *hare atua*, cântecele războinice *a te haka-hakoi*, adică poeme care îndeamnă la luptă. Cântecele numite *heierau*, în general, cuplete satirice și vizau mai ales femeile necredincioase sau fetele prea sălbatice. Cântecele erau compuse de specialiști și se învățau în taină, pentru a deveni o surpriză în zilele de sărbătoare, îndrăgostiții compuneau și ei cântece și, dacă melodia împreună cu cuvintele

plăceau, ele rămâneau în folclor.

Câteva cântece, nu prea vechi, ne-au fost traduse, lucru destul de anevoios, căci ele conțin adeseori aluzii obscene.

Lată întâi o melodie funerară:

Ehatataekava Ekaikaikoeia Tau-mahani, Itehanuie.

Viermii rău mirositori Te rod, o, Tau-mahani, Femeie de neam mare.

O femeie din tribul Tupa-hotu a fost părăsită de soțul care, mărturisindu-și greșeala, îi bate la ușă:

Tupa-hotu rakerake Taie tangitangi rikiriki Hove e kioe e nekuku mai noi A koia o ku tata hakahou mai a.

Acest Tupa-hotu e rău, N-am să vărs nicio lacrimă pentru el. E un șobolan care poate roade la ușă, Oh, este el care s-a reîntors...

O tânără pleacă în zori din brațele iubitului. El cântă:

E Mim, o ivi rari i te hupee I te hupe, hau a Rano-aroi Kae pakapaka i topa no ai Ki te roto cautau mahute Mo te nu o hute puka.

Fată Miru, ești udă până la oase, Rouă de la Rano-aroi te-a udat, Pentru a înmuia o scoarță de dud Din care să-ți faci o panglică pentru păr.

Un poem cântat descrie pasiunea a doua femei pentru același bărbat, Mea; una din femei este mai în vârstă decât cealaltă:

E Mea, a tino mamahi mă e ki te îți ki te nu-i

He Tonga, te pua, repa hoa

Ka e o, ka e o, ka kava noi

He oră te pua, repa hoa

Ka māriri mai to oku are noi, a ne a ne

Ku matakū mai a i teire honuie.

He te kotaki mo haroa e te rei

He tou taina, e Mea e.

Mea, cea mare și cea mică se ceartă pentru tine.

E iarnă, o, prietenul meu, floarea își degajă parfumul

Floarea e parfumată

E vară, o prietenul meu, floarea e ofilită.

Vai, vai, ea s-a ofilit la sânul meu.

Celei vârstnice îi este frică.
Această podoabă e chipul tău.
O, tu, fratele meu, o, Mea!

Câteva versuri descriu eforturile unei femei căsătorite, închisă de soțul ei și care sapă cu mâinile un loc pe unde să iasă din colibă și să-l întâlnească pe iubitul ei:

E Manu e, ka pari mai toto.

Hare kerī ena aaku i te po.

E Manu e.

E tău taie kai i te kumara

O tău korohua noi ko.

Maea-te-renga.

Manu, sângele meu curge

Când sap sub colibă.

O, Manu!

N-am mâncat cartofii dulci

Ai acestui bătrân.

Maea-te-renga.

Muzica veche din Insula Paștelui a dispărut aproape în întregime și a fost înlocuită de melodii tahi-tiene sau chiliene. Nu ne-au rămas decât descrieri, ca aceea a lui Pierre Loti, din cartea sa, *Oglindiri pe calea întunecată*:

„Cântă maorii, cântă cu toții, bătând din palme ca și când ar marca ritmul unui dans. Femeile scot note la fel de ascuțite și dulci ca ale păsărilor. Bărbații au voci când subțiri și tremurătoare, când cavernoase ca răcnetele sălbăticiunilor. Muzica lor se compune din fraze scurte și sacadate, terminate prin vocalize lugubre, coborâtoare; ai zice că vor să exprime mirarea de a trăi, tristețea de a trăi și totuși ei cântă plini de bucurie, cu o plăcere copilăroasă de a ne vedea, de a fi primit din partea noastră fleacuri amuzante”.

Loti n-a fost singurul impresionat de aceste cântece. Și alți călători au încercat să explice emoția pe care au încercat-o ascultând vocile acelea la unison. Femeile care cântau în cor stăteau în genunchi și își mișcau bustul și mâinile. Un conducător al corului dădea tonul după care toți cântăreții își acordau vocea. Apoi cântecul izbucnea pur

și sonor, iar cadența sa chema mișcările dansatorilor.

Nu există nicio societate polineziană în care dânsul să nu fie ocupația favorită. Mai este încă în Insula Paștelui, dar ritmul s-a schimbat și nimeni nu se mai sinchisește de vechile dansuri. Ceea ce își doresc astăzi oamenii este un fonograf cu tangouri, *cueca* și fox-troî. La această muzică, ochii strălucesc și mișcările se dezlănțuie. Dacă se insistă în aflarea dansurilor de odinioară, un tânăr sau o tânără execută într-un picior câteva mișcări, fără chef. Dansul săltat este unul din dansurile specifice ale insulei, în anul 1838, când vasul *Venus* comandat de amiralul Du Petit-Thouars s-a oprit aici, câțiva indigeni au urcat la bord și au dansat un fel de menuet, sărind într-un picior și mimând obscenități. Stând într-un picior, executau cu celălalt mișcări sacadate care subliniau ritmul dansului.

Dansurile sacre aveau cu totul alt caracter. Ele erau întovărășite de cântece care preamăreau eroii din trecut, zeii, munca de la câmp și expedițiile războinice. Ritmul era marcat de un dansator care sărea pe o placă subțire, pusă deasupra unei gropi care avea rolul unei cutii de rezonanță. Singurul instrument muzical al vechilor pascuani erau scoicile de mare. Dansul avea mișcări grațioase, măsurate, pe care un spectator le-a comparat cu cel al gheișelor. Nu au existat gesturi bruște, salturi, piruete extravagante.

Dansurile erau în cea mai pură tradiție polinezi-ană, o moștenire venită din Asia orientală. Când Tepano ne-a făcut o demonstrație de dans religios, n-am văzut în mișcările lui nici calm, nici grație, nici unduire. Tepano stătea drept, cu picioarele bine întinse, și se legăna la dreapta și la stânga, învârtind o baghetă, cu gesturi încete. Ne-a povestit că în locul baghetei, dansatorii puteau mișca statuete din lemn sau *moko* (figurine-șopârlă). Unii le duceau la gură, alții le țineau pe creștet. Se întâmpla să mai facă și gesturi obscene cu aceste statuete, în excitarea generală, unii făceau și gestul de a scuipa pe ele.

MISTERUL TABLETELOR

Au avut oare vechii pascuani o scriere hie-roglifă a cărei

descifrare ne-ar putea *f*/lămuri multe mistere? Primul care și-a LJ pus această problemă a fost Monseniorul Jaussen, episcopul din Tahiti. Imediat după convertire, locuitorii din insulă i-au trimis, în semn de credință, o sfoară împletită din părul lor și răsucită în jurul unei bucăți de lemn. Episcopul a constatat, cu surpriză, că bucata de lemn era plină de semne de aceeași înălțime și perfect aliniate. Desigur, era vorba de hieroglifel

Semnele gravate pe tabletele de lemn au fost și în atenția misionarilor stabiliți aici. Părintele Eyraud spune, încă în prima sa scrisoare, că ar fi văzut în casele indigenilor tablete și bastoane acoperite cu semne ciudate și mai adaugă că indigenii nu fac niciun caz de aceste obiecte.

Doi ani mai târziu, părintele Zumbohm a primit de la un copil un fragment dintr-o tabletă putrezită pe care acesta o găsisese pe o stâncă. Ziua următoare, aflând despre interesul cu care misionarul examinase semnele de pe tabletă, un indigen i-a vândut o tabletă de dimensiuni mari și în perfectă stare de conservare.

Acesta a fost începutul descoperirii de obiecte care aveau să devină enigma de nepătruns a Insulei Paștelui.

Douăzeci și una de tablete, aflate în majoritate la o mănăstire din Belgia (Braine-le-Comte), un baston și trei sau patru *nei-miro* (pectorali) acoperiți de semne, constituie textele așa-zis hieroglifice, găsite în Insula Paștelui. Simbolurile gravate sunt aproape aceleași, pe fiecare tabletă. Reprezintă păsări, pești, crustacee, plante și simple desene geometrice. Toate semnele, puternic stilizate, nu pot fi decât produsul unei îndelungate tradiții artistice. Un simbolism ciudat se manifestă în figuri, care combină elemente disparate. Astfel sunt corpuri omenești terminate cu motive geometrice, triumphiuri și romburi, decorate cu urechi, mâini agățate de bare, bărbați cu atribute de animale. Privind tabletele, avem în fața ochilor o lume fantastică, forfotitoare. Calitatea desenului este excelentă. Contururile, reduse la esență, sunt vii și viguroase. Au îndrăzneală și ușurință, ceea ce ne face să uităm cât de mult a trebuit să apese artistul, cu dinți de rechin sau așchii de obsidian în lemnul dur al tabletelor. Arta grafică a primitivilor a atins, rareori, o astfel de perfecțiune.

Tabletele sunt simple bucăți de scândură cărora nici nu li s-a dat o formă precisă, pentru a nu se pierde din suprafață. Cele două fețe au fost netezite cu pietre ascuțite care au și lăsat niște semne paralele, ca niște mici șanțuri. Simbolurile, toate de aceeași înălțime, sunt dispuse în lungul acestor caneluri. Semnele fiecărui rând sunt răsturnate față de cele care se află dedesubt sau deasupra. La sfârșitul fiecărui rând, tableta trebuie întoarsă dacă vrei să vezi semnele rândului următor în poziția lor normală.

Tabletele sunt piese de mare valoare prin raritatea, valoarea lor artistică și misterul care le înconjoară. Cum totul se află în Insula Paștelui, s-a înțeles repede că tabletele sunt foarte valoroase. Indigenii din epoca noastră încearcă să le imite. Comparând originalele cu falsurile, ne putem da seama mai bine de îndemânarea vechilor pascuani. Imitatorii moderni încearcă în zadar să reproducă regularitatea și eleganța modelelor. Cu toată imperfecțiunea lor, indigenii și-au vândut foarte bine copiile. Unele din ele figurează la British Museum, chiar, în ultimii ani, falsificatorii și-au îmbunătățit considerabil tehnica astfel că începe să le fie ușor să-i inducă în eroare chiar și pe cei mai avizați.

Când am plecat din Franța, ni s-a cerut să aducem cel puțin o tabletă. Nu prea aveam speranțe și am oferit un premiu de 1.000 de pesos celui care avea să ne semnaleze existența unei tablete autentice. Prețul pentru obiectul în sine nu s-a fixat inițial. S-a produs o oarecare agitație în rândurile populației indigene. Mulți indivizi au început să viseze grote și tablete, în fiecare zi, sosea câte unul care ne anunța că avusese în timpul nopții revelația unei ascunzătorii unde se aflau mai multe tablete, în general, aceste ascunzătorii se aflau în locuri atât de periculoase, încât nici cel mai curajos om nu s-ar fi aventurat să caute. Am făcut, totuși, o tentativă de explorare a unei grote. Tepano ne-a asigurat că în tinerețea lui, un bătrân i-ar fi indicat locul unde s-ar fi aflat multe obiecte de preț. Întrucât se arăta foarte dornic să caute, l-am secondat și noi, cu tot scepticismul. Am reperat întâi locul: se găsea sub *ahu*-ul Te-Peu, la jumătate din înălțimea falezei. Coborârea pe stânci friabile și alunecătoare nu a fost lipsită de primejdii. Reciful negricios, cu vârfuri ascuțite, părea amenințător, în timp ce încercam

să ajungem în grota care trebuia să conțină tabletele. Grota era joasă și puțin adâncă. Trebuia să stăm aplecați. Nici vorbă de tablete, am găsit doar câteva vase și cârlige de pescuit lăsate acolo de pescarii ce se vor fi adăpostit cândva. Eșecul nu l-a descurajat pe Tepano care a ochit o altă grotă, mai sus. Ne-am rugat de el să renunțe fiindcă nu doream să expunem la pericole inutile viața oamenilor noștri.

În lipsa tabletelor, am cules niște informații privind pe cei care le gravau. Ele ne-au parvenit de la Charli Teao care nu avea altă calitate decât aceea de nepot al lui Te Haha, un bătrân care murise în 1914 la leprozerie, dar care studiasse în tinerețe la o școală sacerdotală.

Cunoașterea tabletelor – ne-a spus Teao – era apanajul unui grup de cântăreți sau recitatori numiți *rongo-rongo*. Aceștia erau din familii nobile, unii înrudiți chiar cu regele. Ei cunoșteau genealogiile, imnurile și tradițiile orale ale insulei pe care le predau elevilor, în niște colibe speciale, îi învățau să graveze semnele tabletelor întâi pe frunze și pe trunchiuri de bananieri, apoi pe plăcuțe din lemn. Lemnul, atât de rar și prețios, nu putea fi încredințat decât acelor care aveau destulă experiență. Sistemul de scriere nu era explicat decât atunci când memoria elevilor era îndeajuns de antrenată, în primii ani de școală, trebuia ca elevii să învețe pe de rost psalmodieri pe care le tot spuneau jucându-se cu sfoară. Fiecare figură a jocului cu sfoară corespunde unui cântec-recitativ. Poemele sacadate priveau toate momentele vieții, dragostei și morții. Un mare număr erau farmece cu puterea de a-i păzi pe oameni de primejdii, de a înmulți recoltele și animalele. Altele erau panegirice adresate șefilor.

Discipolii cântăreților *rongo-rongo* erau adeseori fiii lor sau copii din familiile bogate. Ei veneau dimineața la școală, răspundeau salutului profesorului printr-un *ko koe-a* plin de veselie. Se așezau apoi pe vine, lângă o piatră plată care le servea drept pupitru și își ascuțeau stiletele din os. Un asistent îi număra pe copii, pentru a fi sigur că nimeni nu chiulise.

Regele Nga-ara se interesa de aceste școli. Venea adeseori în inspecție și uneori recita chiar el, legănându-se de la stânga la dreapta. Era sever la examene dar pentru eșecul elevilor erau blamați doar profesorii.

În fiecare an avea loc un concurs în care se înfruntau cântăreții *rongo-rongo*. Aceste reuniuni erau prilej de sărbătoare și erau atât de importante încât, în caz de război, acesta se întrerupea. Regele era organizatorul concursului și oferea o masă participanților. Tribul Miru și triburile prietene îl ajutau pe rege să adune alimentele necesare. Cântăreții și elevii veneau la concurs cu una sau mai multe tablete. Cei care erau prea tineri pentru a participa la concurs mergeau înaintea regelui, cu ghirlande de pene.

Fiecare cântăreț sau recitator se reproducea în fața publicului care îl ironiza fără milă pe cel care greșea. Uneori se iscau certuri pe care regele le potolea. Sărbătoarea se termină printr-un discurs al regelui în care îi îndemna pe cântăreți să se perfecționeze și să păstreze cântecele pentru a le transmite generațiilor viitoare.

Amintirile lui Te Haha, transmise prin nepotul său, privesc domnia regelui Nga-ara care a fost, se pare, un erudit. Nu se poate trage concluzia că toți regii au fost interesați de cultură. Când a murit Nga-ara, el a fost purtat până la locul său de veci pe o targă făcută din tablete care au fost îngropate împreună cu el.

În povestirile lui Charli, câteva detalii corespund realității. Aceasta se deduce din spusele lui Te Haha, personal, doamnei Routledge. Amintirile lui Charli sunt oarecum umbrite de reminiscențe din școala misionarilor.

Școlile cântăreților *rongo-rongo*, concursurile lor se regăsesc și la polinezienii din Mangareva și din Marchize. *Tuhuna* și *o ono* erau cântăreții tribului, în Marchize. Ei participau, la fel cu colegii lor pascuani, la serbări unde psalmodiau cântece. La Mangareva *tanga-ta-rongo-rongo* erau un fel de orchestre sau de coruri care asigurau elementul „muzical” al tuturor serbărilor sacre sau profane.

Singura originalitate a cântăreților din Insula Paștelui au fost tabletele lor acoperite de semne. Dacă aceste semne au fost cu adevărat simboluri ale unei scrieri, atunci pascuanii au trecut, poate, bariera care, după unii, desparte lumea primitivă de cea civilizată, dar tabletele cuprindeau, oare, texte? Misionarul Eyraud vorbește despre ele ca fiind acoperite de hieroglifice. Denumirea însăși a tabletelor, *konau rongo-rongo*, sugerează că ele ar fi fost niște accesorii ale

cântăreților. Această denumire a fost tradusă greșit ca „lemn inteligent” sau „lemn vorbitor”, căci *konau* nu înseamnă „lemn” ci tijă, baston. Traducerea exactă ar fi, deci, „baston de cântăreț”. Acesta este și numele dat bastonului cilindric, cu inscripții, aflat la Muzeul de Istorie Naturală din Santiago de Chile. Bastonul, care măsoară 1, 25 metri lungime și 6 centimetri diametru, este în întregime acoperit de semne. Dacă tabletele au fost, la origine, adevărate *konau* sau bastoane, asemănarea dintre cântăreții pascuani și cei din Mangareva este mai mare, căci aceștia din urmă nu cântau niciodată fără a avea la ei bastoanele de ceremonie cu care marcau măsura. Aici însă, asemănarea încetează, căci nicăieri în afară de Insula Paștelui, bastoanele nu au avut ceva gravat pe ele.

Te Haha și alți bătrâni afirmau că existau mai multe feluri de tablete. Unele, *konau o te rangă*, erau farmece de război și ajutau la gonirea dușmanului. Aceasta ar putea fi însă și denumirea unei tablete anume, conținând rugăciuni adresate zeului Rorai-hova.

Tabletele erau obiecte sacre, tabuuri. Teao era convins că semnele puteau ucide de la distanță. Magicianul nu avea decât să pronunțe câteva cuvinte deasupra unei tablete pentru a scoate din ea unul sau mai multe din animalele reprezentate. Semnul astfel eliberat intra în victimă și o ucidea. A mai rămas încă ceva din frica inspirată de ele: acum câțiva ani, un indigen, numit Riroroko, a găsit un fragment de tabletă. Din acea clipă, și-a pierdut rând pe rând toți copiii și alți membri ai familiei. N-a scăpat influenței rele decât arzând tableta.

Unele tablete puteau deveni instrumente de răzbunare în mâinile preoților care se îngrijeau de familiile din care cineva fusese ucis. Altele asigurau rodnicia câmpurilor și erau expuse în timpul serbărilor.

Tabletele numite *tău* nu mai aveau caracter sacru. E greu de înțeles aceasta, întrucât deținem foarte puține informații. Ni s-a spus (așa cum i se spusese și doamnei Routledge) că aceste *tău* conțineau lista tuturor faptelor împlinite de un individ, al cărui fiu îi celebra memoria printr-o serbare solemnă. Altceva n-am mai aflat.

Cei care s-au ocupat de tablete au vrut să vadă în ele doar liste genealogice. Nimic nu justifică această ipoteză, căci indigenii n-au făcut

niciodată nicio apropiere între tablete și listele strămoșilor. De altfel, nimic din înșiruirea și aspectul semnelor nu sugerează o enumerare de nume.

Din cele aflate de la pascuanii interogați, nu avem elemente pentru a rezolva problema.

Descoperirea unei forme de scriere într-o insulă deja vestită pentru monumentele ei, ar fi trebuit să producă o curiozitate generală. Ce explică oare indiferența savanților în fața unei astfel de posibilități?

Nu le putem reproșa că nu au avut destule ipoteze, dar interpretarea tabletelor, cu ajutorul indigenilor, a fost lăsată în seama unor amatori grăbiți sau nepregătiți. Dacă ancheta ar fi fost condusă cu răbdare și fără idei preconcepute, s-ar fi putut face o lumină mai mare. Am obținut, totuși, unele indicii importante de la indigeni pe care i-am rugat să „citească” tabletele.

Eforturile întreprinse pentru a obține o explicație privind tabletele au fost considerate fără rezultat. S-a constatat însă ceva important: mecanismul citirii era străin tuturor indivizilor care s-au oferit să descifreze semnele. Puși în fața unor tablete, ei au început să psalmodieze cântece, fără a încerca să urmărească semnele. Prima încercare de descifrare a fost făcută de misionarul Zumbohm. El i-a chemat pe mai mulți învățați indigeni pentru a-i chestiona cu privire la simboluri. Când au văzut tableta, au început să cânte un imn până când au început să se contrazică. Divergențele între *rongo-rongo* au fost atât de mari, încât misionarul, descurajat, i-a trimis acasă.

Monseniorul Jaussen a fost mai perseverent. El a aflat că printre pascuanii emigrați în Tahiti și care lucrau pe plantația lui Brander, se afla unul, Metoro, care studiasse cu un învățat cunoscut. Când a luat tableta în mâini, a întors-o pe o parte și pe alta, apoi a început să psalmodieze. Metoro „citea” tableta, de la stânga la dreapta, apoi de la dreapta la stânga și nu o întorcea pentru a vedea semnele în poziția lor normală. Jaussen a notat textul care îi era recitat și manuscrisul a fost publicat recent. Dacă încercăm o traducere și găsim corespondența fiecărei porțiuni de frază cu semnele respective de pe tabletă – constatăm că ceea ce Monseniorul Jaussen a luat drept un imn, nu este

decât o succesiune incoerentă de multe descrieri ale semnelor pe care Me-toro le avea sub ochi. Traducerea acelui text misterios sună cam așa: „este o pasăre, este o mână cu palma în sus, este un par... etc, etc”. Metoro nu făcuse decât să cante descrierea semnelor. Tentativa Monseniorului Jaussen a fost plină de răbdare și sistematică. Ea ar fi dat și un rezultat dacă episcopul, ca și atâția alții după el, nu ar fi avut ideea preconcepută că tabletele ar fi echivalentul cărților noastre.

Încăpățânarea de a-i face pe indigeni să „citească” tabletele a condus la certuri și schimburi nedorite de cuvinte. Cazul domnului Croft este un exemplu. Acest american a găsit la Papeete, printre pascuanii care lucrau pe plantații, un individ care a spus că este în stare să descifreze tabletele și indigenul a început să psalmodieze niște cuvinte pe care Croft le-a notat. Pierzând foaia cu notațiile, Croft l-a chemat iarăși pe indigen care i-a dat ceva ce i s-a părut a fi altă versiune. Regăsind foaia pierdută, Croft a constatat că cele două texte nu coincideau. Chemat a treia oară, pascuanul a dat o a treia versiune. Croft i-a reproșat pascuanului faptul că aceleași semne nu pot însemna trei lucruri diferite și l-a gonit pe bietul om de pe plantație.

Thomson, comisar la bordul unui vas de război american, era un om curios și instruit dar și el a dat dovadă de aceeași lipsă de discernământ. Cu prilejul vizitei sale în Insula Paștelui, în anul 1886, a întâlnit un bătrân pe nume Ure Vaciko care studiasse în tinerețe semnele de pe tablete și era la curent cu tradițiile orale ale strămoșilor săi. Thomson făcuse rost de două tablete și dorea să profite de ocazie și să afle interpretarea lor. Dar Ure Vaciko, devenit un bun catolic, nu dorea să-și piardă mântuirea veșnică printr-o întoarcere, chiar temporară, la păgânism. Temându-se că va fi ispitit de ofertele îmbietoare ale lui Thomson, a dat bir cu fugiții. Thomson a profitat de o noapte cu furtună pentru a-l găsi pe bătrân în colibă în care se ascunsese. Acolo, l-a făcut să-i povestească legende vechi, stimulându-l cu păhărele de băutură, în plină euforie, Ure Vaciko s-a liniștit cu privire la viața lui veșnică și a consimțit să „citească” nu tabletele (aceasta ar fi fost un păcat grav), ci fotografiile ale tabletelor care aparțineau Monseniorului Jaussen, episcopul din Tahiti. El le-a recunoscut după câteva amănunte și a recitat conținutul lor de la un

capăt la altul, fără nicio ezitare. Cei care îl observau, au remarcat că bătrânul nu se sinchisea de numerele de simboluri și când i s-au schimbat fotografiile, părea să nici să nu-și fi dat seama. O ținea înaintea, recitând legende și imnuri, până ce a fost oprit și acuzat de înșelătorie. Foarte dezamăgit, bătrânul s-a avântat în explicații pe care Thomson se pare că nu le-a înțeles.

Este ceva patetic în neînțelegerile care au apărut odată cu șocul a două mentalități operând în planuri diferite. Ar fi absurd să credem că indigenii au vrut, sistematic, să decepționeze. Nu erau ignoranți așa că vina pentru ocaziile pierdute în discuții, este în întregime a europenilor.

Când în anul 1914, doamna Routledge a încercat, pentru ultima dată, să consulte tradiția orală, era deja prea târziu. Te Haha, care ar fi putut să lămurească câte ceva, a murit la leprozerie, cincisprezece zile după ce murmurase ultimele strofe ale unui cântec-recitativ și desenase cu o mână tremurătoare niște simboluri. Singură observație importantă a fost că niciunul din semne nu se apropia de cuvinte sau de grupuri de cuvinte. Simbolurile păreau să fie pentru cântăreț sau recitator, niște simple repere.

Astfel a dispărut pentru totdeauna și ultima noastră speranță de a cunoaște semnificația reală a tabletelor. Frumosul asfințit de soare pe care doamna Routledge spune că l-a admirat într-o anume seară, anunța noaptea adâncă ce cădea asupra trecutului insulei.

În anul 1932, problema unei scrieri polineziene a luat o întorsătură neașteptată: nu s-a dat nicio cheie nouă pentru descifrarea tabletelor, dar a părut că ceva s-a clarificat în privința originii și naturii lor. Un lingvist amator, domnul Guiliaume de Hevesy, a prezentat la Academia de Belle-Arte o listă lungă de simboluri din Insula Paștelui care își aveau echivalentul într-o scriere de trei ori milenară descoperită în valea Indului, la Harappo și Mohenjo-daro. Cu câteva excepții, similitudinea între pecețile Indului și tabletele din Insula Paștelui era de netăgăduit. Concluziile care puteau fi însă trase de aici, se loveau de ansamblul cunoștințelor noastre.

Lată, pe scurt, principalele obiecții. Civilizația Indului, contemporană cu cea din Sumer, s-a stins la începutul celui de al doilea mileniu înaintea erei noastre; cultura din Insula Paștelui a încetat abia cu optzeci de ani în urmă. Mai mult de douăzeci de mii de kilometri despart vulcanii din Insula Paștelui de malurile Indului.

Între aceștia, se află India, Indonezia și mari întinderi marine. Aceste două civilizații nu au niciun punct comun. Oamenii Indului trăiau în orașe construite după un plan precis și dotate cu cel mai vechi sistem de căi de comunicație cunoscut. Ei știau să țeară, cunoșteau olăritul și metalele, posedau animale domestice. Călătoreau cu căruțe și aveau relații comerciale de durată cu celelalte state ale Orientului clasic. Locuitorii din Mohenjo-daro, mândri de orașul lor întins, de casele înalte și de arta lor, ar fi pregetat să se declare rude ale polinezienilor aflați la vârsta de piatră și care ciopleau statuete grosolane în tuf, locuiau în colibe și se dedau canibalismului. Dar, dacă teoria domnului de Hevesy ar fi fost exactă, acești barbari ar fi avut comun cu popoarele rafinate ale Indiei, cea mai înaltă expresie a civilizației: scrierea.

Un nou mister apărea din toate aceste contradicții. Pentru a le atenua, Domnul de Hevesy s-a întrebat dacă tabletele nu erau relicve milenare, păstrate de strămoșii pascuanilor moderni din vremea în care plecaseră din țara lor de origine. Ipoteza se sprijină pe o tradiție vagă: Hotu-matua ar fi luat cu el 67 de tablete; Domnul de Hevesy a tras concluzia că tabletele din posesia noastră ar face parte din această colecție inițială. După el, tabletele ar fi fost pentru pascuani, la fel de enigmatice ca pentru noi. De ce să nu acceptăm și o a doua versiune, după care, din lipsă de hârtie, caietele de hieroglife au fost transmise pe tablete de lemn, pentru a păstra imnurile și legendele? Lui Hotu-matua și colegului său, an/cAut Tuu-ko-ihu, li se atribuie tot felul de acțiuni benefice, deci și aducerea tabletelor.

Marea vechime pe care domnul de Hevesy o atribuie tabletelor este contrară realității. Toate tabletele care au ajuns în posesia noastră au fost gravate destul de recent. Lemnul se conservă greu într-o climă umedă și incendiile iscate cu prilejul războaielor dintre triburi au

nimicit, desigur, mare parte din tablete.

Domnul de Hevesy a sperat că o analiză microscopică a lemnului tabletelor va confirma punctele sale de vedere. N-a fost așa. Printre tablete, cu adevărat autentice, unele au fost din lemn care nu apare în flora insulei. Aceasta nu este suficient pentru a crede că tabletele provin din alte locuri. Ele pot proveni din lemne-plutitoare sau scânduri date indigenilor de echipajul vreunui vas european, întotdeauna, pascuanii au cerut lemn celor care îi vizitau. Cea mai mare tabletă din insulă, numită *Rama*, nu este altceva decât paleta unei vâsle europene, din lemn de plop. Nu este mai veche de secolul XVIII.

Pentru a disocia tabletele de restul civilizației pas-cuane, în scopul de a vedea în ele altceva decât produsul artei locale, înseamnă să negi toate mărturiile tradiționale, cele mai constante. Pascuanii n-au negat niciodată că tabletele le-ar fi obiecte familiare, gravate și utilizate de cântăreți. Simbolurile reflectă tocmai mediul cultural și geografic al insulei, căci reprezintă animale și plante aparținând faunei și florei locale. Dacă reproduc obiecte ca dălți, bastoane folosite în dansuri, atârănători de lemn, acestea au replicile în oricare din colecțiile făcute în insulă. Domnul de Hevesy a crezut că descoperă printre semne silueta elefantului și a maimuței. Aceste presupuse exemple din fauna hindusă nu sunt decât o pasăre de mare cu ciocul lung și un om-pasăre. În fine, pentru cei care se mai îndoiesc, semnele de pe tablete sunt gravate în cea mai pură tradiție pascuană.

Trebuie să admitem că, oricare ar fi originea ei, scrierea din Insula Paștelui era cunoscută acum mai puțin de o sută de ani. Cum să explicăm asemănările surprinzătoare cu scrierea din valea Indului? Inerția și conservatorismul civilizațiilor au limite. Două scrieri, pornite dintr-un izvor comun, nu pot rămâne identice timp de cinci mii de ani. Paralelele făcute de domnul de Hevesy păcătuiesc printr-un exces de perfecțiune. Nedumerirea mea a crescut atunci când am putut consulta fotografiile pereților de la Mohenjo-daro. Aceste inscripții scurte nu amintesc deloc stilul tabletelor. Simbolurile Indului și cele ale Insulei Paștelui nu au acel „aer de familie” la care ne-am aștepta privind tabelele comparative făcute de domnul de Hevesy. Singurele asemănări izbitoare constau în special în câteva motive geometrice

care figurează în foarte multe sisteme picto-grafice. Cele ale indienilor cuna, din Panamá, conțin o serie de simboluri identice cu cele din Insula Paștelui. Dar cine ar îndrăzni să facă o apropiere între acești indieni și pascuani?

Trebuie să renunțăm la a mai afla ceva despre tablete? Desigur, nu, cu toate că datele problemei nu sunt numeroase.

Dacă simbolurile constituie un element de scriere fonetică, descrierea lor se simplifică întrucât limba pe care au transcris-o ne este cunoscută, în plus, mai avem și o serie de exemple de texte despre care indigenii au spus că ar fi fost „scrise” pe tablete.

Limbile polineziene folosesc mult dublarea rădăcinilor pentru a da ideii o valoare de intensitate sporită. Faimoasele cântece-recitative sunt, în general, poeme nesfârșite în care abundă repetițiile și enumerările. Fiecare frază conține un număr mare de particule indicând mișcarea, locul și alte nuanțe. Dacă simbolurile tabletelor ar fi avut o valoare fonetică, ar trebui să regăsim frecvent aceleași grupe de semne corespunzătoare unor cuvinte sau unor fraze identice. Prima sarcină a celui ce descifrează ar fi, deci, să identifice aceste secvențe ale textului.

O examinare de detaliu a mai multora din tabletele de dimensiuni mari m-a condus la rezultate negative. Foarte rar, câte o serie de simboluri respectă aceeași succesiune. Aceste cazuri sunt atât de rare încât nu au nicio semnificație. Scribul pare să fi repetat mecanic câteva semne care i-au venit în minte.

Un catalog al simbolurilor care apar pe tablete arată că diversitatea lor e mai mult aparentă decât reală. Fiecare semn are un număr mare de variante care nu pot fi considerate independente. Pe de altă parte, adeseori, aceleași simboluri se combină într-un desen unic. Aceste fuziuni sunt urmarea unei greșeli din cauza lipsei de spațiu sau pentru a economisi un efort. Acele asocieri care au părut intenționate au fost considerate într-o grupă deosebită.

Uniformitatea și stilizarea simbolurilor din toate tabletele exclud ipoteza unei pictografii primitive. Atunci când desenele redau anumite idei, diversitatea lor este cu mult mai mare decât aceea a tabletelor.

Am calculat pe tableta *Anuku kurenga* procentajul în care apar diferitele simboluri. La un total de 960 de semne, imaginea rândunicii de mare care îl încarna pe zeul Makemake se repetă de 183 de ori. Aproape o șesime din tabletă conține acest semn. Un personaj cu capul reprezentat sub forma unui romb apare de 94 de ori. Figurile de oameni și de păsări formează aproape o treime din totalul semnelor. Această proporție între frecvența unuia sau altuia dintre simboluri, după natura lor, nu pledează în favoarea unui sistem de scriere.

Cu toate aceste obiecții, tabletele au ceva din caracterul pictografiilor primitive: ele combină reprezentări naturaliste cu figuri geometrice, care pot fi simboluri stilizate. A priori, n-ar fi de loc imposibil ca strofe sau versuri dintr-un poem polinezian să fi fost transcrise astfel. Logic am putea spune că tabletele constituie un sistem de memorizare al preoților sau al cântăreților. Analogii din alte civilizații tind să vină în sprijinul acestei interpretări: indienii olibway transcriau farmecele lor pe bucăți de scoarță de copac, cu ajutorul unor semne care le amintesc, uneori, pe cele din tablete. Șamanul nu citește textul, dar asociază fiecărui semn o strofă din poem pe care o știe pe de rost. Nu putem ști dacă acest procedeu este folosit pentru a-i ajuta memoria sau pentru a spori eficacitatea farmecului.

Doamna Routledge a prezentat argumente foarte convingătoare pentru a demonstra că tabletele erau menite să ajute memoria. Trebuie, totuși, să fim prudenți. Oricare ar fi mărimea sau forma lor, ele au mereu ambele fețe acoperite de semne, fără niciun spațiu liber. Tabletele au forme capricioase, întâmplătoare.

Dacă simbolurile ar corespunde unui text precis, ele nu ar acoperi întotdeauna tot spațiul disponibil. Să atribuim, oare, scribului, un instinct miraculos care îl făcea să aleagă mereu o bucată de lemn care să corespundă exact lungimii textului său? Atunci când semnele sunt figurate pe un baston cilindric, ele sunt dispuse pe circumferință, fără ca nimic să marcheze locul de unde ar începe înscrisul. E ca și când scribul n-ar fi avut decât intenția de a înghesui cât mai multe semne. O astfel de intenție nu se leagă însă de ideea unei scrieri.

Admițând că fiecare semn corespunde unei strofe, numărul de

simboluri de pe tabletele de mari dimensiuni depășește cu mult lungimea cântecelor-recitative obișnuite din Polinezia. Se poate obiecta că fiecare tabletă conține mai multe cântece, dar atunci, de ce nu sunt despărțite printr-un spațiu sau printr-un semn convențional? De ce textul apare continuu, semnele acoperind până și defectele din lemn?

Ipoteza unei scrieri pare tot mai greu de acceptat. Care a fost însă, legătura între tablete și cântecele-recitative?

Oratorii sau recitatorii maori adăugau o anume greutate discursului său cântecului lor, ținând în mână un baston gravat. Genealogiștii purtau și ei un baston cu semne reprezentându-i pe strămoși. Acesta era inutil, pentru că genealogistul cunoștea pe de rost lista strămoșilor; bastonul îi dădea o mai mare importanță în fața celor care îl ascultau. Preoții din Tahiti și din Tuamotu depuneau la altar bastoane sau obiecte din paie împletite care simbolizau cântecele liturgice pe care le spuneau. Aceasta este o tendință de a i reprezenta, într-o formă concretă, poeme, cântece sau alte producții literare. Cântăreții din Insulele Marchize asociau cântecelor liturgice niște punguțe împletite din fibre de cocos, din care ieșeau niște șnururi cu noduri. Semnificația exactă a punguțelor nu este clară, dar despre noduri se zice că ar fi fost un fel de repere, de „aduceri aminte” pentru recitatori. Recitarea unei liste de strămoși este, în general, precedată de o enumerare lungă de noțiuni abstracte, de zei și de elemente care unindu-se dau naștere lumii și, în final, oamenilor. Această parte a genealogiei, numită *rumu*, adică rădăcină, era reprezentată, simbolic, de punguța din fibre de cocos. Există părerea că fiecare strofă a unui poem corespundea unui nod. Punguța ne este descrisă de unii ca fiind un „recipient” al cântecului-recitativ. Cântărețul o lua în mână și cerea auditoriului să numească imnul pe care îl dorea. Fără a lăsa din mână punguța, el recita ceea ce i se ceruse. Aceste obiecte considerate forma concretă a cântecelor erau transmise în mod solemn tinerilor după inițierea lor în folclorul tribal. Insulele Marchize, a căror civilizație are analogii numeroase cu cea a Insulei Paștelui, aduc un ansamblu de informații care ne dau, poate, cheia enigmei tabletelor.

Pentru moment, propunem interpretarea următoare a

misterului tabletelor: cântăreții *rongo-rongo* din Insula Paștelui foloseau bastoane (*honau*) cu care subliniau efectul recitărilor. Pe aceste bastoane au gravat simboluri sacre. La început, aceste simboluri au putut avea rolul de a le aminti cântecele dar, mai târziu, elementul decorativ al simbolurilor a prevalat asupra semnificației lor. A existat tendința de a le multiplica la întâmplare pe bastoanele și tabletele pe care cântăreții le țineau în mână. Se poate bănuși și că semnele au fost puse în legătură cu recitativele, fiecare din ele reprezentând o strofă. Obiceiul de a psalmodia un poem la vederea unei figuri, nu s-a pierdut nici azi în Insula Paștelui. Când apare o figură în jocul cu sfoară se recită un poem scurt. Soluția problemei ne poate fi sugerată de observația unui indigen: „Strămoșii noștri recitau poeme pentru tablete acoperite de semne; noi, în neștiința noastră, cântăm pentru figuri din jocul cu sfoară”.

Această interpretare este conformă cu tendințele profunde ale civilizației polineziene.

CUM TRĂIAU PASCUANII

Insula Paștelui este adeseori descrisă în culori sumbre: insulă stearpă, câmp de pietre vulcanice, soluri ingrate, incapabile să hrănească vreo populație. Cum a fost oare cu putință, ca pe această stâncă așa-zis sterilă, să se fi dezvoltat o civilizație așa de strălucitoare? Se poate imagina, oare, transportul statuilor uriașe fără trunchiuri de arbori din care să se facă sănii? Din ce trăiau „armatele de sclavi” care târau statuile în lungul câmpurilor de lavă și al creștelor vulcanice?

Dacă solul insulei ar fi într-adevăr sterp, misterul ar fi întreg și nu ne-ar mai rămâne decât să acceptăm părerea acelor care o consideră ca pe o rămășiță dintr-un continent scufundat. Mai rămâne totuși o posibilitate: aceea a unui cataclism care i-ar fi distrus flora și ar fi dus la decăderea unui popor care a cunoscut zile mai bune.

Aspectul arid al Insulei Paștelui este înșelător. Roggeveen a considerat-o atât de fertilă încât a califi-cat-o drept „paradis terestru”. Grădinarul domnului de La Pérouse s-a declarat încântat de

compoziția solului și convins că trei zile de muncă pe an ar fi fost suficiente pentru a asigura hrana populației.

Bogăția pământului vulcanic al Insulei Paștelui a meritat și elogiile unui botanist modern.

Primii vizitatori au lăudat în descrierile lor grădinile indigenilor. Produsele li s-au părut nu numai variate, ci și de foarte bună calitate.

În trecut, ca și astăzi, versanții vulcanici erau acoperiți de verdeață, țărmurile arătau privirilor un șir de grădini și plantații de bananieri. Doar copacii lipseau din acest peisaj îmbietor. Spațiile nelocuite erau acoperite de arbuști piperniciți care nu puteau fi de mare folos locuitorilor. Roggeveen, González, Cook, de La Pérouse au fost uimiți de absența arborilor de talie mare care, după ei, ar fi trebuit să împiedice dezvoltarea unei culturi a cărei grandoare sălbatică o admirau. Când primii coloni polinezieni au ajuns în insulă, ei au găsit, fără îndoială, un fel de parc natural plin de arbuști de *toromiro*. Acest arbust le-a dat, timp de veacuri, lemnul din care și-au cioplit statuetele și obiectele rituale. Arbuștii au dispărut în cea de-a doua jumătate a secolului trecut, sub dinții oilor și ai caprelor, cu excepția unui singur exemplar care a supraviețuit în interiorul vulcanului Ranokao, într-un loc greu accesibil.

Legenda spune că toți arborii din insulă (*hău, marikuru, makoiși sânta!*) au fost aduși de faimosul rege Hotu-matua când a venit din misterioasa sa patrie Mă-rae-renga. Legendei i se poate da crezare, întrucât în călătoriile lor, polinezienii luau semințe sau butași de arbori folositori. Totuși, unele semințe au sosit în insulă înainte de venirea oamenilor, aduse de vânt sau de păsări. Desigur Hotu-matua și oamenii săi au adus semințe de cocotier și de arbori de pâine, atât de necesari traiului, dar climă mai rece nu le-a priit acestor arbori, în această „Ultima Thule” a Polineziei nu mai crește astăzi decât un cocotier, adus recent, și care nu face fructe.

Vechii pascuani păstrasera amintirea nucilor de cocos (*n/a*) cu care se hrăneau strămoșii lor, căci ele apar în niște cântece religioase, sub formă: *Atua-metua ki ai kiroto kia Riritunarei, ka pu te niu* („Zeul ancestral unindu-se cu anghila furioasă a dat naștere nucii de cocos.”) Fraza ar fi de neînțeles pentru cei care nu cunosc mitul polinezian

după care cocotierul a răsarit dintr-un cap de anghila îngropat în pământ de un zeu. Indigenii moderni denumesc *niu* grăunțele de *makoi* care seamănă, într-adevăr, cu nuci de cocos.

Din arbuștii care creșteau în insulă nu se puteau face decât statuete și țărushi. Din fericire pentru indigeni, curenții mării mai abăteau bucăți plutitoare de lemn. Acestea erau comori de preț pentru ei și sosirea lor era atribuită bunăvoinței vreunui strămoș. Adeseori, în pragul morții, câte un tată de familie promitea că avea să trimită celor rămași un arbore din regatul umbrelor.

Clima pascuană, nefavorabilă cocotierilor și arborelui de pâine, a fost propice altor arbori, printre care bananierilor, trestiiilor de zahăr, cartofilor dulci, șofranului de India – adus de primii colonizatori. Aceste plante, și altele, au prosperat și au permis populației să se dezvolte. Deși varietatea lor este redusă, pascuanii denumesc diferit fructele și florile care se deosebesc între ele prin detalii mărunte: nuanțe mai accentuate, câte o pată pe frunză. Aceasta dovedește spiritul de observație și de analiză pe care îl au popoarele așa-zis primitive privind tot ce are legătură cu natura.

La mai puțin de un kilometru de Te-Peu, scoarța de bazalt este crăpată ca și o pâine care ar fi stat prea mult la cuptor. Sub stratul de lavă se deschid cavități întinse care adăpostesc o vegetație bogată. Este de ajuns să te îndepărtezi cu câțiva metri de o câmpie stâncoasă, pentru a pătrunde într-un desiș de verdeață din care iese, ca dintr-o seră, un miros de putregai și sevă. În aceste grădini la adâncime, indigenii cultivă bananieri și alte plante pe care vânturile marine le-ar putea distruge.

Insula Paștelui a fost cultivată și locuită pe aproape întreaga întindere, cu excepția, poate, a Peninsulei Poike-și a câtorva zone din interior.

În vechime, ea a putut să hrănească cu ușurință 4.000 până la 5.000 de locuitori întrucât cei 628 de indigeni de azi pot trăi îndestulați într-o zonă de circa 2500 de hectare, în jurul satului Hanga-roa.

Pământul Insulei Paștelui este fertil, dar nu trebuie uitată nici truda fermierului pascuan. Acesta trebuia să îndepărteze surplusul de

pietre de pe câmpul său, să facă un mușuroi de pământ pentru fiecare cartof pe care îl planta, să lupte cu buruienile. Avea instrumente agricole rudimentare, de genul pietrelor ascuțite. Pe această insulă fără râuri, el trebuia să păstreze umezeaja solului și să împiedice ca soarele să-i ardă recoltele, în acest scop, acoperea câmpul cu un strat subțire de ierburi. Anumite plante cereau o grijă deosebită, se făceau eforturi pentru a reține în jurul lor apa ploilor.

În jurul caselor, indigenii aveau niște spații delimitate prin ziduri de piatră, mai mult sau mai puțin adânci, în care cultivau o parte din plante. Rămășițele vegetale care se adunau de-a lungul anilor în aceste spații protejate formau un humus favorabil unei vegetații bogate.

Pascuanii au arătat mereu o mare dragoste față de pământ, în descrierile de călătorie existente, apar numeroase referiri la ordinea în care se întindeau câmpurile, la simetria straturilor și la curățenia lor. Bananierii, plantați în șah, ofereau un spectacol deosebit de atrăgător. Muncile câmpului nu erau o corvoadă monotonă pentru pascuani. Întreaga familie și prietenii lucrau împreună iar seara, șeful familiei oferea o masă copioasă, după care urmau cântece și dansuri. După venirea albilor, pascuanii au pierdut acest obicei al bucuriei care era legat de muncă de zi cu zi.

Recoltele viitoare erau apărute de furt sau de lăcomia proprietarilor printr-un tabu rostit chiar de rege sau de un preot din familia regală. Orice încălcare a interdicției antrena moartea făptașului.

La vremea recoltelor, interdicția era ridicată de înaltul personaj care o impusese și după ofrandele prezentate zeilor, populația intra în posesia fructelor.

Problema apei

Apă bună de băut a fost întotdeauna o problemă grea pentru indigeni. Insula Paștelui nu are niciun râu și viroagele care străbat pantele colinelor sunt de origine vulcanică. Ploaia pătrunde cu

repeziciune în solul poros și formează pânze subterane care se varsă în mare, la nivelul plajelor, în mai multe locuri de pe coastă se pot vedea firisoare de apă care ies din stânci. Din păcate aceste pâraie sunt atât de aproape de mare încât apa lor este sărată. Strămoșii indigenilor moderni au încercat să evite amestecul de apă dulce cu cea sărată și au ridicat un fel de rezervoare, dar aici apa adunată nu este de bună calitate. Pascuanii o beau totuși, în anumite locuri unde coasta e mai joasă, indigenii au săpat puțuri căptușite cu piatră, care astăzi sunt uscate sau astupate de noroi.

Cele mai mari rezerve de apă dulce sunt constituite de lacurile din fundul craterelor. Accesul este însă greu și chiar periculos. Astăzi, ca și în vechime, indigenii nu vin să ia apă de acolo, decât în cazuri extreme. Doar câteva puncte în care se aduna apa naturală (Puna-marengo, Vai-tara-kai-ua) prezentau condiții favorabile pentru o așezare sătească; în restul insulei, trebuia, ca locuitorii să se mulțumească cu apa sărată de la maluri.

Animalele domestice

Porcul, câinele și găina au fost cele trei animale pe care polinezienii le-au luat cu ei în migrațiunile lor. N-au reușit întotdeauna să le aducă în bune condiții la mal. Așa s-a întâmplat în Insula Paștelui unde nu s-au cunoscut decât găinile. Când navigatorii din veacul al XVIII-lea le-au arătat indigenilor porci și câini, aceștia au fost mirați și chiar speriați. Pentru o populație care se hrănea mai ales cu vegetale, găinile au constituit o resursă alimentară importantă. Ele par să fi fost un simbol de bogăție și un instrument de schimb în sistemul de obligații reciproce și de cadouri rituale care caracterizau societatea pascuană veche. Găinile erau închise în fiecare seară, în nișe amenajate pe niște platforme de unde nu puteau fi furate. Jăra a se face un zgomot care ar fi alertat proprietarii, în secolul trecut, când majoritatea satelor au fost părăsite, găinile, redevenite sălbatice, s-au instalat în fundul craterelor.

Șobolanul nu este un animal domestic, dar, ca și găinile, a fost adus tot de primii colonizatori care îl apreciau în mod deosebit.

Pascuanii moderni își amintesc încă de bătrâni amatori să mănânce astfel de rozătoare. Le este întrucâtva rușine și denumirea de „mâncători de șobolani” evocă la fel ca cea de „canibali”, o epocă barbară îndepărtată. Șobolanii negri care au invadat insula odată cu Hotu-matua și oamenii săi au fost înlocuiți de șobolanii cenușii aduși de europeni. Aceștia s-au prăsit cu repeziciune și constituie un pericol pentru găini și provizii. Sunt atât de îndrăzneți încât se arată uneori și în plină zi.

Pescuitul

Apele din jurul insulei sunt pline de pește, în special în jurul stâncilor Motunui și Motu-iti care, din acest motiv, sunt și pline de păsări de mare. Departe de a profita de această bogăție, indigenii preferă eterna lor carne de oaie. Cât am stat pe insulă, am mâncat rareori pește dar este adevărat că era iarnă, anotimp considerat ca neprielnic pescuitului, în vechime, peștele era obiectul unui tabu în timpul iernii australe. În timpul verii, pescuitul tonului se bucură de oarecare interes. Este specialitatea câtorva indivizi care au bărcile în comun. Ceilalți contează pe generozitatea pescarilor sau pe obligațiile reciproce, care îi obligă pe aceștia să distribuie prada.

Dacă astăzi pescuitul nu mai are decât un rol secundar în economia modernă a insulei, în trecut era altfel. Mărturii sunt povestirile și legendele care au drept eroi pescarii, numărul mare de undițe găsite în grote și frecvența reprezentărilor de pești și de alte specii de animale marine de pe tabletele de piatră. Pescuitul n-a avut niciodată pentru pascuani aceeași importanță ca pentru tahitieni sau locuitorii Insulelor Marchize. Insula Paștelui nu este înconjurată, ca alte insule polineziene, de un recif de corali care să atragă peștii și să ușureze prinderea lor. Totodată, absența lemnului, din care să-și facă ambarcațiuni, a limitat activitatea pescarilor. Ei s-au mărginit la a prinde peștele de la înălțimea coastei sau din imediata apropiere de țărm. Peștii mai erau prinși și cu undițe din piatră din care s-au păstrat multe. Ele constituie capodopere ale artei neolitice, prin eleganța formei și perfecțiunea lustruirii. Descoperirea câtorva undițe

neterminate a permis reconstituirea diferitelor faze de fabricație. Se căuta o piatră a cărei formă sugera o undiță. Piatră era îndelung și minuțios lustruită, până ce atingea conturul definitiv. Partea centrală era eliminată prin forarea unei găuri enorme, care se tot lărgea, astfel încât până la urmă nu rămânea decât cârligul undiței. Această ultimă parte era cea mai dificilă și se întâmpla adeseori că piatra să se spargă, făcând zadarnice săptămâni întregi de efort. Numeroasele cârlige sparte pe care le-am adunat arată că astfel de accidente nu erau rare.

Peștii mari se lăsau prinși cu astfel de cârlige dar pentru cei mici era nevoie de cârlige mai delicate.

Legenda spune că primii locuitori ai insulei foloseau numai cârlige din piatră cu care prindeau numai ton. Ceilalți pești se învârtteau în jurul momelii, fără a mușca. Pescarii nu își explicau aceasta. Atunci, un erou plin de fantezie, pe nume Ure, a avut un vis. Sufletul său s-a dus într-o colibă la Tirakoka unde a văzut un cârlig din os, agățat pe un perete. Sufletul s-a întors în corpul pe care îl părăsise temporar și când Ure s-a trezit dimineața, a început să caute oase din care a făcut un cârlig. S-a dus la pescarii care își încercau zadarnic norocul cu cârligele lor din piatră. Succesul metodei lui Ure a fost imediat. La fiecare aruncare a cârligului din os prindea un pește, astfel încât ceilalți pescari, curioși, l-au întrebat care era secretul. „Ce faci? Ce fel de momeală ai?” Ure a răspuns cu modestie: „Pescuiesc ca și voi, cu un cârlig de piatră”. Până la urmă, pescarii bănuind că era vorba de un secret, au descoperit cârligul din os. Supărați fiindcă îi mințise, l-au bătut și l-au lăsat plin de sânge în barca lui.

În acel mic univers polinezian în care morții deveneau zei, a folosi oasele lor într-un astfel de scop era o umilire odioasă. Cârligul cioplit din oasele unui dușman avea încă o putere mistică. Războinicul care îl folosea își putea imagina că victima sa îi devenise sclav și îl ajută să-și procure hrana. Puterile mistice ale cârligului atrăgeau peștele și creau astfel o legătură stranie între mort și hrană. Pentru un polinezian canibal, aceasta însemna decăderea unui om sau a unui spirit.

Pescarii de ton foloseau ca momeală niște peștișori numiți *atune* pe care îi striveau între două pietre. Peștii mari, atrași de carnea

proaspătă se apropiau rapid de cârlig. Uneori, pescarul folosea două cârlige. Aveau și o mare varietate de plase, de la cele mai mici până la unele lungi de 30 până la 40 de metri. După tip și dimensiuni, serveau la prinderea diferitelor specii de pești.

Plasele erau făcute din fibre de dud, după cum s-a constatat la o analiză microscopică făcută la Muzeul național din Washington. Acest detaliu are importanță, întrucât ne arată din ce material au fost făcute frânghiile care au servit la ridicarea statuiilor.

Pescuitul cu năvoade și plase și-a pierdut din însemnătate. Manevrarea năvoadelor cere o muncă de echipă, mulți indivizi și societatea pascuană a devenit prea mărunțită, incapabilă de colaborare. Tocmai din acest motiv, pescuitul individual este mai răspândit. Pascuanii prind langustele care se află în număr mare în jurul insulei, fie ziua plonjând în lungul coastei, fie noaptea la lumina torțelor.

Plajele erau vizitate zilnic de femei și de tinere fete care adunau crabii, scoici, arici de mare. Uneori veneau și noaptea, când peștele dormea printre stânci, și îl prindeau cu niște baghete ascuțite. Acest pescuit de pe maluri era în special apanajul femeilor. Aventurile din legende și povestiri li se întâmplau femeilor tocmai atunci când se depărtau de casă, îndreptându-se spre recifuri.

Broaștele țestoase au devenit rare, dar despre ele vorbesc legende și inscripțiile de pe tablete. Am descoperit într-o grotă niște podoabe din carapace de broască țestoasă. Când broaștele țestoase erau semnalate în larg, indigenii le urmăreau cu bărcile lor și le abăteau spre o plasă cu ochiuri foarte solide. Pascuanii prețuiau într-atât broaștele țestoase încât se spune că ridicaseră pe țărm un fel de turnuri de veghe din piatră, de unde un indigen le pândeia zi și noapte.

Resursele alimentare ale vechilor pascuani erau diverși tuberculi, banane, trestie de zahăr, pește și moluște.

Ambarcațiunile vechilor pascuani erau ca și cele ale tuturor polinezienilor, dar mai mici și mai puțin solide, ca urmare a lipsei lemnului. Erau făcute din scânduri prinse laolaltă, cu mare efort și răbdare. Stabilitatea era asigurată printr-un sistem folosit și în Insulele

Marchize. Proră și pupa, de forma unui cioc de rață, se ridicau deasupra apei, după modelul din Polinezia orientală. Aceste ambarcațiuni puteau transporta două sau cel mult trei persoane.

La vremea la care sosise părintele Eyraud, indigenii își mai aminteau de pirogile lungi cu care străbunii lor traversaseră marea, în anul 1860, contactul cu europenii a trezit în pascuani dorința de a naviga, l-au cerut misionarului să le construiască, pe loc, o barcă mare. Eyraud a pretextat lipsa lemnului. „Lemn!” au strigat indigenii, „Avem mai mult decât este nevoie!” S-au împrăștiat prin insulă și au revenit aducând misionarului toate bucățile de lemn strâmbe sau putrede pe care le găsiseră. „După cincisprezece zile – povestește Eyraud – sălbaticii au putut să vadă ceva ce semăna cu o barcă făcută din o sută de bucăți. Frica mea a fost că aveam să fiu ales pentru a conduce noua și primejdioasă barcă”.

Aducându-și aminte că ambarcațiunile care se apropiaseră uneori de insulă aveau vâslași îmbrăcați în pantaloni și cămăși, pascuani și-au dorit și ei un fel de uniforme. Bineînțeles, Eyraud a fost acela care a trebuit să confecționeze și aceste costume.

Lansarea la apă a bărcii a fost, după descrierile lui Eyraud, astfel:

„Târâtă brutal pe pietre, barca a ajuns repede la malul mării. Toți doreau să contribuie cu ceva la lansare. Pe măsură ce barca era împinsă în larg, apa intră în ea până ce a scufundat-o... Adio plimbări, excursii și alte expediții...”

Cele cinci sau șase bărci pe care le aveau indigenii din Hanga-roa în secolul XVIII le permiteau să ajungă în anumite locuri din mare, ghidându-se după diverse semne de pe mal. Unul era statuia de piatră a lui Puhaka-nononga pe care vasul *Mercator* a luat-o la sfârșitul șederii noastre și care împodobește-astăzi una din sălile Muzeului Regal din Bruxelles, între acea statuie și bancurile de ton spre care ea îi îndrepta pe pescari era o legătură magică, ceea ce i-a făcut pe indigeni s-o numească „divinitatea tonului”.

Coacerea alimentelor

Absența lemnului pune problema focului. S-a pus întrebarea de unde luau indigenii combustibilul necesar pregătirii alimentelor. La fel ca și astăzi, vechii pascuani ardeau surcele, tulpini de trestie de zahăr, frunze și trunchiuri uscate de bananieri. Produceau focul prin metoda clasică în Oceania: frecau îndelung două bucăți de lemn până ce se încingeau. Era de ajuns atunci să se apropie un material ușor inflamabil.

Alimentele erau pregătite, după obiceiul polinezi-an, într-un *umu*, adică într-o groapă în care se aprinsese focul. Se încingeau pietre care erau scoase când atingeau o temperatură foarte înaltă. Fundul gropii era tapetat cu frunze de bananier, se așezau alimentele care erau acoperite de pietrele încinse, de alte frunze și de pământ. Câteva ore mai târziu, alimentele erau dezgropate. Erau coapte tocmai bine, fără să fi pierdut din sucuri, în siturile arheologice s-au găsit multe astfel de cuptoare.

Umu apare în toate descrierile de banchete și sărbători, în astfel de cuptoare se pregătea carnea desprinsă de pe cadavrele dușmanilor.

Gustul alimentelor coapte înăbușit este excelent și a fost adeseori lăudat de călători, dar bucătăria pas-cuană, ca aceea a multor polinezieni, nu este sărată. Indigenii, care absorb sărurile necesare organismului din aer și din algele pe care le mănâncă, nu simt nevoia să-și asezoneze felurile de mâncare.

Părintele Zumbohm, unul din primii misionari, ne-a lăsat relatarea unui banchet oferit după vechile obiceiuri. Părintele a fost invitat de unul din marii șefi din Motu-iti care, cu toată ostilitatea față de creștinism, nu dorea să rămână mai prejos față de alți șefi.

Cu câteva zile înainte de eveniment, gazda și-a trimis o parte din oameni la pescuit și altă parte la câmp, să aducă banane, cartofi, trestie de zahăr și pui. Au săpat un cuptor mare, care s-a aprins în dimineața petrecerii. Obiceiul cere că musafirii să ia loc pe pietrele din jurul cuptorului, deși aceștia ar fi preferat să stea la umbră. Gazda i-a întrebat dacă erau gata să înceapă și, la răspunsul lor afirmativ, a făcut semn la vreo zece oameni care s-au năpustit asupra cuptorului și au scos alimentele. Cele mai bune bucăți au fost așezate pe rogojini, în

fața musafirilor. Alte bucăți alese au fost oferite șefului și prietenilor săi. Musafirii europeni au fost uimiți de rapiditatea cu care indigenii au mâncat. Au observat că nimeni nu a băut apă, dar toți se răcoreau sugând trestie de zahăr. Restul asistenței își oferea cu zel serviciile, fără a mânca. La urmă doar, la un semn al șefului s-au aruncat asupra resturilor. Pofa lor de mâncare îi amuză probabil pe șefii prezenți, astfel încât indigenii chiar exagerau voracitatea cu care înfulecau.

În timpul acestui festin, unul dintre șefii prezenți s-a simțit lezat în ceea ce privește eticheta față de el și s-a iscat o încăierare repede domolită. Prânzul a fost urmat de jocuri și dansuri la care toți invitații au asistat, așezați la umbra unei stânci.

La aceste banchete nu erau admise nici femeile, nici copiii. Lor nu le mai rămâneau decât resturile festinului.

Locuințele înainte că misionarii să-i fi adunat pe pascuani la Hanga-roa nu exista în insulă niciun sat propriu-zis. Indigenii trăiau în colibe izolate sau în cătunuri foarte mici. Planul colibelor de altă dată se mai găsește încă datorită conturului din piatră al fundațiilor. Plăcile din bazalt aveau aceeași grosime și erau dispuse în elipsă. În găurile făcute la suprafața pietrelor, la intervale regulate, se înfingeau baghete din tije de *și care* constituiau stâlpii. Un fel de grindă subțire era fixată de jur-împrejur, la o anumită înălțime. Baghetele se uneau între ele, formând un fel de arce a căror mărime descreștea de la centru. Această armătură subredă era acoperită cu rogojini din trestie împletită cu grijă. Locuințele aveau înfățișarea unor vapoare așezate pe sol cu chila în sus. Câteva lespezi de piatră se aflau în fața porții de pe unul din pereții laterali ai colibei. Uneori mici statui din piatră sau lemn se aflau lângă prag. Pentru a intra pe ușă, era necesar să te târăști, întregul mobilier al colibei era compus din câteva rogojini, pietre folosite ca perne și recipiente din doyleci uscați, în care se păstrau toate bogățiile familiei, în timpul zilei, colibele erau în general goale, dar seara se umpleau pentru somn. Atmosfera devenea repede sufocantă și somnul era mereu întrerupt de strigătele copiilor și de un du-te-vino al ocupanților.

Întrucât indigenilor le plăcea să stea în fața caselor, accesul și împrejurimile imediate erau de multe ori pavate cu pietre rotunjite și

decorate cu bucățele mici de coral.

Colibele aveau de la 10 la 15 metri lungime și o lățime de 1, 50 la 2 metri, dar unele erau cu mult mai mari. Aceea care a fost vizitată și descrisă de domnul de La Pérouse măsura aproape 100 de metri lungime pe 10 metri lățime și adăpostea 200 de persoane. Și noi am găsit fundația unei colibe având axul de circa 40 de metri.

Fragilitatea și rusticitatea acestor locuințe par surprinzătoare pe lângă masivitatea importantă a mausoleelor și a statuilor. Acest contrast rezultă atât dintr-o altă concepție despre confort decât a noastră, cât și din obiceiuri de pe vremea în care pascuanii trăiau în insule cu floră mai bogată. Așa puțin impunătoare cum erau, aceste colibe au dovedit o adaptare iscusită la puținele resurse ale mediului. Simple hangare, ridicate pe lângă cuptoare, țineau loc de bucătării.

Camerele subterane, găsite pe lângă vechile mausolee, ar putea fi oare considerate locuințe? Indigenii moderni le descriu ca pe locuri de refugiu în care se ascundeau femeile și copiii în timpul războaielor. Dar în ce fel aceste pivnițe, cu intrarea la vedere, ar fi putut deveni ascunzători? Camera subterană de la Vai-mata este cea mai frumoasă și cea mai bine conservată din insulă. Amplasamentul ei este anunțat de o cale pavată după care se deschide un culoar îngust, căptușit cu lespezi bine lustruite, și care conduce într-o sală încăpătoare formată de o grotă naturală ai cărei pereți au fost acoperiți cu o zidărie foarte îngrijită.

De La Pérouse descrie o cameră de același tip pe care el a vizitat-o lângă Hanga-roa. Domnul Bernizet care a studiat-o, ne spune că indigenii depozitau acolo scule, provizii, lemne și, în general, tot ceea ce posedau.

Numeroasele grote ale insulei au fost adeseori transformate în locuințe temporare sau permanente, după cum o dovedesc platformele amenajate pe lângă pereți, ce serveau drept paturi. Unele din aceste caverne au o înfățișare impresionantă. Aceea de la Puna-marengo, cea mai stranie, este una din curiozitățile locale. Se deschide într-o masă de zgură roșiatică și comunică prin diverse culoare cu alte camere subterane. Sălile acestui palat natural conțineau schelete și, ca și când atmosfera n-ar fi fost destul de sumbră, valurile care se infiltrau prin

porozitățile stâncii făceau un zgomot neliniștitor.

Câțiva pascuani trăiau în chip de troglodiți în crăpăturile stâncilor sau sub niște cornișe strâmte. Statui răsturnate pe planul înclinat al mausoleelor au devenit acoperișuri pentru adăposturi, locuite vreme mai scurtă sau mai îndelungată.

Îmbrăcămintea și podoabele

Bărbații aveau ca îmbrăcămintă un cordon lat din scoarță de copac strivită bine. Unul din capetele cordonului atârna pe partea de jos a burții. Pentru a se apăra de frig sau vrând să pară eleganți, bărbații mai purtau pe umeri câte o capă rectangulară, vopsită cu pudră de *curcuma*. Femeile purtau un cordon asemănător și uneori câte o fustă scurtă. Le plăcea și lor să se înfășoare în câte o capă din scoarță.

Părul flutura liber pe umeri sau era strâns în vârful capului. La fel purtau și femeile. Părul lor, adunat în coc este comparat cu o înotătoare de pește, într-un cântec de dragoste:

Tânăra fată, te sfârșești de dragoste.

Ești un crab care trăiește sub mausoleul Akurenga.

Ești un pește cu coc.

Te îndrepti spre țarm.

Peștișorule, o, prietena mea!

Vei afla acolo alge

Bune pentru a-ți domoli foamea.

Grija pentru înfățișare nu se regăsea nici în veșminte, nici în coafură, ci în tatuajele care făceau din trupul unor bărbați adevărate opere de artă. Loti și alți călători au reprodus motivele pe care pascuanii și le tatuau. Prin varietatea, complexitatea și aranjamentul lor ingenios, tatuajele pascuane au aceeași valoare artistică cu tatuajele populației maori sau din insulele Marchize care, se știe, au dus această artă la o adevărată măiestrie.

Stilul tatuajului se caracterizează prin importanța acordată suprafețelor pline, de formă geometrică și care se întind pe față și în alte regiuni ale corpului. O particularitate este folosirea frecventă a

motivelor realiste reprezentând păsări, plante și instrumente. Indigenul, al cărui tatuaj l-a descris Stolpe, avea pe braț scena luării statuii de la Orongo de către marinarii de pe *Topaze*. Linii perpendiculare și dese, tatuate pe picioare, dădeau multor indigeni aparența de a fi purtat ciorapi.

Aceste opere de artă aveau ca autori experți care își ofereau serviciile celor care îi puteau întreține. Rangul și starea unui individ era de multe ori indicată de bogăția tatuajelor sale. Operația era dificilă și lentă, se efectuala intervale de câțiva ani. Pentru ca tatuajul să fie perfect la vârsta adultă a individului, trebuia început, în general, de la vârsta de opt ani. „Experții în tatuaj” aveau ca instrument un fel de greblă mică din os, în care băteau cu un ciocănel pentru a o înfige în piele. Substanța colorantă era cărbune din tijă de *ti* amestecat cu suc de *poporo*. Ședințele erau dureroase și unii copii nu erau în stare să le suporte. Astfel, Viriamo a rămas cu tatuajul neterminat. Motivele tatuajului pascuan ne sunt cunoscute din două imagini care figurează la Muzeul de la Harvard.

Tatuajul era completat prin picturi corporale pentru care se foloseau culorile roșu, alb, cenușiu și mai ales pudra extrasă din *curcuma*. Această rădăcină se bucura de mare apreciere din partea indigenilor pentru culoarea ei portocalie, cât și pentru parfumul ei. Mirosul pe care îl degajă este unul din cele mai agreabile pentru un polinezian, dar europenii sunt insensibili. Parfumul rădăcinilor de *curcuma* de la Rano-raraku a atras, odinioară, două femei-duhuri care trăiau în pământ străin și au zburat spre Insula Paștelui pentru a cunoaște plantele miraculoase. Legenda spune că ele i-au învățat pe pascuani modul delicat în care se pregătește faimoasa pudră *pua*.

Roșul și negrul erau culorile favorite ale bărbaților, își mângăleau fața cu una din culori sau cu amândouă. Indigenii vopsiți în negru din cap până în picioare au făcut o impresie puternică asupra europenilor care i-au văzut.

Insula Paștelui ar fi putut fi numită „Insula oamenilor cu urechile lungi”. Indigenii pe care i-au descris primii navigatori aveau lobul urechilor mult perforat pentru a atârna ornamente din os de rechin sau din lemn. Această modă s-a pierdut odată cu dispariția

civilizației indigene. Ultimii bătrâni cu urechile perforate au murit la începutul acestui veac. Indigenii au atribuit oamenilor cu „urechi lungi” construcția monumentelor din insulă și au explicat decăderea în care se aflau prin exterminarea oamenilor cu „urechile lungi” de către oamenii cu „urechile scurte”. Această temă este, deci, de dată recentă și nu trebuie să se creadă că indigenii moderni ar fi descendenții unor cuceritori care s-au războit cu cei cu „Urechile lungi”.

Cele mai frumoase podoabe au fost cele de cap din pene de cocoș de diferite culori și mai ales căștile din împletitură de nuiiele acoperită cu una de pene. Femeile purtau pe cap pălării ciudate, din împletituri largi și rotunjite pe margini, ascuțite la două extremități. Vechilor pascuani le plăceau pălăriile, de aceea le și furau de la europenii ajunși în insulă. Eyraud povestește în scrisorile sale că nu era obiect din care pascuanii să nu-și fi făcut o pălărie. Jumătăți uscate de coji de pepene, carcasă de pasăre – orice se putea purta! S-au văzut indigeni care purtau pe cap cutii sau chiar un pantof. Aceste fantezii vestimentare au luat sfârșit la începutul perioadei de asimilare.

Ținuta de sărbătoare a unui vechi pascuan era completată de numeroase ornamente din lemn. Dacă era nobil și bogat, el purta pe piept o semilună cu vârfurile sculptate, reprezentând personaje bărboase sau cocoși (*rei-miro*). Alții își puneau pe umeri așa-zisele *ta-honga*, un fel de inimi din lemn care se asemănau cu niște nuci de cocos stilizate.

Aceste podoabe n-au stat niciodată în atenția europenilor. Ele ne sunt cunoscute din povestirile indigenilor moderni și prin obiectele care au ajuns în muzee.

Lui Tepano îi plăcea să enumere aceste podoabe din lemn și povestea despre ele cam aceleași legende ca despre tablete, în timpul șederii noastre pe insulă, mai mulți pascuani s-au dus în căutarea grotelor pline de *rei-miro*, *tahonga* și statuete, după ce avuseseră câte un vis.

Tehnică și arte

Am descris vechiul pascuan la îndeletnicirile lui pe câmp și la

mare; am descris locuințele și costumele. Trebuie să-i mai cunoaștem și activitățile lui creatoare.

Într-o insulă bogată doar în roci vulcanice, indigenul nu a avut multe materii prime pe care să le folosească. Colonizatorii au fost, desigur, dezamăgit de sărăcia ei.

Lată, printre altele, câteva din greutatea întâmpinate, în insulele Polineziei centrale sau orientale de unde veniseră, strămoșii pascuanilor împleteau coșuri și rogojini din frunze de *pandanussau* de cocotier. Acestea lipseau în Insula Paștelui și atunci oamenii au fost nevoiți să rupă în fâșii frunzele de bananier și să împletească din ele saci și coșuri. Aceste fâșii nu erau bune pentru confecționarea rogojinilor pe care dormeau sau cu care acopereau colibele. Au recurs atunci la răchita din fundul craterelor, dar neputând-o împleti, au cusut-o cu fire.

Colonizatorii au reușit să cultive un fel de dud – arborele de hârtie – și au putut, astfel, să-i folosească scoarța la confecționarea veșmintelor. Era preferată scoarța crengilor tinere pe care o zgâriau cu un cuțit din obsidian și apoi o lăsau la macerat. Fâșiile acestea erau bătute apoi cu un ciocan de lemn. Spre deosebire de alți polinezieni care asamblau bucățile prin simpla pisare, pascuanii le coseau una de cealaltă, cu ace din os. Rezultă, astfel, o țesătură mai groasă și mai rezistentă.

Natura a fost darnică cu pascuanii în ceea ce privește obsidianul. Datorită acestei roci vulcanice, indigenii și-au făcut cuțite, lănci și arme foarte eficiente. Vârfurile de lance, zise *mata*, care se găsesc pe jos cu sutele, au forma unui as de pică, cu laturile rotunjite și ascuțite. Exemplarele neterminate sau sparte, în număr mare în preajma carierei muntelui Orito, ne arată diferitele faze ale confecționării: o bucată mare de obsidian era desprinsă dintr-un bloc cu o singură lovitură de ciocan. Forma definitivă era dată printr-o serie de prelucrări cu un instrument din os, mânuit cu pricepere.

Prețul pe care pascuanii îl acordau oricărei bucăți de lemn rezultă din legendele lor și din anumite incidente relatate de primii navigatori. Indigenii care s-au încumetat să vină înot până la vaporul *Venusal* amiralului Du Petit-Thouars cereau scânduri, cu multă

vehemență, folosind o mimică extraordinară și refuzând orice alt cadou, chiar alimente și băuturi.

Atunci când Tepano nu avea nimic de făcut, își lua toporișca și cioplea în lemn câte o figură umană sau de monstru. Sculele lui erau din oțel și pretindea că le-ar fi moștenit de la un sculptor celebru. Lui Tepano nu-i venea să creadă că strămoșii lui ciopliseră lemnul cu scule din piatră. Pascuanii de azi sunt gata să admită că statuile uriașe din tuf vulcanic au fost cioplite cu scule din piatră, dar operația li se pare imposibilă pentru obiectele din lemn. Obiectele făcute de indigenii moderni, cu scule de fier, nu au nici pe departe finisajul pe care îl aveau obiectele făcute cu greu, cu ajutorul sculelor de piatră.

Am văzut adeseori cum se nășteau sub ochii noștri obiectele din lemn, ultime supraviețuiri ale artei pascuane. Primul gest al sculptorului este acela de a verifica ascuțișul lamei de la toporișca; apoi, prin lovituri regulate, obține o eboșă. Artistul continuă, cu lovituri mai blânde dar precise, până ce obține obiectul cu aspectul său final. Statuia, până atunci lipsită de privire, capătă ochi: corneea este un inel din os, pupila un tetraedru din obsidian. Figurina se lustruiește – aceasta fiind ultima operație.

Altă dată, lucrarea unei statuete reprezenta o ocupație agreabilă a cărei durată era mult prelungită. Nu există teamă de a nu avea destule exemplare de vânzare cu ocazia venirii eventuale a unui vapor. Obiectul pe care artistul îl fasona era gândit a fi tabernacolul unui duh sau un ornament de purtat la gât, de sărbători. Răbdarea și finețea cu care erau lucrate venea și din sentimentul bucuriei de a crea o operă perfectă.

Aceeași grijă pentru perfecțiune caracterizează și lucrările de zidărie. Un ciocan de piatră, fără mâner, este un obiect foarte grosolan pentru a face dintr-un bloc de bazalt o lespede lustruită care să se poată potrivi exact cu vecina ei. La această muncă ingrată s-au dedat zile îndelungate, poate chiar luni, echipe de lucrători anonimi. Rezultatul au fost cele câteva bijuterii de arhitectură ca *ahu*-ul Vinapu care prezintă suprafețe la fel de netede ca plăcile de marmură.

Artele și meseriile amintite aparțin, aproape în întregime, unui trecut îndepărtat. Nu au dispărut cu totul căci mai există o tradiție

artizanală pe care pascuanii au adaptat-o la alte tehnici. Interesul pe care îl reprezintă azi tâmplăria denotă respectul purtat odinioară sculptorului în lemn care lucra acest material prețios.

O SOCIETATE CANIBALĂ

Dacă se pune întrebarea „care este tribul tău?” oricărui locuitor din satul Hanga-roa, răspunsul va fi: „Marama, Tupa-hotu, Ngoure sau Miru”, chiar dacă tatăl individului respectiv este englez sau chilian. Dacă se insistă, el va da afiliația tribală maternă și va indica, pe teren, limitele aproximative ale teritoriului ancestral. Cu vreo treizeci de ani în urmă, unii bătrâni erau în stare să enumere subtriburile fiecărui district și să dea numele sanctuarelor respective.

Aci se oprește, din păcate, tot ceea ce cunoaștem din organizarea socială a Insulei Paștelui, așa cum era ea cu mai puțin de o sută de ani în urmă.

Semnificația ierarhiei, legăturile familiale și tribale au fost distruse, întâi de haosul care a urmat dispariției bruște din 1863 a unei mari părți din populație, apoi de epidemiile care n-au mai lăsat decât o mână de supraviețuitori. Aceștia, concentrați în satul Hanga-roa, au distrus toate urmele vechii orânduiri sociale, mai ales după ce au fost creștinați. Doar patriotismul tribal s-a menținut, destul de puternic dar totuși atenuat, în memoria indigenilor moderni.

O listă de nume, frontiere geografice și aluzii imprecise în legende – reprezintă puține indicii pentru a reconstitui un sistem politic și social de o anumită complexitate. Sunt destule, totuși, pentru a ghici câteva trăsături fundamentale.

La începutul secolului XIX, populația Insulei Paștelui era împărțită în zece triburi sau *mata* ai căror membri se considerau descendenții unor strămoși care le dăduseră numele și care, la rândul lor, erau urmașii primului rege Hotu-matua.

Legenda spune că, în pragul morții, Hotu-matua a împărțit insula între fiii săi. Fiul mai mare, Tuu-make-ke, a moștenit titlul de *arikimau* (rege) și a primit porțiunea de coastă cuprinsă între Anakena și muntele Teatea; Miru a avut ținutul dintre Anakena și Hanga-roa;

Marama, malul sud de la Akahanga la Vinapu; Koro-orongo a primit câmpurile de lavă împrejurul lui Rano-raraku; Motu-iti a devenit stăpânul întregii părți orientale a insulei și, în fine, Rao s-a mulțumit cu teritoriile de la nordul și estul muntelui Teatea. În această împărțire care dădea fiecărui trib districtul ereditar, Haumoana nu figurează încă, dar în lista regilor apare unul purtând acest nume care pare să fi dat și numele tribului.

Câteva triburi s-au format în timp, desprinzându-se din celelalte. O familie ramificându-se putea da naștere unui subtrib care, mai devreme sau mai târziu, devenea independent. Un exemplu de astfel de divizare ne este sugerat de mitul originii celor din neamul Roa și din neamul Hamea, care locuiau pe teritoriul tribului Miru.

„Într-un război cu Tupa-hotu, tribul Miru a fost aproape distrus. Doi tineri, Taka și Parapună, au reușit să scape de măcel, împreună cu soția lui Taka, ce era însărcinată. După ce femeia a născut, Taka a cedat-o lui Parapună pentru ca să aibă un copil și de la el. Și-au trecut-o unul altuia vreme îndelungată, până ce frații au avut de la ea un număr mare de fii și fiice care au devenit străbunii triburilor Roa și Hamea. Aceste două triburi s-au considerat strâns înrudite între ele și, de asemenea și cu cei din tribul Miru din care se trăgeau.

Cei din triburile Tupa-hotu, Urechei, Koro-orongo nu aveau locurile lor și erau împrăștiați la întâmplare în estul insulei, în regiunea zisă Motu-iti. Această denumire geografică este aceeași cu numele fiului mai mic al lui Hotu-matua și ne putem întreba dacă nu a existat și un trib cu acest nume și care s-a împărțit în trei.

Geografia politică a insulei era complicată datorită faptului că membrii unui trib nu stăteau doar pe teritoriul ancestral. De exemplu, multe familii Miru locuiau în districtul tribului Marama. Această întrepătrundere de triburi se explică prin căsătorii și prin sistemul de adopțiune care permitea copiilor să-și păstreze drepturile asupra pământului tatălui adevărat sau de a-și moșteni mamele. Unii din învinși, refugiindu-se la vecinii lor, își păstrau afiliația la tribul lor de origine. Insula Paștelui era un univers cu mult prea mic pentru ca grupurile să se păstreze izolate, cu toate ostilitățile reciproce.

Teritoriul tribal era împărțit între descendenții diverșilor strămoși. Ei se grupau pentru a forma niște *mata-iti*, adică niște subtriburi care corespundeau așa numitelor *hopu* ale populației maori. Pământurile aparținând celor din *mata-iti* erau fâșii înguste, care plecau de la țărm spre centrul insulei. Părțile vecine cu marea erau atât cele mai populate, cât și cele mai importante sub aspect economic, în centrul insulei, solul fiind lipsit de valoare, limitele proprietăților nu mai interesau în mod deosebit. *Uța*, adică centrul, era lăsat învinșilor care, deposezați de pământurile lor, duceau o viață chinuită, departe de ocean și de resursele lui. *Uța* era și domeniul duhurilor.

Legătura dintre trib și teritoriul său era simbolizată de prezența unui *ahu*, adică a unui cimitir care era totodată și sanctuar, amplasat lângă țărm. Aceste mausolee ruinate care se înșiră în jurul insulei sunt ultimele dovezi ale drepturilor pe care triburile și subdiviziunile lor le aveau asupra teritoriului. Marele mausoleu de la Anakena aparținea subtribului Honga, acela care dădea regii insulei.

Odinioară, indigenii aveau tendința de a locui împreună în colibe mari. Astăzi încă, cu toate dimensiunile modeste ale caselor moderne, adeseori se află sub același acoperiș, proprietarul cu familia sa, frații și verii săi. Aceasta arată existența unei anumite organizări familiale, numită „marea familie de nedivizat”. Familia se putea compune din mai mulți frați locuind împreună cu soțiile și copiii lor, sau din mai multe familii aparținând unor generații diferite, dar grupate în jurul unui bunic sau străbunic. Acesta era, fără îndoială, șeful și reprezentantul unității sociale și purta titlul de *tangata-honui* (om respectabil, om important).

Rolul acestor mari familii nedivizate, în cadrul social general, nu ne este cunoscut. Prin analogie cu restul Polineziei, putem presupune că dețineau în comun pământul, îl lucrau și pescuiau împreună. La vreme de război erau uniți. Solidaritatea familială este regăsită în legende. Povestirile despre războaie cuprind mereu relatări despre felul în care se ajutau frații.

Cele două Confederații

Deasupra triburilor, a subdiviziunilor lor, a marilor familii care formau osatura societății, se afla o organizație mai largă, de origine politică. Cele zece triburi sau *mata* se împărțeau în două grupuri care, probabil, nu erau altceva decât două Confederații ostile. Triburile din vest și nord-vest erau denumite în general ca „oameni ai lui Tuu”, după numele unui con vulcanic de lângă Hanga-roa. Mai erau cunoscute și sub numele de „triburile mari” (*matanui*). Triburile din est, sau „triburile mici”, apar în legende ca „oamenii lui Motu-iti”.

Acest dualism a fost, probabil, expresia și urmarea unei stări permanente de război între triburile aflate la cele două extremități ale insulei. Legende fac aluzie adeseori la ura și războaiele triburilor Tuu împotriva triburilor Motu-iti. Luptele continuau pe durată mai multor generații, cu succese de o parte și de alta. Învingătorul unea insula până în momentul în care învinsul se simțea destul de puternic pentru a relua lupta. Acest antagonism care a durat veacuri s-a manifestat și în viața religioasă. Locurile sacre au fost împărțite în două. Stânca Motunui a fost și ea împărțită în două, printr-o statuie care ținea loc de demarcație, în cursul serbării naționale a omului-pasăre, cântăreții din est refuzau să recite cântările sfinte împreună cu cei din vest.

Ierarhia socială

Sentimentul ierarhiei, așa cum se manifestă în trecut, a dispărut. Și totuși, cu un secol în urmă, societatea pascuană era la fel de riguros stratificată ca în Noua Zeelandă. Pe treapta de sus a scărilor ierarhiei sociale se afla *ariki-mau* sau marele șef, acela pe care îl numim regele insulei. După el, se zice că urmau preoții (*ivi-atua*) și *ariki-paka* (nobilii). Acest ultim titlu este dat astăzi, fără nicio diferență, tuturor membrilor tribului Miru, ceea ce este ciudat și pare să fie o anomalie, contrară tradițiilor polineziene. Adeseori am încercat să explic celor cu care am vorbit în insulă, că nu era cu puțință ca toți cei din tribul Miru să fie *ariki-paka*, dar ei m-au asigurat că totuși așa era. Într-un fel, Miru fiind tribul regelui și fiind cu toții descendenți ai lui Hotu-matua, avea dreptul să pretindă un titlu de noblețe. Oricum ar fi fost, poziția nobililor în societatea pascuană este departe de a fi limpede. După

spusele unui misionar, ei ocupau un loc secundar față de preoți, deși și aceștia erau aleși din clasa nobililor.

Războinicii, *mata-te a*, veneau pe locul patru. Pe ultima treaptă a ierarhiei sociale se află */e/*io. Acest cuvânt se poate traduce ca: învins, servitor sau fermier. Artizanii, tehnicienii sau experții erau grupați în corporații dar nu se știe ce loc ocupau în ordinea socială.

Împărțirea în clase sociale devine înșelătoare atunci când este vorba de puterea politică. Chiar dacă nu erau nobili, *mata-te a* erau cei care dețineau puterea. În paginile ce urmează vom încerca să precizăm funcțiile și prerogativele fiecărei clase.

Regele într-o zi, în timp ce examinam cu Tepano niște inscripții în piatră reprezentând broaște țestoase, l-am întrebat dacă acestea mai erau pescuite ca altă dată. El ne-a spus, cu melancolie în glas: „După moartea regilor, broaștele țestoase n-au mai venit pe aici”. Și apoi a mai adăugat: „Multe altele au dispărut odată cu regii. Pe vremea lor, fructele de ignamă erau mai suculente și mai mari. Santalul, adus de regele Hotu-matua, și care a prosperat pe insulă, nu mai există. Nici regii nu mai sunt, nici santalul nu mai este”. Aceste cuvinte ale lui Tepano ne-au făcut să ne gândim la ultimul *ariki-mau*, micul Gregorio care a murit de tuberculoză, în misiunea catolică, din 1867. Declinul Insulei Paștelui a fost simbolizat de slăbirea rapidă a celui șubred descendent al zeilor. După ce insulă nu mai rămăsese decât un osuar, singură funcție a regalității care ar fi putut supraviețui ar fi fost legătura mistică ce-l unea pe *ariki-mau* cu forțele roditoare ale naturii. După recoltare indigenii mai veneau încă în procesiuni la moștenitorul lui Hotu-matua. Cei ce purtau igname mergeau în față, urmați de tineri care purtau crengi de *hau* în chip de stindard.

În ofrandele aduse micului rege este exprimată esența regalității. Regele era o ființă sacră, cu puteri magice, în stare de a-i asigura poporului său hrană.

Forța care porunea lumii vegetale și animale era puterea mistică a regelui, *mâna* sa, transmisă de strămoșii divini. Ca și mulți șefi polinezieni, este de presupus că arata pascuani coborau și ei din zeii Tanga-roa și Rongo. Aceasta ar fi interpretarea ce s-ar putea da prezenței acestor două nume divine printre primii regi ai lor.

Puterea regelui este celebrată în termeni lirici într-un imn cules în anul 1886. Textul nu este complet și, pe de altă parte, traducerea este plină de fantezie. Cu ajutorul indigenilor și experților în limbi polineziene am reușit să stabilim, parțial, versiunea originală.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulțește în această țară?

Atunci când Marte apare pe cer (?) regele face să crească tijele cartofilor dulci, albi.

El, regele, ne dă cerul și strămoșii. El ne dă cartofii dulci, cerul și strămoșii.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulțește în această țară?

Langustele, peștele *po opo o*, peștele, *nohu*, mușchiul, ferigile și plantă *kavakava-atua*.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulțește în această țară?

Mușchiul, ferigile, planta *kavakava-atua*, pe acestea le face regele să crească în această țară. El ne dă mușchiul, ferigile și plantă *kavakava-atua*.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulțește în această țară?

El a adus tonul, peștii *atu* și *ature*.

El ne dă tonul și peștii *atu* și *ature*.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulțește în această țară?

Broaștele țestoase, carapacea lor, labelle lor, pe acestea regele le face să crească în țara aceasta. El ne dă broaștele țestoase, carapacea lor și labelle lor.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulțește în această țară?

Stelele, cerul, căldura, soarele, luna, el le sporește puterea.

El ne dă cerul, căldura, soarele și luna.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulțește în această țară?

El ne trimite rouă, căldura, soarele și luna.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulțește în această țară?

Viermii, găuritoarele de urechi, scarabeii, pe toate regele le face să prospere în această țară.

El ne dă viermii, găuritoarele de urechi, scarabeii, el îi înmulțește în această țară.

Această putere care porunca naturii se concentra în fiul mai mare și, uneori, se dezvoltă într-atât, încât ducea la nenumărate

necazuri. Un exemplu celebru este legendă micului prinț Rokoroko-heatu, fiul celei de a treia soții a regelui Nga-ara. Acest fiu al regelui n-avea niciun drept, după naștere, dar venirea lui pe lume a coincis cu tot felul de întâmplări care anunțau ivirea unui mare șef. Mulți oameni au fost devorați de rechini și animale marine au apărut la țărm, amenințându-i pe cei ce se aflau acolo. Găinile albe, până atunci necunoscute, s-au înmulțit din cale-afară. Aceste evenimente nu puteau fi decât manifestări ale *mâna* pe care o avea Rokoroko-heatu. În speranța de a înlătura aceste catastrofe, regele l-a închis pe copil în grotă Rano-aroi. Acesta a fost un gest inutil, căci poporul, convins de puterile micului șef cu „cunună de pene albe”, a refuzat să-l recunoască pe moștenitorul legitim. Nga-ara a pus ca micuțul său fiu, care avea atâtea puteri mistice, să fie sugrumat.

O altă legendă, din păcate obscură și incompletă, are drept temă manifestările primejdioase ale *mana* regale.

„Tangaroa (să fie oare numele unui zeu sau al unui rege?), plimbându-se cu fratele său în lungul coastei de sud, a găsit o găină pe care a fecundat-o. A omorât-o și i-a scos măruntaiele pe care le-a pus într-un bazin de piatră. S-a născut un copil. O bătrână, trecând pe acolo, a auzit planșete și a luat copilul, l-a dat numele de Tu-ki-kaka-hevari. („Acela care era chircit ca un pui în oul său.”) Devenit mare, copilul o tot întreba pe mama sa adoptivă: „Unde e tatăl meu?” Bătrâna nu i-a răspuns nimic, până în ziua în care i-a zis: „Tatăl tău se află acolo, în spatele norului negru”. La aceste cuvinte, copilul a strigat: „Să mi se aducă o litieră și să fiu purtat în regiunea Tuu”. Oamenii l-au purtat pe rând, căci *mâna* sa era atât de puternică încât îi ucidea pe cei care îl atingeau. Lângă un loc numit Pare, regele a văzut două fete tinere foarte urâte. Le-a strigat: „Plecați de aici, o, voi, femeilor urâte! Voi aruncați praf în ochii regelui Tu-ki-kaka-hevari!”

Și cu această frază ambiguă legenda se încheie.

Acest rege dus pe sus și al cărui contact ucide oamenii de rând este negreșit un șef sacru din Polinezia, echivalentul pascuan al *arii* din Tahiti care se deplasau duși în cârcă pentru a nu transmite *mâna* lor solului supușilor lor.

Ariki-mau era despărțit de supușii săi printr-o serie de tabuuri

care, pe de o parte afirmau originea sa divină și pe de altă parte, protejau restul muritorilor de molipsirea cu *mâna*. Capul era partea cea mai sacră a întregii sale persoane și era obiectul celor mai stricte tabuuri. El purta părul lung, căci nicio mână nu era îndeajuns de sacră pentru a i-l tăia. Când din motive de igienă, misionarii au vrut să-l tundă pe micul rege pe care îl luaseră sub protecția lor, acesta s-a răzvrătit. Numai după amenințări s-a lăsat tuns și indignarea populației a fost nespus de violentă.

Cu toate că mai multe activități le erau interzise, acești șefi sacri își confecționau singuri ustensilele de pescuit de care aveau nevoie. Ei lucrau în fața colibei lor, dar nimeni nu avea voie să atingă obiectele de care se serveau.

Regele trăia singur în coliba sa, neîmpărțind-o nici cu soția, care avea o colibă vecină. Era servit de două feluri de servitori, aparținând tribului Miru. Unii, numiți *tu'ura* lucrau câmpurile regelui și mergeau cu el la pescuit, alții, numiți *haka-papa* pregăteau mâncarea și îl serveau la masă.

Când servitorii îl părăseau pe rege, ei mergeau de-a îndărățelea.

Complexitatea și mărimea tatuajului îl deosebeau pe rege de ceilalți pascuani. Desigur, se învelea într-o capă mai lungă și se împodobeau cu ornamente de lemn și de os deosebit de frumoase.

Insula Paștelui apărând în visul regelui Hotu-matua din ținutul Marae-renga, acesta a trimis șase tineri s-o recunoască și s-o ia în stăpânire. Le-a cerut să-i găsească o plajă nisipoasă unde să-și facă reședința. Tinerii au văslit în jurul insulei și au cercetat toate gol-fulețele. Numai Golful Anakena li s-a părut demn de un rege. Acolo a debarcat Hotu-matua și acolo s-a născut primul său fiu, Tuu-maheke. Și astăzi încă, Anakena este strâns legat de amintirea vechilor *ariki*. Ori de câte ori muncitorii noștri găseau în săpăturile pe care le făceau câte un craniu, ei spuneau: iată capul unui *ariki*.

Micul golf Anakena este locul cel mai plăcut din insulă, cel mai pătruns de farmecul melancolic al anumitor peisaje polineziene. Marea e transparentă și puțin verzuie. Nisipul, făcut din scoici zdrobite, scârțâie sub pași și o mulțime de coline vulcanice își arată spinările din zgură roșiatică, ușor rotunjite, în spatele plajei, vechile mausolee se

înșiră ca niște paznici ai păcii. Unele abia se mai disting printre pietrele prăbușite, altele sunt pe jumătate acoperite de nisip. Vântul dezvelește statuile și oasele albite pentru a le îngropa iară, după bunul său plac.

În acest golf privilegiat, în care se putea înota la adăpost de valuri și recifuri, au domnit cei din neamul Honga, al căror șef era *an'ki-mau*. Numai regele cu regina (sau reginele) și servitorii lor aveau dreptul de a veni pe plajă pe o alee străjuită de bețe decorate cu ghirlande de pene. Plaja era un loc tabu și cei care îl încălcau erau omorâți.

O tradiție destul de vagă spune că fiii mai mari ai regelui erau crescuți într-un sat din apropiere de Papa-ozea, care a rămas bine păstrat. Devenit rege, tânărul șef locuia la Ahu-akapu, lângă Țăhăi, pe coasta de vest. Atunci când regele își transmitea puterile fiului mai mare, el se întorcea la Anakena pentru a muri.

După un obicei frecvent în Polinezia, regele își pierde rangul la nașterea primului său fiu. *Mana* care era în el trecea în noua făptură, devenind intermediarul între trib și zei. De fapt, regele domnea ca regent până ce moștenitorul său era la vârsta de a-și îndeplini îndatoririle. Această dată era aceea a căsătoriei sale. După aceea, bătrânul rege era dat uitării. Atribuțiile și îndatoririle lui sunt astăzi foarte puțin cunoscute. O funcție era aceea de a impune sau de a ridica tabuurile.

În timpul iernii, pescuitul în mare era interzis. Doar regele și familia sa puteau gusta din pește, fără a fi otrăviți.

Tonul prins de pescari cu prilejul primului pescuit de la începutul lunii iunie era adus regelui care îl mânca împreună cu ai săi. După aceasta, se ridica tabuul de deasupra peștilor și ei deveneau *noa*, adică puteau fi pescuiți și consumați.

La vreme de secetă, rugăciunile se făceau în prezența regelui, pentru că Hiro să aducă ploaie.

Tradiția spune că regele făcea vizite prin insulă pentru a inspecta școlile de preoți și a asista la rugăciuni și imnuri sacre legate de diverse activități.

Regele a fost probabil și în fruntea preoților dar nu se știe dacă

el trebuia să aibă și cunoștințele aceloră.

Autoritatea politică a lui *ariki-mau* nu este clar definită. Chiar dacă era șeful tribului Miru, cu tot respectul care i se purta, era făcut prizonier dacă tribul era învins, în prima jumătate a secolului XIX, regele Nga-ara a fost prizonier al tribului Motu-iti vreme de mai mulți ani și a fost obligat să trăiască în districtul Nga-ure.

Puterea politică pare să fi fost deținută de războinici care formau o aristocrație de soldați fericiți.

Am zice că un legământ obscur ar fi legat destinul societății de cel al regilor săi. Când micuțul Gregorio a murit, vechea civilizație a murit și ea, iar „broaștele țestoase au plecat spre a nu mai reveni”.

Preoții

Religia era prea strâns legată de viața societăților polineziene pentru ca prestigiul clerului să nu fie apropiat, până la confuzie, de cel al nobililor. Aceasta se datorează probabil și faptului că membrii familiei regale și preoții erau supuși acelorași tabuuri și trăiau în aceeași atmosferă mistică. Cu siguranță marele preot era ales din familia regelui.

Numele preoților – *ivi-atua* (urmași ai zeilor) – exprimă raporturile lor cu divinitatea. Ei erau recipientele sau, pentru a folosi o expresie polineziană, „bărcile zeilor”, și constituiau o ierarhie neclară astăzi. Orice act legat de religie sau magie erau atributele lui *ivi-atua*, descris ca un vrăjitor vulgar sau ca reprezentant al unui cult înalt.

Funcțiile sacerdotale trebuie să fi fost specializate. Smulgerea brutală în 1862 a membrilor castei sacerdotale stă la baza prăbușirii tradiției religioase din insulă. Preoții pe care misionarii i-au găsit aveau atribuții modeste. Erau de față la petreceri date cu prilejul nașterii unui copil sau exorcizau duhurile rele din corpul bolnavilor.

Clerul cu funcții importante a fost, oare, bogat? Fără îndoială, căci i se aduceau daruri că pui, pești, tuberculi, care erau ofrandele pentru zei. Puterea lor era mare, căci ei desemnau victimele în cazul sacrificiilor omenеști.

Ce rol aveau exact preoții locali, magicienii sau vrăjitorii – nu se

știe. Făceau parte din pătura oamenilor de rând și prestigiul lor depindea de puterea farmecelor lor.

Artizanii

Ca „tehnician” al Lucrurilor divine, preotul se înrudea și cu specialiștii altor profesii. Artizanul trebuia și el să fie la curent cu ritualurile și farmecele care i-ar face munca mai eficientă și l-ar apăra de orice rău. Adeseori, cuvântul *tahungo* înseamnă și preot și meseriaș.

În dialectul actual al insulei, orice artizan este un *maori*. Cuvântul *tahungo* nu mai este cunoscut de generația prezentă. El apare într-un fragment de cântec:

He naunau no ta Puku-naunau. He rongo-rongo no ta Orongo,
He tahonga no ta Puku-kahonga, He kiakia no ta Puku-kiakia.

Există lemn de santal la Puku-naunau.

Un cântăreț la Orongo.

Un artizan la Puku-kahonga.

O pasăre *kiakia* la Puku-kiakia.

Artizanii aveau probabil tehnici tradiționale. Poziția lor socială depindea de importanța activității lor. Una din singurele corporații a cărei existență este sigură, este cea a sculptorilor de statui care se bucurau de un mare prestigiu. Cu vreo cincizeci de ani în urmă, pascuanii mai vorbeau cu mândrie despre strămoșii lor care sculptaseră statuile uriașe. Un indigen, care a fost ghidul lui Thompson, nu pierdea nicio ocazie să amintească de un străbunic, pe nume Uratahui, care fusese un sculptor celebru.

Fiul unui artizan era inițiat de tatăl său și îi succeda în meserie. Corporațiile erau totuși deschise și celor care se dovedeau talentați. Meșterul primea comenzile și se îngrijea ca ele să fie executate.

Războinicii

O figură mult întâlnită în legendele istorice este aceea a războinicului sau *mata-te a*. Acesta era, înainte de orice, un șef de

bandă, un om care inspira groază. *Mata-toa* este un șef civil și militar totodată, frecvent întâlnit în Polinezia. În Insulele Marchize, *mata-te a* erau șefii militari, în Mangareva, echivalentul său era *kala* (mâncător de oameni) care cumula și rolul de *ariki*.

Într-o societate atât de agitată ca aceea a Insulei Paștelui, războinicii *mata-te a*, profitând de spaima pe care o inspirau, au ajuns să acapareze puterea. Un războinic celebru a fost Kainga, șef al triburilor din est la început, devenit mai apoi stăpân al întregii insule.

Poziția politică a *mata-te a* din Insula Paștelui era cu mult mai puternică decât cea a războinicilor din celelalte insule ale Polineziei.

Anumite evenimente obscure produse în Insula Paștelui sub ochii misionarilor au arătat tratativele făcute de *mata-te a* de a acapara și prestigiul religios datorat regelui. Unii *mata-te a* cereau să li se ofere peștele din primul pescuit, ca și când ar fi fost *ariki-mau*.

Oamenii de rând și sclavii

Oamenii de rând erau numiți *hurumanu*. Este tot ceea ce se știe despre ei. Condiția de *kio* sau sclav ne este mai bine cunoscută. Membrii unui trib învins se risipeau pentru a scăpa de masacru sau se ascundeau în grotte. După ce furia războiului se domolea, învinșii nu mai erau uciși, dar deveneau *k. io* și obligați să muncească pe pământurile învingătorilor. Ținuți într-o grotă, erau foarte strict supravegheați, mai ales noaptea.

Denumirea de *kio* se dădea și unui fermier care se afla sub protecția unui războinic și căruia îi plătea un bir. Cei care nu aveau pământ și intrau în serviciul unui individ bogat erau tot *kio*.

Raporturile sociale

Este îndoielnic că raporturile sociale, așa cum sunt la Hanga-roa, să poată da o idee exactă despre comportamentul indivizilor în comunitățile preeuropene. Familiile formau grupuri mari și cei legați prin înrudire de sânge evitau să se certe sau să se fure între ei. Polinezienii care au colonizat Insula Paștelui au menținut obiceiuri de

ospitalitate care au fost adeseori descrise în legătură cu alte insule din mările Sudului. Firea mobilă și plină de fantezie a indigenilor îi împingea uneori la fapte violente și cruzime; dar de îndată ce le trecea supărarea, redeveneau veseli și binevoitori, așa cum sunt astăzi urmașii lor.

Pascuanii acordau o atenție deosebită purtărilor frumoase. Fiecare individ dintr-o clasă superioară trebuia să știe cum să se comporte în orice situație. Trebuia ca anumite cuvinte care aveau legătură cu o întâmplare neplăcută a interlocutorului să fie ocolite. Orice referire la un act de canibalism putea dezlănțui o reacție violentă, mergând până la război. Susceptibilitatea aristocraților polinezieni lua uneori forme exagerate. Și astăzi încă, un cuvânt spus fără intenții rele poate sta la baza izbucnirii unor scene violente.

Când un șef îl vizita pe alt șef, el era escortat de grupuri de războinici. Cântăreții rosteau desigur acele genealogii complicate, cum se mai face încă la populația Tuamotu. Șefii înaintau unul către celălalt și, înclinând capul, își frecau nasurile, inspirând cu putere, ca și când ar fi vrut să absoarbă respirația oaspetelui prieten.

Acest fel de a saluta se cheamă *hongî*. Acest nume desemnează astăzi sărutul ca în Europa pe care pascuanii și l-au însușit. Mamele însă continuă să-și exprime dragostea față de copilașii lor plimbându-și nasul pe trupșoarele brune.

Un european care ar fi asistat, cu un veac în urmă, la întâlnirea între rude sau prieteni care nu s-au văzut multă vreme ar fi fost surprins, întâi ar fi observat o indiferență totală dintr-o parte și din alta. Apoi fiecare grup începea să se lamenteze și să plângă cu multe lacrimi. Individul, care era obiectul acestor manifestări, plângea și el arătând semnele unei mari deznădejdi. Această disperare generală dura cam o jumătate de oră, după care lacrimile încetau și fiecare venea să-și frece nasul de nasul nou-venitului. Urma o veselie dezlănțuită și cel care fusese absent își reluă locul în grupul său.

E greu de știut care erau cauzele acestui „salut în lacrimi”. Unii au spus că absentul era considerat ca un spirit și se plângea moartea lui pentru a-l înduioșa. Alții au susținut că indigenii plângeau oboseala și încercările prin care trecuse călătorul absent. S-a mai spus și că orice

individ revenind din depărtare degaja influența răuvoitoare pe care plânsul o îndepărta, în Polinezia, salutul în lacrimi aparține categoriei de rituri funerare: rudă care își reia locul alături de ai săi trebuie să-i plângă pe cei morți în timpul absenței sale și lacrimile exprimă participarea la necazul tribului.

Cei care și-au părăsit patria pentru o perioadă îndelungată sunt obiectul unei primiri și mai stranii și greu de înțeles pentru noi. Rudele și prietenii nu se mulțumesc doar să plângă, ci se năpustesc asupra celui venit, îl lovesc și dau cu pietre în el. Amenințările, gesturile agresive reprezintă supărarea oamenilor care îi reproșează de a fi plecat și de a fi atras, astfel, toate nenorocirile survenite în timpul absenței sale.

Unul din misionarii francezi ne-a povestit următorul incident: un pascuan care a lipsit multă vreme din insulă, s-a reîntors la bordul unei baleniere. Prietenii și rudele l-au recunoscut imediat și au început să arunce cu pietre în el, să-l împiedice de a coborî din barcă. Aceste gesturi au încetat doar când nevasta celui absent s-a azvârlit în brațele lui și l-a acoperit cu corpul ei. Misionarul a explicat că probabil indigenii l-au crezut mort pe cel absent și s-au speriat văzându-l din nou în fața lor. Aceste violențe pot fi considerate și ca expresia mâhnirii rudelor și prietenilor de a fi fost părășiți vreme îndelungată.

Pascuanii, ca și mulți polinezieni, izbucnesc ușor în lacrimi. Cel mai mic obiect care amintește de un mort îi face să plângă. O tânără fată din insulă a recunoscut în cartea lui Thomson fotografia tatălui ei, mort de mai multă vreme. Privind fotografia, a plâns mult. Când ne vizita, față ne rugă: „Arătați-mi chipul tatălui meu pentru ca să-l plâng”.

Salutul tahitian „*la ora na*” a luat locul vechii formule de salut: „*Ka oho mai, te repa riva!*” (Vino aici, frumosule tânăr!) la care se răspundea: „*Ka koe!*” (Și tu, la fel!). Părinții salutându-și copiii spuneau: „*fue poki!*” (Ah, copilul meu!) Aceste fraze erau rostite cu o voce tremurătoare și plângărească. Așa le-am auzit noi pe buzele bătrânei regine, ori de câte ori o vizităm.

Războaie și canibalism

Războiul, ca și muzică și dansul, a fost, probabil, o alternativă într-o lume în care existența avea tendința de a fi monotonă. Viața cerea înfrânarea unor pasiuni și resentimentele acumulate cereau o izbucnire în expedițiile războinice.

Viața politică a insulei, după relatările misionarilor, era o succesiune de războaie și rivalități între triburi, în special între cele din est și cele din vest.

Cauzele principale ale conflictelor erau, de cele mai multe ori, lipsite de orice temei dar sângele odată vărsat, lupta putea dura timp de mai multe generații.

Susceptibilitatea pascuană este ilustrată de o povestire care poate nu este decât pe jumătate legendă. Un băiat tânăr, văzând o anghilă pe țărm, l-a rugat pe un bărbat să-l ajute s-o prindă. Acesta a gonit anghilă cu un băț. Băiatul, supărat, s-a îndepărtat. Atunci bărbatul a prins anghilă. Copilul, văzându-l, i-a cerut anghilă, întrucât el o văzuse primul. Bărbatul nu l-a luat în seamă și a plecat spre cătun, urmat de băiatul care îi tot cerea prada. Bărbatul s-a dus într-o *hare-hui* (colibă mare, de sărbătoare) unde tocmai se pregăteau niște anghile. Când au fost coapte, copilul și-a cerut anghilă lui, dar nu a primit decât o bucățică. Atunci s-a dus să se plângă tatălui său: „Vin dintr-o colibă unde se benchetuiește și mie nu mi-au dat decât o bucățică din anghilă pe care am văzut-o primul. Cel care a prins-o a refuzat să mi-o dea”. Tatăl, fără a spune ceva, a luat o măciucă și s-a dus la locul petrecerii unde toată lumea adormise după ce mâncase copios. Tatăl i-a ucis pe hoț, pe gazdă și pe mulți din oaspeți. Acest masacu a declanșat un război care a durat ani îndelungați.

Puterea *mata-te a* despre care am mai vorbit dovedește caracterul războinic al societății pascuane. Odată ce se începeau ostilitățile, războinicii își vopseau corpul în negru și petreceau acasă o ultimă noapte în care își pregăteau armele și își ascundeau ce aveau mai de preț. Mâncau alimente coapte de către tații lor, într-un cuptor separat. Trebuia să nu doarmă deloc, în zori porneau, urmați de femei și copii. Pe drum se rosteau descântece care să dea putere războinicilor și să abată spiritele rele asupra adversarilor. Alaiul de necombatanți mergea până la locul de luptă și acolo, de pe o înălțime,

asista la triumful sau la înfrângerea tribului lor.

Când cele două tabere se aflau față în față, se provocau cu insulte, apoi aruncau cu pietre. Pas-cuanilor le plăcea să azvârle pietre, fiind foarte dibaci. Urma aruncarea de sulițe cu vârful din obsidian care răneau grav. După acest schimb de proiectile, se luptau cu niște măciuci plate și scurte, identice cu *patu*-urile neo-zeelandeze. Unii preferau măciuca lungă, cu margini ascuțite. Lupta înceta după ce unul din grupuri pierdea mai mulți războinici pe care îi abandona pe teren și o lua la fugă. Învingătorii îi urmăreau, îi luau prizonieri pe cei pe care îi prindeau sau îi sugrumau. Se îndreptau apoi spre colibele învinșilor, le dădeau foc și le distrugeau recoltele. Femeile și copiii erau luați în captivitate. Dacă învingătorii considerau că au motive de răzbunare îi torturau pe prizonieri. Li se zdrobea craniul, erau îngropați de vii, erau călcați în picioare până ce le plesnea burta. Pentru a scăpa de astfel de represalii, învinșii se ascundeau în grote sau cereau adăpost la alte triburi. Multe povestiri despre războaiele din insulă au același sfârșit: „... Ei au fost tăiați în bucăți, învinșii, plini de spaimă au vrut să se ascundă în grote, dar învingătorii i-au prins. Bărbații, femeile și copiii au fost mâncați”.

Dacă printre prizonieri era și un șef, el nu era numai mâncat ci și craniul lui era ars, în semn de supremă stigmatizare.

Scopul expedițiilor războinice era sporit și de perspectiva chiolhanurilor unde cadavrele dușmanilor erau o trufanda. Omul nu a fost oare singurul mamifer mare a cărui carne ei au gustat-o?

Victoria Rapahango ne-a povestit că i-a cunoscut, în tinerețea ei, pe ultimii canibali din insulă. Ei îi îngrozeau pe copii. Orice pascuan știe că strămoșii săi erau *kai-tangata*, adică mâncători de oameni. Unii glumesc, alții se simt ofensați când se face aluzie la acest obicei devenit barbar și rușinos. După spusele misionarului Roussel, canibalismul a dispărut după introducerea creștinismului. Mesele canibale aveau loc în zone îndepărtate, ascunse, unde femeile sau copiii nu erau admiși. Indigenii au mărturisit misionarului Zum-bohm că degetele de la mâini și de la picioare erau bucățile cele mai gustoase.

Captivii destinați sacrificiului erau închiși în colibe, în fața sanctualelor.

Antropofagia pascuanilor nu era numai un rât sau expresia unei răzbunări, ci și dorința de carne omenească. Un individ ajungea să ucidă și din pofta de a mânca o carne proaspătă. Femeile și copiii, cădeau pradă canibalilor celor mai feroci. Urmau represalii violente, mai ales dacă actul de canibalism era îndreptat spre membrii unei familii importante. Cei care au luat parte la festin puteau spune familiei victimei: „Carnea voastră mi-a rămas printre dinți” și astfel dădeau naștere unei nebunii ucigașe din partea acestora, asemănătoare am o/c-ului malaezian.

Una din imaginile cele mai dramatice pe care le-a oferit Insula Paștelui în timpurile de odinioară a fost aceea a riturilor de răzbunare după comiterea unui omor. Cadavrul era dus la un mausoleu și un preot îl veghea toată noaptea, recitând descântece și făcând farmece. Din când în când se apropia de mort și îl întorcea. Familia stătea în spatele preotului, amestecând bocetele cu cântecele funerare în așteptarea plecării la răzbunare asupra neamului ucigașului.

DE LA NAȘTERE LA MORMÂNT

Naștere și copilărie

În luna a treia și a cincea a sarcinii, și niciodată în cea de a patra sau a șasea – numerele pare fiind considerate fatale – socrul îi oferea nurorii conținutul unui *umu* (cuptor subteran). Acesta era *umu-takapu-kokoma-moa* adică „cuptorul-festiv-cu-în-testine-de-pui”. Intestinele de pui fripte pe pietrele incandescente ale cuptorului erau considerate un fel de mâncare ales, bun de oferit viitoarei mame. Restul alimentelor era distribuit membrilor celor două familii înrudite. Dacă tatăl femeii era bogat, el invita, la rândul său, familia ginereului la o masă, dar acesta era doar un gest de politețe, fără valoare rituală. Mesele festive (*rae*) stabileau o legătură mistică între hrana consumată și viitorul copil ce avea să se nască; viața acestuia era amenințată dacă se întâmpla ca un șobolan să roadă resturile ospățului, uitate la locul petrecerii.

Femeile nășteau așezate pe vine sau în genunchi, pe pământ.

Erau susținute de bărbații lor sau alte persoane care le apăsau burtă cu mâna, pentru a grăbi nașterea, în apropiere se așeza o piatră încinsă, învelită în trestie și căreia i se bănuia un efect binefăcător.

Cordonul ombilical era tăiat cu dinții de către un bărbat sau o femeie și înnodat de preot, după un ritual precis. Ceremonia avea importanță, datorită credințelor legate de ombilic ale indigenilor. La un bărbat, un „ombilic bun”, adică un ombilic proeminent, era întrucâtva un simbol de curaj și energie. Era arătat cu mândrie, înnodând cordonul ombilical al unui nou-născut, preotul închidea în corpul acestuia forța vitală (*mana*) care s-ar fi risipit altfel. Fiecare gest al acestei operații era orânduit prin tradiție și orice greșeală ar fi putut avea urmări grave pentru copil.

Ritualul data, pentru pascuani, din ziua în care vaporul lui *ariki* Hotu-matua a ajuns la țărmul insulei și soția regelui a născut imediat un băiat. /4 r//e/Tuu-ko-ihu, rudă cu tatăl și care era un preot foarte învățat, a tăiat cordonul ombilical și a practicat un ritual menit să întărească *mana* copilului, să-i facă să apară un „halo regal” după cum se spune în textul povestirii. Valoarea magică a înnodării cordonului ombilical mai dăinuie și azi. Exista o legătură misterioasă între copil și preotul care se ocupa de el la naștere. Visele pe care preotul le avea cu o noapte înainte de naștere erau interpretate ca o revelare a destinului nou-născutului. Cocoșul pe care preotul îl primea pentru serviciile aduse nu putea fi tăiat fără a se distruge *mana* copilului.

Cordonul uscat, pus într-o coajă de pepene, era aruncat în valuri de către bunica din partea mamei a nou-născutului și care spunea: „Du-te! Dispari în străinătate”. Cordonul putea fi pus și sub o stâncă și atunci cuvintele ce se cereau rostite erau: „Rămâi aci, în acest loc, și să fii tare”. Locul unde astfel de relicve erau ascunse devenea tabu și exista pericolul să te îmbolnăvești dacă pășeai deasupra lor.

Nou-născutul era spălat în apă încălzită cu ajutorul pietrelor încinse. Pe burta mamei se așezau pietre plate pentru a evita formarea cutelor urâte care apăreau, totuși după câteva nașteri.

În chiar ziua nașterii, tatăl copilului dădea o petrecere familiei soției sale. Prima înghițitură era pentru tânăra mamă sau, dacă aceasta nu avea chef să mănânce, era pentru soțul ei. Acest ospăț avea un

caracter de ceremonie. Anumite feluri de mâncare, cum ar fi fost cartofii dulci, erau categoric interzise. Probabil că în această primă zi copilul își primea numele dat de o mătușă sau un unchi patern. Această sărbătorire era prima dintr-o serie care marca fiecare etapă din viața copilului până la adolescență. La șapte sau opt luni, unul din unchii paterni tăia părul copilului cu un cuțit din obsidian. Cu acest prilej se ofereau pui din partea unchilor materni. Tot pui i se ofereau și când făcea primii pași. La vârsta de șapte sau opt ani, copilul era tatuat pe picioare. Era prilejul unei serbări și copilul primea din partea unui frate al mamei treizeci de pui. Aceștia erau tabu pentru familie, dar puteau fi schimbați, cu ocazia unei alte serbări.

Jocuri și sporturi

Jocurile sportive erau la mare cinste odinioară, așa cum erau în toate celelalte societăți polineziene. Surf-ul, la modă pe plajele din Honolulu, se mai practică și azi în Insula Paștelui. Copiii, echipați cu o scândură, înoată în larg și așteaptă venirea unui val mare. În momentul în care valul se apropie, ei se întorc, apucă scândura cu două mâini și cu picioarele întinse, se lasă duși cu mare viteză spre țărm. Nefericit acela care nu se oprește la timp și se lasă azvârlit spre recifele tăioase! Jocul cu valurile cere îndemânare și curaj. Cei mai îndrăzneți se îndepărtează mult de mâl și se lasă purtați de talazuri înainte ca acestea să-și piardă din putere, în frumoasa povestire a lui *Heru și Patu*, acești eroi își arată originea supranaturală sfidând stâncile de pe coastă și alegând valurile cele mai înalte care să-i poarte la țărm. Copiii se întreceau în a fi mai rapizi, mai îndrăzneți. Pentru a-i face pe unii din amicii de joacă să nu izbutească în jocul cu valurile, copiii recitau cele ce urmează, cu putere de descântec:

O, Pua e, o, Pua-te-oheohe e pua! Pe creasta vâlului se află un băiat.

Ruahie.

Valul se sparge.

Se sparge, și-a pierdut forța.

Copiilor le plăcea să alunece pe tobogane din frunze de ți

așezate pe versanții vulcanilor, sport foarte popular în toate insulele Polineziei.

Tinerii aveau și jocuri războinice, împărțiți în două tabere rivale se băteau cu măciuci inofensive, dar, uneori, uitând joaca se loveau cu pietre. După o legendă, un băiat care făcea parte dintr-o tabără învinsă în joacă, luând-o la fugă s-a tăiat la picior într-o bucățică de obsidian. Acest accident i-a dat ideea de a pune o bucățică de astfel de sticlă vulcanică la capătul sulitei sale și a doua zi a fost învingător în joacă ce a fost sângeroasă. Această întâmplare se zice că ar fi stat la baza descoperirii armelor din obsidian.

Niciun joc nu este mai răspândit în lume decât acela de a face figuri simbolice petrecând printre degete un fir înnodat la capete. Acest joc era asociat în Insula Paștelui și cu recitarea de poeme scurte, atunci când figura dorită reușea. Aproape tot folclorul poetic este legat de aceste jocuri cu sfoară. Indigenii atribuie o valoare mnemotehnică fiecărei figuri din jocul cu sfoară, pe care îl leagă și de tabletele strămoșilor.

Când își învârteau titirezul făcut din coji de fructe, argilă sau piatră, copiii scandau și ei tot felul de versuri care erau poate descântece pentru reușita jocului, iată un exemplu:

Aruncă titirezii din coji de makoi pe care i-ai adunat la piciorul falezei.

Oh, dar acești titirezi din lemn nu sunt buni de nimica!

Să învârtim titirezii făcuți din pământul roșu de la Rano-kao.

Zmeiele, „păsările care zboară”, sunt venite probabil din Asia, odată cu strămoșii polinezienilor. Erau făcute din baghete subțiri, acoperite cu frunze de *tapa*, pe care se vopsea o pasăre.

Acestea sunt jocurile și sporturile din vechime despre care își mai amintesc pascuanii.

Adolescența

Primele semne ale pubertății se manifestă la fete între zece și doisprezece ani, la băieți între doisprezece și paisprezece ani. Trecerea de la copilărie la maturitate nu mai are astăzi nicio semnificație rituală.

Nu mai coincide nici măcar cu începerea vieții sexuale, care are loc la o vârstă destul de fragedă. Există astăzi puține fete care așteaptă vârsta critică fără să fi avut experiențe sexuale cu alți copii sau chiar cu adulți, care recurg la diverse metode de seducție sau la forță. Băieții se arată precoci și imită de timpuriu gesturile pe care le-au văzut la cei mai vârstnici. Părinții nu acordă mare atenție primelor experiențe sexuale ale copiilor. Pubertatea la pascuani este cel mult o stare fiziologică, fără crize sau schimbări accentuate în modul de viață.

Trecerea de la copilărie la adolescență nu era poate atât de neobservată în vechea civilizație. Societățile polineziene n-au înconjurat fenomenul pubertății de ritualuri menite să-l inițieze pe adolescent în viața socială și religioasă a adulților. Cu vreo douăzeci de ani în urmă, indigenii aveau o amintire vagă despre serbările *poki-manu*, ale „copilului-pasăre” și din acest motiv e greu să se creadă că ar fi fost vorba despre un ritual de inițiere. Cea mai bătrână femeie din insulă, pe nume Viriamo, a povestit că băieții tineri, cu capul ras, trebuiau să prezinte un ou unui bărbat, numit *tangata-tapu-manu*. Împreună cu acest bărbat care era un fel de naș și de mentor, băieții se duceau la Orongo. Serbările care aveau loc sunt aproape uitate în întregime. Ar fi cuprins dansuri în fața statuii lui Taurarengo, cântece sacre și jertfe de pui.

Ritualul pentru tinerele fete nu este nici el clar. Una din stâncile de la Orongo este acoperită de desene reprezentând organe sexuale feminine, motiv foarte răspândit în arta locală. Pascuanii de azi ne-au spus că aceste desene erau făcute cu prilejul inițierii fetelor. Bătrâna Viriamo vorbea și ea despre o ceremonie la care a luat parte când a ajuns la pubertate: mama sa, cu câte un pui în fiecare mână, stătea alături de ea, în timp ce un preot spunea un fel de cântec.

Așa cum reiese din folclorul local și din scrisorile misionarilor, viața adolescenților era destul de lăncedă. Nu li se cereau mari eforturi. Făceau, probabil, câteva munci ușoare, dar stăteau mai tot timpul în colibe *harenuim* care se dădeau diverse petreceri. Fetele și băieții tineri se adunau pentru a repeta cântece și dansuri în vederea petrecerii. Aceste colibe erau, pentru ei, un fel de club unde își povesteau diverse întâmplări, compuneau cântece sau se dedau la

jocuri cu sfoară.

Statul timp îndelungat în colibele *hare-nuiavea* ca scop și păstrarea tenului deschis care este, pentru polinezieni, un criteriu esențial de frumusețe. Nimeni n-ar fi apărut la o serbare cu fața arsă de soare. Ka-haroau și Kakoniau, două personaje de poveste, sunt *a\ a*. de rușinați de corpurile lor bronzate încât nu îndrăznesc să se ducă la o petrecere unde era adunat tot satul. Dar după ce s-au scăldat în fântâna Vai-a-repa („apa băieților frumoși”) au devenit atât de albi, încât au fost admirați și invidiați de ceilalți.

În majoritatea societăților polineziene se manifesta un anumit cult al frumuseții fizice. Tinerii nu se dădeau în lături de la încercări penibile, dacă era vorba să dobândească un ten alb și să se îngrășe. La Man-gareva, familiile bogate sechestrau copiii în colibe sau grote unde îi forțau să se supraalimenteze. În zilele de sărbătoare și când sechestrații aveau greutatea dorită, se arătau în toată splendoarea lor, împodobiți cu cordoane și mantii din *tapa* portocalie. Lumea se înghesuia să-i vadă și strigăte de admirație izbucneau la vederea celor mai palizi și mai grași. Aceste victime ale cochetăriei deveneau uneori atât de corpolenți încât erau ajutați la mers de către prieteni.

A existat și o tradiție pascuană privind „neru”. Aceștia erau, după cum am înțeles, băieții sau fetele pe care părinții îi închideau în grote unde trăiau fără să facă ceva. Unghiile lor creșteau nemăsurat, părul, de asemenea. Mâncarea le era adusă, dar nu se vorbește despre un regim de îngrășare. Nu ni se pare că acești *neru* au avut vreo legătură cu religia, dimpotrivă se pare că izolarea lor era menită sporirii farmecului și frumuseții lor. Sechestrarea avea, deci, un caracter pur estetic.

În poemul care urmează, un tânăr se adresează astfel unei sechestrare:

Ești închisă într-o grotă, o, singuraticel!

De perete este agățat recipientul plin de ocră.

Ești închisă de multă vreme, o, singuraticel.

Te iubesc.

O, tu, care ești închisă!

Cât de albă ai devenit în ascunzătoarea ta, o, singuraticel!

Recipientul care atârna de peretele grotei și care era o coajă uscată de pepene sau de alt fruct conținea fardul cu care se dădeau aceste fete. Într-o poveste este descrisă ziua unei astfel de tinere: dimineța, mama ei o spăla, o despăduchea, o pieptăna, o ungea cu sofran și o trăgea de clitoris pentru a i-l mări.

Pascuanii practicau adopția pe scară mare, după un obicei mult răspândit în Oceania. Conformându-se acestei tradiții, Victoria Rapahango care a avut mai mulți copii cu un administrator englez, l-a dat pe unul din ei unui italian bătrân pe care îl cunoștea. Regulile după care se făceau adopțiile au rămas obscure. Astăzi, copiii sunt încredințați, de obicei, nașilor. Dacă părinții adoptivi pot hrăni copilul, acesta le este dat imediat după naștere; dacă nu, se așteaptă ca el să fie înțărcat. Nu se face nicio deosebire între un copil adoptat și ceilalți. Toți sunt la fel de iubiți și au aceleași drepturi. Copiii adoptați poartă numele noii familii și au dreptul de a moșteni, încercând să facem anumite genealogii, munca noastră a fost îngreunată de faptul că indigenii refuzau să facă vreo distincție între fiii legitimi și cei înfiați. „L-am crescut, deci este fiul nostru” ne spuneau când încercam să-i facem să înțeleagă diferența. Părinții adevărați nu se mai ocupau de copilul dat. Îl vedeau rareori și nu-i arătau nicio simpatie deosebită.

Capul unui copil, mai ales cel al fiului mai mare, era tabu. Mama se îngrijea să nu mănânce în timp ce-l ținea pe copil pe genunchi. Oricât de mult ar fi fost desprinsă de vechile superstiții, Victoria Rapahango respecta tabuul de mai sus. Într-o zi, mergând la câmp, a pus niște cartofi în pălăria băiatului ei, fără să fi fost atentă. fost obligată să-i arunce căci, prin intermediul pălăriei, cartofii au fost contaminați de *mâna* capului copilului. O mamă nu poate mânca nici alimentele care au fost în contact cu spatele sau cu mâna fiului mai mare.

Este greu să reconstituim existența copiilor din vechea societate păgână. Era, probabil, mai bogată, mai plină de învățăminte decât cea de astăzi.

În copilărie, cei mici se familiarizau cu tot ce avea să le fie necesar pentru a participa, mai târziu, la viața grupului. Băieții îi întovărășeau pe pescari, încercau să cioplească și să șlefuiască piatra,

învăţau cântecele sau vrăjile pe care le cunoşteau războinicii. Fetiţele duceau în braţe nou-născuţii, le ajutau pe mame în treburile casnice, învăţau să îndeplinească coşuri.

Viaţa sexuală şi căsătoria

Obiceiurile vieţii cotidiene ale unei civilizaţii dispărute sunt cele mai greu de reconstituit.

Prea multe lucruri s-au schimbat în Insula Paştelui vreme de un secol pentru a putea trage concluzii privind trecutul în urma observării prezentului. Moralitatea tradiţională a fost influenţată de reguli luate din obiceiurile noastre şi regulile vechi au dispărut. Se mai pot discerne cel mult tendinţe generale şi atitudini moştenite din vechea cultură. Este sigur că viaţa sexuală a păstrat încă acea libertate care i-a uimit pe primii navigatori. Cu prilejul vizitelor lui Cook, lui de La Pérouse şi Beechey, toţi cei care au debarcat pe insulă s-au bucurat de o mare atenţie din partea femeilor. Pascuanii înşişi erau dornici ca străinii să accepte avansurile fără echivoc ale femeilor lor şi le împingeau pe Tinerele fete în braţele marinarilor. S-a crezut, prin urmare, că ar exista o indiferenţă aproape totală în materie de sex şi s-a vorbit chiar de „comunismul sexual” la pascuani. Despre un lucru totuşi s-a vorbit prea puţin: femeile întâlnite de europeni au fost în număr foarte mic. În timpul cât a stat pe insulă, Cook şi tovarăşii săi n-au văzut decât vreo cincizeci şi alţi vizitatori au văzut şi mai puţine. S-au emis diverse ipoteze privind această disproporţie a sexelor, dar este foarte probabil că majoritatea femeilor să se fi ascuns la venirea străinilor. Au rămas pe plajă numai cele de o anumită condiţie şi de un anumit rang. Libertatea de moravuri despre care s-a vorbit atâta nu se aplică la întreaga populaţie feminină. Femeile din clasa nobililor (*ariki*) erau ţinute la distanţă. Sechestrările erau, de asemenea, foarte strict supravegheate. Indignarea şi mânia unei mame dintr-o povestire nu s-ar explica dacă virginitatea unei fete i-ar fi fost ceva indiferent. Au existat, deci, limite la libertatea sexuală ce s-a atribuit vechilor pascuani.

Populaţia modernă din Hanga-roa nu este deosebit de puritană.

Pascuanii pe care i-am cunoscut acceptau jocul capricios al pasiunilor ca pe ceva normal, cel mult subiect de bârfe nerăutăcioase. După părerea lor, orice om normal avea dreptul la o viață sexuală neîntreruptă și o abstenență mai îndelungată îi mira.

Când un vapor se oprește la Hanga-roa, membrii echipajului sunt înconjurați de femei care se oferă, fără nicio pudoare, pentru câteva bucăți de săpun și niște pânzeturi. Acestea sunt, în general, femeile sărace. Tinerele din familii bogate sau cele mai bine crescute nu cedează cu ușurință primului venit. Ele sunt sensibile la cadouri dar cer să fie curtate cu discreție. Foarte puține fete fac caz de puritatea lor, dar există unele care se păstrează pentru iubiții pe care ele îi aleg. Preferințele femeilor merg spre dansatorii buni și bărbații veseli. Acești don Juani ai satului sunt, uneori, de o îngâmfare rară.

Nu este probabil ca diferitele grupuri sociale din insulă să fi practicat exogamia. Membrii tribului aristocrat Miru se căsătoreau între ei, nemaiconsiderându-se rude de sânge dincolo de verii de gradul trei. Un incest cu un văr apropiat era considerat o crimă, după cum rezultă din următoarea povestire:

„Un anume Taropa a curtat-o vreme îndelungată, fără succes, pe o verișoară a sa. Într-o seară, aflând-o singură, a violat-o cu toată împotrivirea ei și neluând în seamă protestele ei care îi aminteau legătura lor de rudenie. Familia fetei s-a războit cu cea a băiatului, până ce a învins-o. Supraviețuitorii s-au refugiat în grote. Tatăl fetei l-a căutat pretutindeni pe vinovat și, când l-a găsit, i-a înfipt un pumnal din os în gâtlee și a băut sângele cald care curgea din rană”. A răzbunat astfel incestul comis.

A existat o anume politică a căsătoriilor printre *ariki* și cei avuți, dictată de dorința de a nu mărunți proprietățile, dar nici de a încheia alianțe între rude prea apropiate, întrucât era greu de găsit un partener potrivit care să întrunească toate condițiile, se recurgea adeseori la căsătorii între copii sau între un adult și un copil. Logodnele între copii erau atât de frecvențe încât au ajuns să fie considerate ca o condiție obligatorie a oricărei căsătorii. Un tată, mai ales dacă era șef, alegea pentru fiul său o fetiță care îi era destinată ca soție odată ce devenea puberă. Micuța logodnică locuia la viitorii ei

socri, care o creșteau ca pe fiica lor. Când ea era încredințată soțului ei, tatăl acestuia spunea: „Nu o lovi, ochii ei să nu fie niciodată înnegriți de lovituri. Nu o face să sufere decât dându-i copii”. Fiul care refuza mirea sa aleasă de tatăl său trebuia să facă față supărării acestuia, căci trebuia oferită o petrecere și făcute daruri familiei fetei nedorite.

Se mai întâlnea și situația în care o adolescentă era promisă unui băiețel a cărui maturitate trebuia s-o aștepte. Ceremoniile căsătoriei constau doar din schimburi de hrană între cele două familii.

Poligamia nu era practică decât de aceia care erau îndeajuns de bogați pentru a hrăni mai multe neveste. Acesta era, în general, privilegiul șefilor. Misionarii se plâneau în scrisorile lor că regișorii din insulă pregetau a deveni creștini, căci nu doreau să-și părăsească soțiile. Astăzi, indigenii se miră de faptul că strămoșii lor au fost poligami și consideră că poligamia ar fi fost imposibilă, din cauza firii geloase și răzbunătoare a femeilor. Ei presupun că soților le erau oferite case diferite, dar aceasta nu este exact, întrucât bătrâna Viriamo a trăit odinioară sub același acoperiș cu celelalte soții ale bărbatului ei.

Este cu puțință să fi existat și poliandrie, în perioada tragică de declin a populației când au existat de două ori mai mulți bărbați decât femei. Singurul caz de poliandrie de care se mai vorbește și astăzi este acela al fraților Hamea și Rae care au avut aceeași femeie timp de mai mulți ani. Această formă de căsătorie a fost răspândită în Insulele Marchize de unde, poate, sunt originari pascuanii.

Femeile din Hanga-roa sunt bine tratate de obicei și se bucură de o mai mare influență, în timpul discuțiilor își spun liber părerile dar nu îndrăznesc să se opună voinței soților. Nevasta lui Tepano, obligată să ne părăsească la ordinul soțului ei, s-a retras imediat spunându-ne: „Eu nu sunt decât o femeie, trebuie să ascult”.

Certurile din familii sunt pentru infidelități conjugale sau fleacuri. Unele cupluri, destul de rare, ce-i drept, sunt foarte unite. Ne-a fost citat un exemplu de dragoste conjugală: o tânără femeie, perfect sănătoasă, nu și-a părăsit soțul lepros și l-a urmat la leprozerie unde s-a îmbolnăvit și ea.

Legătura dintre bărbat și femeie mergând uneori până la moarte a dat și subiectul următoarei povestiri:

A fost odată o căsnicie fericită, în timpul unei foamete, bărbatul s-a dus după hrană și femeia a rămas acasă. Tatăl ei a venit și a luat-o la el, unde mai era ceva de mâncare. Când s-a întors soțul și a găsit casa goală, crezând că femeia l-a părăsit, a fost atât de necăjit încât, închizându-se în colibă, și-a așteptat moartea.

Diviziunea muncii între sexe este echitabilă. Femeile nu dau impresia de a fi prea încărcate cu treburi. Ele au grijă de casă, gătesc, ajută la recoltarea fructelor, pescuiesc sau adună scoici pe țărm, împletesc coșuri. Ritmul activității lor nu pare să se fi schimbat de veacuri. Misionarii s-au înduioșat în mod greșit de soarta lor. Singurul exemplu pe care ei ni-l dau pentru a ilustra condiția grea a femeii este prost ales. Ei povestesc că un șef s-ar fi revoltat atunci când i s-a spus s-o ajute pe soția sa care căra o povară prea mare pentru puterile ei. Cei care știu că și capul și spinarea unui șef polinezian sunt considerate tabu pot înțelege cât de insultat s-a simțit acesta când misionarul l-a rugat să care el povara. Acest gest ar fi distrus *mâna* sa și ar fi adus prejudicii grave pentru toți ai săi.

În mai multe societăți ale Polineziei orientale, bărbații și femeile mănâncă separat. Acest tabu nu este atât de sever în Insula Paștelui, dar obiceiul cerea ca bărbații să fie serviți primii. Femeile și copiii se mulțumeau cu resturile.

Divorțul se făcea cu ușurință, fără nicio formalitate.

Nu avea ca motiv decât o ceartă banală sau o proastă dispoziție de moment. Creștinismul nu a contribuit la întărirea legăturilor conjugale. Un număr mare de indivizi, deși căsătoriți legal, trăiau cu alte femei, de la care aveau și copii. Un funcționar prea zelos care a vrut să-i constrângă pe cei căsătoriți să-și reia viața de cuplu, a creat o atât de mare confuzie și dezordine la Hanga-roa, încât a trebuit să renunțe repede.

Altă dată, o femeie adulteră era pedepsită cu moartea doar dacă era nevasta unui nobil, în alte clase sociale era repudiată sau doar bătută. Soții înșelați puteau deveni, uneori, foarte cruzi, după cum se

poate înțelege din unele povestiri.

Numeroasele cazuri de adulter produse în ultimii ani nu au mai avut alt deznodământ decât divorțul sau o bătaie.

Moartea și înmormântarea

Ciclul vieții în Insula Paștelui, în vremea în care acolo era încă o lume închisă, a fost după cum am văzut. Micul pascuan, al cărui ombilic a fost tăiat în mod solemn, ajungea un adolescent tatuat, prieten al plăcerilor. El se căsătorea, veghea asupra familiei și muncea pentru a o hrăni. A cunoscut ororile războaielor și poate a fost el însuși un *mata-te a*, un războinic respectat. Apoi a murit. Magii nu au reușit să scoată din trupul lui duhul care îl hărțuia și sufletul lui a plecat. Dacă a fost șeful unei familii mari și dacă numele său a fost rostit cu respect, poate va deveni un duh binevoitor, apoi un zeu care, la chemarea preoților, se va întrupa pentru câteva clipe în statuile de pe mausolee sau în statuetele de lemn. Corpul lui va odihni cu strămoșii, în *ahu*-ul pe care poate chiar el l-a ridicat pentru a fi pe placul zeilor protectori.

Doar oasele sale vor fi așezate în cavourile deschise de pe platformele aftu-ului sau pe un plan înclinat ce coboară spre sat. Carnea să vă putrezi pe o platformă din piatră sau lemn. Învelit într-o rogojină și strâns legat cu frânghii, cadavrul se expune în fața *ahu*-ului și rămâne acolo doi sau trei ani. Sufletul lui, care dă târcoale prin împrejurimi, poate auzi tânguiri și plânsul bocitoarelor care laudă mortul și fac elogiul virtuților sale:

Vai, vai, ce se va întâmpla cu noi?

O, tu care ne dădeai să mâncăm.

Ne aduceai pește din belșug.

Multe anghile, murene, trestie de zahăr și banane.

O, tată, nu erai tu acela care te duceai să cerșești în colibe
altora!

Acum ești pierdut pentru noi.

O, tată, erai un pescar bun și undița ta bine întinsă prindea mult!

Vai, vai, ce se va întâmpla cu noi?

În timp ce aceste vaiete răsună, întreaga adunare e cuprinsă de teamă. Bărbații stau pe vine și discută cu voce joasă. Se vorbește despre tabuurile pe care mortul le-a încălcat, poate, și care i-au adus moartea.

Rudele se agită în jurul cuptorului unde se pregătesc alimentele pentru a-i hrăni pe invitați. Aceste mese de înmormântare se desfășoară după o anumită regulă. Rudele apropiate ale mortului pregătesc „cuptorul mortului” (*umu papaku*). „Stăpânul cadavrului”, adică ruda cea mai apropiată a decedatului, fiul sau tatăl, nu se atinge de mâncare, dar o împarte celorlalți. Rudele mai îndepărtate sau chiar vecinii fac și ei mici cuptoare (*umu rikiriki*) care reprezintă contribuția lor la doliu. „Stăpânul cadavrului” nu mănâncă nici de la ei. Mâncarea lui se pregătește separat, cu pietre care nu au servit la celelalte cuptoare. Dacă nu se ia această precauție, el va muri în cursul anului. Ritualul funerar, încă respectat în insulă, cere ca „stăpânul cadavrului” să dăruiască mormântul, în mod simbolic, vecinilor săi, înainte de a-i chema la înmormântare.

Pe măsură ce oamenii se satură, melancolia se împrăștie. Conversațiile devin mai animate și văicărelile monotone sunt înlocuite cu cântece și dansuri. Un bărbat sau o femeie se ridică și face câțiva pași de dans. Vizitatorii și rudele îndepărtate încep să-și miște brațele și picioarele în ritmul cântecelor când lente și plângătoare, când rapide și violente.

Locul unde era lăsat cadavrul să putrezească și partea de țărnam învecinată erau puse sub un tabu sever, odinioară. Era marcat cu câteva pietre înălbite sau cu o împletitură din trestie de zahăr. Niciun foc nu se putea aprinde în apropierea mortului. Marinarii lui González au fost rugați să nu fumeze în apropierea statuilor uriașe. Pescuitul era strict interzis în dreptul locurilor unde se ridica mausoleul. O încălcare, chiar fără voie, a acestor tabuuri era considerată o insultă gravă și se pedepsea cu moartea.

Întrucât mortalitatea era ridicată, se întâlneau pe țărnamșiruri de cadavre descompuse care așteptau vremea când oasele înălbite aveau să fie depuse în mausoleul familiei.

Se credea că sufletele rătăceau prin vecinătate și cereau ceva hrană, din mila celor în viață. Dacă nicio răzbunare nu le reținea, dacă ritualul funerar fusese îndeplinit, sufletele se duceau, probabil, la capătul de vest al insulei de unde își luau zborul spre *Po* (Noaptea), de unde strămoșii veniseră cu vapoarele lor și unde trebuia să-i regăsească urmașii lor. Morții își reluau rangul lor social și continuau să ducă în regatul umbrelor aceeași viață ca pe pământ.

Oasele sau trupurile uscate ale defuncților erau depuse în cavoul amenajat în mausoleu. Aceste sanctuare erau monumentele caracteristice ale insulei și cele mai importante, atunci când erau și soclul vreunei statui uriașe. Ele se găsesc în lungul țărmului, destul de aproape unele de altele. Au forma unei aglomerări semipiramidale de pietre, unei camere din blocuri lustruite și asamblate cu grijă sau forma unui vapor (*ahu poepoe*).

Ahu-ul Te-Peu, unul din cele mai bine conservate, ne dă ideea înfățișării generale a acestor mausolee. Să ne imaginăm întâi un parapet sau un bastion, căci termenul militar este foarte potrivit. Ceea ce se numește, în mod eronat, fațada *ahu-uM* este, de fapt, partea posterioară a monumentului. Este un perete de circa doi metri înălțime, din zidărie uscată de piatră acoperită de lespezi enorme de bazalt ajustate cu precizie. Statuile care proveneau din cariera Rano-raraku și pe care le vom descrie mai târziu, se ridicau pe o platformă largă de un metru și jumătate, deasupra parapetului. Astăzi, ele zac prăbușite pe sol, cu fața îngropată în pământ sau spartă de stânci.

S-a considerat multă vreme că poziția statuiilor care, toate, au spatele spre mare, este un mister. Motivul acestei așezări este simplu. Mausoleele sunt construite, toate, în lungul țărmului sau pe vârful unei faleze (cazul *ahu-ulu* \ Te-Peu). Statuile erau obiectul unui cult și făceau parte dintr-un edificiu religios, trebuia să stea cu fața la credincioși și nu la valuri.

Odinioară, se ajungea la statui urcând pe un plan înclinat, format de o îngrămădire de blocuri de lavă și de pietre plate de pe țărm. Cavourile în care se aduceau scheletele erau amplasate sub aceste pietre. La *ahu-i* \ Te-Peu s-au identificat mici cavouri dar

probabil sunt mai multe, îngrămădirea de blocuri și pietre se prelungește la nivelul solului printr-un spațiu pavat. Corpul principal al mausoleului era flancat de aripi înclinate care se desfășurau pe cele două părți.

La circa douăzeci de metri în spatele *ahu-uM* se ridica în vechime o construcție dreptunghiulară ale cărei vestigii ni se prezintă sub forma unei grămezi de pietre și pământ, sprijinită de lespezi adâncite în sol. Pe aceste platforme erau expuse cadavrele.

Mausoleele erau totodată și sanctuarele unde se aduceau ofrande zeilor și unde se zicea că revin strămoșii pentru a-i proteja pe urmași și a-i feri de primejdii. *Ahu-uri* erau în Insula Paștelui ceea ce *marae* erau în Insulele Societății sau Tuamotu și ceea ce *meae* erau în Insulele Marchize.

RELIGIE ȘI MAGIE

Amintirea marilor zei polinezieni nu s-a păstrat decât în mituri și legende incom-//plete și în tradiții aproape neînțelese de LJ noile generații. Numele celor mai celebre divinități – Rongo, Tiki, Mau – nu mai trezește niciun ecou în memoria pas-cuanilor moderni. Această uitare nu este doar rezultatul creștinării insulei, încă pe la mijlocul secolului XIX, misionarii vorbesc de ciudata decădere a culturilor păgâne și se arată surprinși de indiferența băștinașilor. Misionarul Eyraud declară, într-una din scrisorile sale, că n-a observat niciodată nici cel mai mic semn de religiozitate la vreun indigen. El a exagerat, după cum se vede tot din alte scrisori ale lui, dar nu e mai puțin adevărat că aici creștinismul n-a întâlnit nicio rezistență. Se pare că încă înainte de evanghelizarea insulei, cântecele sacre, legendele divine atât deenerate în Polinezia centrală își pierduseră prestigiul și temele majore ale vechii cosmogonii abia mai erau cunoscute.

Micile divinități, duhurile istețe și familiare au rezistat mai bine timpului și creștinării decât „Seniorii Spațiului” din panteonul clasic. Aceste duhuri mărunte bântuie și acum, ca și în trecut, meleagurile singuratice ale insulei și tulbură somnul locuitorilor ei. Duhurile ancestrale inspiră o mare teamă încă, cu toate crucile ridicate în insulă,

cu tot dangățul de clopote. Pascuanii vorbesc despre ele doar ziua și orice îndoială a cuiva în privința existenței duhurilor nopții este imediat violent contrazisă.

Duhurile cele mai înspăimântătoare se arată sub înfățișarea hidoasă a cadavrelor pe jumătate putrezite. Sculptorii pascuani din timpurile preeuropene s-au inspirat din aceste viziuni groaznice pentru a ciopli imaginea lor în lemn și a da naștere acelor statuete *moai kavakava* care sunt printre cele mai frumoase creații ale artei pascuane și capodopere autentice ale sculpturii primitive.

Imaginea convențională pe care o societate și-o face despre lumea supranaturală colorează visurile și halucinațiile indivizilor ei. Astfel, cu puține zile înainte de plecarea noastră din insulă, o fată tânără ne-a spus că l-a văzut în vis pe bunicul ei. Când acesta s-a întors pentru a-i zâmbi, fata a observat că burtă și coastele lui erau pline de viermi. Acest vis, inspirat de descrierea tradițională a fantomelor, a fost interpretat de fată ca pe o prevestire a unei nenorociri. Era atât de îngrozită încât își făcea milă.

În zilele noastre toate ființele supranaturale sunt numite *akuaku* sau *tătâne*, cuvânt derivat din francezul „Satan”. Nu trebuie totuși să amestecăm duhurile rele, cu aspect de fantome scheletice, cu duhurile binevoitoare.

Folclorul este plin de povești cu *tătâne*. Aceștia sunt tineri sau tinere care nu au nimic comun cu fantomele înspăimântătoare descrise mai sus. Nici morții nu sunt, în mod obligatoriu, nocivi și înfricoșători. Altă dată, unii din ei se transformau în protectori ai familiei și profitau de puterea pe care o aveau că duhuri pentru a trimite copiilor lor broaște țestoase sau lemne plutitoare. Se povestește următoarea legendă:

Un anume Rano, simțind moartea aproape, i-a spus fiului său: „La opt zile după ce voi muri, vei vedea venind din largul mării un trunchi de copac, cu crengi și rădăcini”. La scurtă vreme a și murit. Fiul său l-a înmormântat într-un *ahu*, a pregătit un cuptor (*umu*) și a dat o mare petrecere funerară.

În cea de a opta zi după moartea tatălui, mergând la grota Anahavea, a găsit pe țărm un copac cu crengi mari, adus de apă. Niște

indivizi îl tăiau în bucăți. Tânărul le-a spus: „Nu vă atingeți de copacul meu!” Dar ei i-au răspuns printr-un gest obscen și și-au văzut mai departe de treabă.

Tânărul s-a întors acasă, a luat o găină albă și a revenit la Anahavea. Ținând găina în brațele ridicate a strigat: „Tată, ridică-te!” Copacul a început să se miște și s-a ridicat, drept. Oamenii care începuseră să-l ciopârțească au spus: „Copile, nu face asta, lasă în pace acest copac”. Dar tânărul nu i-a luat în seamă și a mai strigat o dată: „Tată, ridică-te și pleacă!”

Copacul s-a îndreptat cu repeziciune spre larg. Rudele băiatului au sosit și l-au implorat: „Recheamă-ți copacul pentru noi, rudele tale”. Tânărul a spus: „Da, așa voi face”, și copacul s-a reîntors la țarm. A rămas acolo și familia tânărului l-a tăiat în bucățele din care s-au făcut statuete, pandantive și măciuci.

E greu să se facă o deosebire între duhuri ale morților, demoni și zei inferiori. Duhurile care vegheau asupra unei familii sau a unui individ erau strămoși divinizați sau demoni înrudiți cu marile divinități ale panteonului? Victoria Rapahango avea ca duh al familiei unul ce purta același nume cu ea. Acesta și cu prietenul său, Țaro, vegheau asupra întregului trib Tupa-hotu. Aceste două divinități mergeau atât de departe cu bunăvoința încât luau mâncare de la triburi vecine pentru a o da protejaților lor. În schimb, cei din tribul Tupa-hotu îi invitau la toate mesele lor. Nimeni nu se atingea de mâncare înainte ca șeful familiei să fi aruncat în spatele lui câteva bucăți, rostind: „Ceea ce dau este pentru *akuaku*-ul Rapahango care vine de dincolo de mări”. Unii spuneau că duhurile se mulțumeau doar cu aromele mâncărurilor, dar alții susțineau că aveau nevoie de o hrană mai substanțială.

Duhurile familiale stăteau de vorbă cu plăcere cu aceia în care aveau încredere. Le dezvăluiau viitorul sau primejdiile care îi amenințau și alte secrete. Bătrâna mamă a lui Tepano avea obiceiul de a sta de vorbă ore întregi cu doi *tătâne*. Prietenul nostru nu uitase vocea ascuțită a acestora și o imită, pentru a ne distra. Nu avusese însă curajul de a-i privi și se bucura de aceasta. Duhurilor nu le place să fie văzute și, când sunt prezente într-o colibă, este bine să intri acolo

numai și numai de-a-ndărătelea.

Fiecare zonă a insulei, fiecare golf, fiecare colină avea demonul ei protector sau duhul ei. Listele de *tātāne* și de *akuaku* dictate de indigeni cuprind aproape o sută de nume.

Duhurile care sunt prezentate ca personaje de mituri sau legende au, adeseori, un caracter atât de profund uman încât ne putem înșela asupra adevăratei lor naturi. Ei se căsătoresc, au copii, suferă și mor, asemenea oamenilor. Puterea lor supranaturală nu se arată decât prin repeziciunea cu care se mișcă.

Unele duhuri sunt sub formă de animale sau de fenomene și obiecte personificate. Se numesc: „Prăvă-lire de pământ”, „Picături mari de ploaie”, „Casă mare cu postament de piatră”.

Vechii pascuani atribuiau acestor duhuri sau acestor zei secundari descoperiri importante. Astfel, cele două duhuri feminine Femeia-șopârlă și Femeia-rândunică-de-mare i-ar fi învățat cum să prepare *pua*, colorantul extras din *curcuma*. Primele cârlige de pescuit ar fi fost cioplite de Ure, un erou fantastic, de neatins. O legendă spune cum un țăran a primit de la un duh-pasăre o nouă varietate de ignamă. Binefacerile duhurilor au constituit o temă frecventă a miturilor și legendelor.

Alături de duhurile binevoitoare erau și cele de temut, în negura vremilor, treizeci de duhuri îngrozeau insula care a scăpat de ei prin eroul Taraku, de un curaj nebun.

Marii zei

Credințele și practicile despre care am vorbit sunt rămășițe ale unei religii populare, accesibile tuturor și care nu a dispărut decât treptat. Semne, din păcate foarte slabe, ne lasă să bănuim existența unor reprezentări religioase mai rafinate și a unui cult mai complex. Ar fi fost de mirare că vechii pascuani să nu fi îmbogățit cu nimic moștenirea de mituri și ritualuri pe care le aveau de la strămoșii din Polinezia orientală.

Panteonul polinezian cuprindea trei categorii de ființe supranaturale: marii zei veșnici sau fiii lor, zeii locali și strămoșii

zeificați și, în fine, mulțimea anonimă a duhurilor bune și rele.

Tangaroa, zeul mării, a fost acela care s-a bucurat de cel mai mare prestigiu, în Insulele Samoa, el era considerat ca fiind creatorul lumii. Vechii pascuani nu-l uitaseră pe Tangaroa căci numele lui apare pe lista regilor și un *ahu* de pe coasta de sus îi poartă numele, împreună cu cel al lui Papa și Hiro.

Simon Riroroko, un indigen din neamul Miru, mi-a dictat un mit straniu care ar putea avea legătură cu zeul mării:

«Regele Tangaroa a spus: „Voi intra în apă și voi lua înfățișarea unei foci, apoi mă voi duce într-o insulă al cărei stăpân voi deveni”.

— „Nu pleca, l-a sfătuit fratele său, moartea te așteaptă pe acel pământ străin”.

— „Nu, a răspuns Tangaroa, mă voi duce pe acea insulă și mă voi întoarce în aceeași zi”. Ei s-au certat și au ajuns să se bată. Tangaroa a câștigat și a plecat înot spre Insula Paștelui. *Mâna* lui Tangaroa avea putere asupra mării și de aceea el se putea transforma în focă. Fratele lui avea *mâna* pământului.

Tangaroa a ajuns pe plaja Tonga-riki. A fost întâmpinat cu strigăte: „Locuitori ai acestui pământ, o focă a sosit la Tonga-riki!” Lumea venea din toate părțile să-l vadă. S-a zis: „Are picioarele și mâinile unei foci, dar cap de om”. Când au vrut să-l ucidă, Tangaroa le-a spus: „Sunt Tangaroa, regele, și nu o focă”. Oamenii au spus, atunci: „Este o focă cu voce omenească”.

L-au omorât, l-au tras pe țărm până la un cuptor săpat lângă mare și l-au copt. Când au deschis cuptorul, carnea era crudă încă. Oamenii au înțeles că s-au înșelat și au zis: „Da, într-adevăr, era regele. Era Tangaroa și nu o focă”.

Fratele lui Tangaroa, văzând că acesta nu se mai întoarce, a plecat în căutarea lui. Era atât de mare încât la fiecare pas străbătea jumătate din insulă. Mergea de colo-colo și întreba: „Unde e regele Tangaroa?” Oamenii, speriați, n-au îndrăznit să-i spună. Până la urmă, el s-a îndepărtat. Era un uriaș cu picioarele pe pământ și capul atingând norii. A plecat în lume, în căutarea fratelui său, Tangaroa.”»

Hiro, marele zeu al navigatorilor din miturile polineziene, era zeul ploii în Insula Paștelui, după cum se înțelege din acest fragment de

imn:

O, Ploaie, lungi lacrimi ale lui Hiro.

Cazi.

Lovește pământul.

O, Ploaie, lungi lacrimi ale lui Hiro!

Pe coasta de nord, lângă *ahu*-ul Mahatua, există o piatră cu o gaură naturală în ea și pe care indigenii o numesc „Trompa lui Hiro”. Vântul din nord o face să scoată un sunet înfundat și melancolic, ca acela auzit în cochiliile marine. Stânca, acoperită de nenumărate reprezentări ale sexului feminin, este obiectul unui respect superstițios. Se zice că, altă dată, ea avea puterea de a aduce pe țărm un număr mare de pesti-zburători.

Alți zei de mare rang din panteonul polinezian, cum ar fi Rongo, Ruanuku, Atua-metua (zeul tată), nu mai sunt decât nume figurând în genealogiile regale sau într-un cântec despre care vom vorbi mai târziu.

Una din surprizele expediției noastre a fost descoperirea unei măști cu ochii foarte mari, săpată în piatră, și pe care indigenii au identificat-o cu zeul Make-make.

Figura zeului este foarte asemănătoare cu aceea a lui Tiki, care constituie unul din motivele caracteristice ale artei din Insulele Marchize. Tiki a fost interpretat ca fiind imaginea unui craniu, același lucru putându-se spune și despre zeul Makemake, așa cum este sugerat și de mitul următor:

«O preoteasă stătea pe o stâncă din Golful Tonga-riki și veghea asupra unui craniu, într-o zi, un val a luat craniul și femeia s-a aruncat în apă pentru a-l prinde. Craniul se îndepărta cu repeziciune în larg și femeia înota în urma lui. După ce a înotat așa mai multe zile, a ajuns pe insula Motiro-hiva. Zeul Haua i-a apărut în față și a întrebat-o: „De unde vii?” Ea a răspuns: „Îmi caut craniul”. Haua i-a spus că acel craniu era chiar zeul Makemake.

Preoteasa a rămas în insulă cu Makemake și cu Haua. Zeii îi aduceau tot ceea ce pescuiau. Într-o zi, Makemake i-a zis lui Haua: „Am venit aici în căutare de păsări. Dacă le gonim spre Insula Paștelui?” Haua i-a răspuns: „E bine. Poruncește preotesei bătrâne să se

pregătească fiindcă vom pleca spre Insula Paștelui. Acolo ea le va spune locuitorilor cine suntem și îi va învăța ce cult sunt datori să ne acorde”.

Cei doi zei i-au spus preotesei ce anume ritualuri doreau să fie făcute cunoscute locuitorilor din Insula Paștelui.

Apoi, Makemake i-a spus lui Haua: „Acum trebuie să plecăm”. S-au îndepărtat, gonind păsările în fața lor. S-au oprit trei ani la Kauhanga, împreună cu păsările lor. Locul s-a dovedit prost ales, căci oamenii au descoperit ouăle și le-au mâncat. Zeii au plecat cu păsările la Vaiatore, dar și aici locuitorii au mâncat ouăle. Atunci Makemake și Haua și-au zis: „Nu vom avea liniște decât acolo unde oamenii nu ne vor găsi”. Și și-au dus păsările pe insulițele Motunui și Motu-iti.

În acest timp, preoteasa bătrână străbătea Insula Paștelui pentru a-i iniția pe locuitori în cultul lui Makemake și Haua. Ea spunea: „Înainte de a începe să mâncați, scoateți alimentele din cuptor, puneți deoparte ceea ce li se cuvine zeilor și spuneți așa: *Makemake și Haua, aceasta este pentru voi!* Faceți la fel și înainte de a mânca trestie de zahăr și pește. Nu neglijați niciodată partea zeilor.”» Makemake era simbolizat printr-un craniu dar mai era reprezentat și cu înfățișarea unui bărbat cu cap de pasăre, faimosul „om-pasăre” al artei pascuane. În calitatea sa de zeu al „locuitorilor aerului”, de protector al păsărilor din Motunui și Motu-iti, Makemake era venerat în timpul serbărilor omului-pasăre, ținute în fiecare an.

Sub numele de Makemake se ascunde, fără îndoială, bătrânul Tane din Noua-Zeelandă, zeul pădurilor și prietenul păsărilor. La fel cu Tane și Tiki, Makemake simbolizează puterea creatoare a naturii. El este creatorul omenirii, cu toate greutățile pe care le-a întâmpinat în această lucrare. „Makemake agăsit o tigvă plină cu apă. Și-a vărsat sămânța în apă. În apă a apărut carne, dar nu era bine. Makemake și-a pus sămânța în pietre, în argilă. De acolo s-au născut Tive, Rorai, Hova și femeia nobilă, Arangi-ka-tekote”.

Aceste fecundări succesive sunt una din temele cele mai celebre din mitologia polineziană. Când Tane și Tiki vor să dea naștere unor ființe umane, ei se unesc cu tot felul de obiecte heteroclite, spre marele amuzament al celor care ascultă povestirile și se miră de naivitatea

zeului.

Makemake a fost probabil zeul cel mai important al religiei pascuane. Este singurul despre care au aflat misionarii când au vrut să știe care erau divinitățile păgâne. Makemake era Creatorul Universului. Cultul său a lăsat urme puține și doar serbarea „omului-pasăre” care îi era dedicată mai poate fi reconstituită, în linii mari. Uitarea în care au căzut practicile religioase poate fi datorată și dispariției unei mari părți a clerului, în 1862.

Makemake, Haua și ceilalți zei primeau ofrande de pui, pește, cartofi dulci și bucăți de stofă din *tapa*. Aceste daruri erau oferite preoților care le prezentau divinităților. Zeul Makemake cerea și carne de om. I se sacrificau copii pe care preoții îi furau de la părinții lor, prizonieri de război sau indivizi pe care se supăra *ariki*-ul. Primii misionari francezi povestesc cum, la începutul șederii lor pe insulă, femeile veneau să le mulțumească pentru salvarea copiilor care, fără intervenția lor, ar fi fost sacrificați zeului.

Prizonierii destinați sacrificării erau închiși într-o colibă din fața *ahu-ulu* \familiei care îi capturase. Trupurile lor erau devorate în timpul unei petreceri care urma ceremoniei religioase. Călătorul englez Palmer, care a vizitat Insula Paștelui în 1867, descrie niște cilindri din tuf roșu pe care ar fi fost așezate victimele. Am găsit, într-adevăr, câțiva cilindri roșii care corespund descrierii lui Palmer.

Câțiva bătrâni își amintesc încă de ritualurile de odinioară pentru a chema ploaia. Inițiativa ceremoniei o avea șeful, *ariki-mau*, care-l trimitea pe un preot de rang mare să se ocupe de această operație magică. Aducătorul de ploaie, cu fața vopsită jumătate-roșu, jumătate-negru, se ducea pe vârful unei coline unde îngropa o bucată de coral, încă umedă și acoperită de alge. Se ruga apoi zeului Hiro, implorându-l să verse lacrimi pe pământul însetat. Sigur de rezultat, aștepta să vină cea dintâi rafală. De îndată ce cădeau câteva picături de ploaie, o lua la fugă peste câmpuri, pentru a obliga norii să-l urmeze și să-și verse apa deasupra pământurilor tribului.

Cântecele genealogice

Societățile polineziene aveau un pronunțat spirit aristocratic. Rangul fiecăruia depindea de puritatea sângelui său și de numărul de strămoși cunoscuți. S-a dezvoltat un interes cu totul deosebit pentru genealogii. Nu se celebra nicio sărbătoare fără a se recita lista completă a tuturor strămoșilor șefilor prezenți. Salutul între *ariki* cuprindea, în mod obligatoriu, enumerarea tuturor strămoșilor, de o parte și de alta.

Această mare importanță dată genealogiei a influențat religia și literatura. Zeii înșiși au fost prezentați drept coborâtori dintr-un șir întreg de alianțe între ființe imaginare. Această mândrie s-a extins și la plante, animale, minerale, care toate au fost onorate cu numeroase rubedenii. Ar fi o copilărie să vedem în aceste genealogii enumerări de divinități. Cuplurile care apar sunt pure abstracții sau creații fanteziste, alese la întâmplare sau datorită unei asemănări a numelui lor. Totul nu este decât o flecăreală fără altă semnificație decât aceea de a-i onora pe zei în felul în care se făcea pentru șefii *ariki*.

Americanul Thompson a auzit din gura bătrânului Urevaciko un cântec genealogic care explică originea zeilor și a lucrurilor. Versiunea lui Thompson ne-a parvenit cu greșeli de transcriere și de tipar care au făcut-o aproape de neînțeles. Eforturile mele de a restabili forma originală nu au fost răsplătite în întregime cu succes, dar există fragmente importante care dau sensul general al imnului. Alături de abstracții personificate apar câteva din marile figuri mitice ale Polineziei orientale: Tiki și nevasta lui, Hina, cea modelată din argilă. Acest text religios nu ne spune nimic despre trecutul insulei; cel mult ne convinge că literatura orală se inspiră din temele comune multor culturi polineziene.

Zeul-cu-fața-îngrozitoare, unindu-se cu Rotunjime, le-a dat naștere micilor golfuri numite *poporo*.

Himahima-marao, unindu-se cu

Lichenul-care-crește-pe-stânci, i-a dat naștere lichenului.

Și, unindu-se cu Tatuaj, i-a dat naștere plantei fă

Înălțime, unindu-se cu Altitudine, a dat naștere la ierburile înalte din ținut.

Ascuțiș, unindu-se cu Măciucă, a dat naștere obsidianului.

Cățărător, unindu-se cu Față-cu-limba-lungă, a dat naștere la *ronsfi*.

Zeul-tată, unindu-se cu Anghila-irascibilă, a dat naștere cocotierului³.

Tufiș, unindu-se cu Trunchi, a dat naștere la

Marinkuru.

Libelulă, unindu-se cu

Scarabeu-care-aleargă-pe-apă, i-a dat naștere libelulei.

Creangă, unindu-se cu încrengătură-de-copac, i-a dat naștere scarabeului care trăiește în pădure.

Femeia-șopârlă, unindu-se cu Albeață, i-a dat naștere pescărușului.

1) *Ți* este considerat aici ca o divinitate care dă naștere la planta cu același nume. Cenușa de *ți* era folosită drept colorant pentru tatuaje.

2) Plantă agățătoare.

3) Aluzie la anghila al cărei cap, îngropat în pământ, se zice că dă naștere cocotierului.

1) Pământ-tare, unindu-se cu Strat-de-pământ, i-a dat naștere trestiei de zahăr.

Acreală, unindu-se cu *Anim*, i-a dat naștere rădăcinii *Amm*.

Omor, unindu-se cu Subțire-cu-coada-lungă, i-a dat naștere rechinului.

Tiki-stăpânul, unindu-se cu o piatră, i-a dat naștere cărnii roșii².

Lucru-mic, unindu-se cu Lucru-imperceptibil, le-a dat naștere pulberilor ușoare din aer.

Tiki-stăpânul, unindu-se cu Femeia-de-nisip, i-a dat naștere lui Hauhara.

Cultul bărbatului-pasăre

Cea mai mare sărbătoare religioasă din insulă, singură despre care deținem informații, a fost aceea a bărbatului-pasăre, sărbătoare legată de cultul pentru zeul Makemake. Drama mistică ce se petrecea în fiecare an pe falezele de la Orongo avea o mare importanță religioasă și afecta mult viața socială.

Descoperirea și însușirea primului ou de *manu-tara* ouat pe

insula Motunui era obiectul ritualurilor care se repetau în fiecare an și dezlănțuiau mereu pasiunile cele mai violente. Atingerea acestui scop pare să nu justifice eforturile și primejdiile prin care treceau cei care doreau să aibă oul în stăpânire. Numai cei care ignoră puterea simbolurilor pot zâmbi în fața atâtor strădanii. Oul era zeul Makemake și expresia tangibilă a unor forțe religioase și sociale extrem de intense. Lupta pentru a posedea oul devenea o favoare divină.

1) *Anim* este o specie de țaro cu gust acru și care, pentru a fi mâncată, cere o coacere îndelungată.

2) Aluzie la mitul polinezian în care Tiki se unește cu diverse obiecte înainte de a-i da naștere primei femei.

Ceremoniile care conduceau la proclamarea bărbatului-pasăre nu pot fi înțelese decât în cadrul în care se desfășurau.

Cele două centre ale cultului erau Orongo și mică insulă Motunui. Satul Orongo, care era ocupat de către pelerini la vremea sărbătorii bărbatului-pasăre, este situat pe creasta vulcanului Rano-kao, sub o faleză care desparte fundul craterului de ocean. Acest zid îngust este ultima rămășiță a versantului sudic al vulcanului ros de valuri. La cea mai mică prăbușire, apele lacului se vor deversa în mare și fostul crater va deveni un mic golf încercuit de pante abrupte.

Ruinele caselor sunt acoperite de gazon și pot fi deslușite doar datorită porților scunde și strâmte. Aceste edificii formau, odinioară, câteva rânduri așezate pe buza craterului și se opreau la niște blocuri din bazalt pe care au fost sculptate nenumărate imagini de bărbați-pasăre. Blocurile de bazalt se află la capătul unei creste înguste de unde se pot vedea lacul acoperit de trestie și răchită, Insulele Motu-iti și Motunui.

Cele vreo patruzeci de case din Orongo au fost construite cu lespezi și stioase, după modelul colibelor din paie pe care ar fi vrut să le ridice credincioșii la început, dar pe care vântul le smulsese. Dalele din pietre sunt acoperite cu picturi reprezentându-l pe Makemake – zeul cu ochii mari – obiecte sacre și vapoare europene. Majoritatea acestor fresce au fost luate de echipajele vaselor germane (*Hiena*) și americane

(*Mohicanul*) care n-au ezitat să distrugă casele din care făceau parte. Statuia mare din bazalt care se ridică astăzi la Londra, la ușa de la British Museum, provine din satul Orongo.

Săpăturile conduse de doamna Rdotledge în colibele de la Orongo nu au ajuns la rezultate spectaculoase. Cea mai bună descoperire a fost aceea a unui stâlp antropomorf care decora intrarea unui pasaj dinspre case.

Releveul minuțios al desenelor în relief, pe piatră, executat atât de misiunea Routledge, cât și de a noastră, a pus în evidență importanța simbolului omului-pasăre care apare de cel puțin o sută cincizeci de ori, adeseori cu un ou în mână. Câteva stânci au săpată în relief imaginea păsării-fregată, reprezentată foarte realist. Valoarea estetică a sculpturilor este foarte diferită: unele din ele au fost cioplite de o mână de maestru, într-un stil foarte pur; altele, dimpotrivă, sunt stângace și grosolane. Sculpturile sunt dispuse într-o dezordine în care ar fi zadarnic să se caute o concepție de ansamblu. Ele sunt produse ale mai multor generații de credincioși care, prin aceste reliefuri, încercau să-și atragă binefacerile zeului-pasăre sau îi mulțumeau pentru că se simțeau protejați de el.

Alegerea locului de la Orongo ca centru al cultului bărbatului-pasăre se explică prin apropierea de Insulele Motunii, Motu-iti și Motu-kaokao care au fost mereu un refugiu pentru păsările de mare. Acestea nu părăsesc niciodată insulițele de mai sus și se abat rareori pe Insula Paștelui. Așa cum au sperat Makemake și Haua, nu există pericolul ca oamenii să vină să mănânce ouăle. Motu-kaokao, acoperită de guano, țâșnește ca un arc alb din valuri. Celelalte două insulițe sunt accesibile, dar pentru a debarca este nevoie ca marea să fie liniștită și să ai o oarecare dibăcie. Sunt acoperite cu ierburi înalte și dese, care ascund intrarea în niște camere subterane cu pereți argiloși decorați cu desene gravate. Unul din desene reprezintă profilul unei păsări din al cărei cioc deschis iese un fel de panglică ce pare să simbolizeze tipătul păsării.

Cu prilejul vizitării acestor insulițe, am explorat mai multe caverne care trebuie să fi servit ca adăpost vânătorilor de ouă de *manu-tara*. Una din aceste încăperi ne-a oferit un spectacol demn de

atmosfera misterioasă a insulei. Intrarea era îngustă și abruptă, astfel încât lumina abia pătrundea. Când ni s-au obișnuit ochii cu tenebrele, am văzut pe o platformă un schelet încă învelit în rogojina sa de răchită. Deasupra mortului, parcă veghindu-l, un cap enorm, vopsit în roșu îl privea cu orbitele lui mari, rotunde. Pe perete mai erau trasate, în argila moale, diverse desene, o pasăre cu două capete, în parte distruse. Doamna Routledge susține că ar fi văzut în acea grotă încă patru schelete, care însă au dispărut astăzi.

Acestea sunt diferitele decoruri în care se petrecea anual drama omului-pasăre. Prima fază a ciclului de serbări cuprindea o haltă la Mataveri, la picioarele vulcanului Rano-kao, unde se ridicau două sau trei colibe. Aceste colibe nu erau ocupate decât la vremea serbărilor bărbatului-pasăre. Pelerinii se opreau pentru a repeta dansurile și a pregăti podoabele pe care le foloseau în timpul ceremoniilor. Acestei perioade inițiale i se asociază și banchete canibale.

Spre Orongo se urcau în luna iulie. Pelerinii, cu fețele vopsite în negru și roșu, purtând cununi din pene și gesticulând cu crengi folosite la dans (a o), porneau pe o potecă numită și azi *Calea a o*, strigând și psalmodiind.

Momentul hotărâtor era aproape: în câteva săptămâni, cel mult o lună, rândunicile de mare (*manu-tara*) aveau să facă ouă și posesorul primului ou îl va primi pe zeu. Căutarea acestui simbol era atât de încărcată de emoție încât producea o agitație mare în toată insula.

Concurenții erau, în general, războinici, *mata-te a*. Titlul de bărbat-pasăre era atât de râvnit încât nu-l puteau pretinde decât cei care dețineau și o oarecare putere politică. Puterea nu era singura condiție de participare la concurs. Trebuia să fi fost desemnat de zeu. Candidații erau aceia al căror chip ar fi fost văzut în vis de un preot. Aceste viziuni erau considerate ca promisiuni de izbândă. Firește, când învingătorul era proclamat, concurenții decepționați cereau socoteală de la falșii profeți. Aceștia promiteau însă victorii pentru mai târziu, poate chiar unui descendent al celor aleși.

Aspiranții la titlul și calitatea de bărbat-pasăre încredințau sarcina de a descoperi primul ou de *manu-tara* unor servitori (*hopu*) care plecau pe insula Motunii pentru a urmări păsările. Această treabă

era primejdioasă și trudnică. Echipa de servitori trebuia să treacă înot porțiunea de mare plină de rechini care despărțea faleză Rano-kao de cele trei insulițe. Abordarea în mijlocul recifurilor era îngrozitoare. Cei care plecau în călătorie, luau cu ei niște coșuri plutitoare de răchită în care puneau hrana pentru șederea pe insulă.

Ajunși pe Motunui, servitorii se adăposteau în grotlele descrise mai sus. Toată ziua pândeau mișcările păsărilor, în speranța de a prinde primul ou. Uneori, erau complet izolați de insulă mare, din cauza timpului urât. Făceau o mare economie de hrană, căci nimeni nu mai putea veni din insulă spre a le aduce mâncare.

În acest timp, la Orongo era o activitate intensă. Servitorii nu erau decât instrumente oarbe ale zeului. Căutarea lor era zadarnică dacă Makemake nu le îndruma privirea sau mâna. Dacă Makemake nu dorea ca un *mata-te a* să devină bărbat-pasăre, servitorul lui putea să și atingă primul ou, fără să-l vadă. Succesul depindea de zelul candidatului și al familiei sale pentru a câștiga favoarea divină. Pentru aceasta se consuma multă energie.

Satul răsună de cântecele cadențate pe care le cântau zi și noapte cântăreții *rongo-rongo*. Se aducea hrană, cu ofrandă lui Makemake și lui Haua, chiar și lui Vie-Kana, divinitate pasăre care locuia la Mataveri.

Cunoaștem aceste detalii de la Rue, unchiul lui Tepano, care a fost unul din ultimii oameni-pasăre. În timp ce povestea, Tepano a scos niște țipete ascutite, despre care ne-a spus că erau o imitație fidelă a vocii zeilor, atunci când îi posedau pe preoți. Aceste luări de contact între zeu și om aveau loc în tenebrele caselor de piatră din care ceilalți oameni fuseseră dați afară. Ofrandele pentru zei erau întovărășite de formulă: *Ka too mā Haua, mā Makemake...*

La începutul lunii septembrie, servitorii din Insula Motunui erau mai atenți. Abia dormeau și nu le slăbeau din priviri pe păsări. Deodată, unul din ei găsea în iarbă un ou pestriț. Sărea atunci pe stânca numită *tāngi te mānu* (strigățul păsării) și de acolo strigă cât putea de tare: „Cutare sau cutare (numele stăpânului său) rade-ți capul!”

Acest strigăt de triumf ajungea la urechile unei santinele care stătea într-o grotă din faleză de la Orongo.

Imediat după acest semnal, servitorii se pregăteau să plece de pe Motunui. Cel care găsisse oul îndeplinea o ceremonie scurtă: înmuia oul în apa mării apoi și-l lega de frunte, întoarcerea înot nu mai era atât de periculoasă ca ducerea, întrucât oamenii se aflau sub protecția zeului. Nu le mai era teamă nici de rechini, nici de valuri, nici de recifuri: zeul n-ar fi permis să pățească ceva rău cel care, prin dorința sa, găsisse oul.

Servitorul, cu oul pe frunte, se cățara pe faleza înaltă de la Orongo și-l dădea stăpânului său. Cu aceasta rolul său se încheia căci, cu foarte rare excepții, stăpânul era cel ce devenea bărbatul-pasăre.

De îndată ce numele noului om-pasăre era anunțat, alesul lui Makemake își rădea părul, sprâncenele și genele. Un preot înfășură de mână care avea să primească oul, o bucată de țesătură de *tapa*, sub care punea un bețișor de santal. În acest timp preoții cântau imnuri și rugăciuni iar familia învingătorului dansa frenetic.

Bărbatul-pasăre, cu fața vopsită în dungi roșii și negre, cu o pasăre din lemn prinsă pe spate, pornea în fruntea populației din Orongo, spre Mataveri. Era escortat și de alți războinici care aveau și ei ouă descoperite de servitorii lor înainte de a pleca de pe Motunui. Cel ales de zeu purta oul în palmă și psalmodia un lamento pe care Tepano Ți imita de minune, fără a-și aminti de cuvinte. Atitudinea bărbatului-pasăre trăda tulburare și agitație. El se comporta ca „un zeu”, adică la fel cu cineva care devenise forma ce-l conținea pe zeu. Lată în ce fel descrie Tepano procesiunea spre Mataveri: „Bărbații săreau, mișcând și învârtind crengile cu care se dansa (a o). Purtau peruci făcute din păr de femeie sau turbane din frunze de *tapa* și ghirlande de frunze, în timpul mersului și al dansului, trupul lor tremura”.

Lumea se oprea la Mataveri pentru a sărbători în bucurie prezența unui nou bărbat-pasăre. Victime umane desemnate de preot sau de omul-pasăre erau sacrificate lui Makemake. Corpurile lor, coapte în cuptoare enorme, erau mult apreciate. Părinții și prietenii celui Ales îi sfidau pe cei învinși și se ajungea adeseori la încăierări violente, incendieri de colibe.

În scrisorile lor, misionarii subliniază agitația, nervozitatea care

îi stăpânea pe locuitori în toată perioada dinaintea și din timpul sărbătorilor. Cât dura această perioadă de anarhie? Nu se știe. Calmul revenea odată cu plecarea bărbatului-pasăre care urma să trăiască în chip de pustnic într-o colibă de lângă Rano-kaio sau din Anakena sau de lângă vreun *ahu* important. Timp de un an, existau o serie de tabuuri pentru acest personaj sacru. El nu se putea îndepărta de colibă, nu se putea scălda și trebuia să respecte o abstenență totală. Un servitor îi pregătea mâncarea. Singurul semn exterior al omului-pasăre era o perucă din păr de femeie.

Servitorul care găsisese oul suporta și el anumite consecințe: stătea retras câteva luni, nu atingea niciun aliment cu mâna cu care atinsese oul. Soția și copiii lui erau și ei contaminați, devenind, pentru un timp, un fel de paria.

Oul de *manu-tara*, golit și umplut cu *tapa*, era agățat în coliba omului-pasăre. Oul, considerat ca având puteri magice, era privit cu venerație. Se credea că el aduce belșug.

Tepano explică: „Oul era un magician. Dădea cartofi, pui, pește, anghile și languste. Pescuitul începea imediat după descoperirea sa”.

În stadiul cunoștințelor noastre, nu putem stabili legătura adevărată, între obiectul acestor ceremonii și goana după ou. Căci perioada de sihăstrie și tabuurile aspre nu par să fie o perspectivă în stare să dezlănțuie o ambiție atât de mare în rândurile războinicilor.

Desigur, sentimentul religios și prestigiul „alesului zeului” pot fi stimulente puternice în acțiunile omenești, dar nu explică decât în mică parte rivalitățile pasionate care apăreau în timpul sărbătorilor. Bărbatul-pasăre avea, oare, avantaje materiale și politice din poziția sa? Pare probabil să fi fost și aceasta.

Întâi, avea mulțumirea de a da noului an numele său. Numele nu era cel purtat până în acea zi, ci altul, sacru, care îi era revelat în vis. Astfel, Rue, unchiul după tată al lui Tepano, a luat numele de Rokunga, pe care l-a dat apoi nepotului său. Anul 1866 sau 1867, când a fost câștigătorul goanei după ou, a fost numit Rokunga. Oamenii-pasăre erau hrăniți, în timpul anului lor de sihăstrie, de către diferitele triburi și cele care refuzau să-i aducă de mâncare erau jefuiți sau incendiați.

Activitatea pe care o avea omul-pasăre nu este prea precisă. Din

ceea ce știm, avea doar privilegii economice. În timpul serbărilor familiale, putea lua mai mult decât partea legitimă. Misionarii îi descriu ca pe adevărate păsări de pradă, gata mereu de a-i jefui pe ceilalți care nu se plâneau, căci se temeau.

Tirania bărbaților-pasăre poate explica natura funcției lor. În calitate de războinici, de șefi ai unui trib care avea hegemonia asupra unei părți sau chiar asupra întregii insule, ei dispuneau de puterea politică. Descoperirea oului îi investea și cu o putere sacră. Ei deveneau, ca și an/o, niște oameni-zei. Întăriți de prezența divină, puteau să acapareze bunuri și teritorii pe care altfel nu le-ar fi obținut decât prin lupte grele.

Sacrificiile de oameni care aveau loc la Mataveri și banchetele canibale care urmau erau în concordanță cu dispozițiile războinice care se iscau spre sfârșitul sărbătorilor. Trebuia distruse familiile victimelor și umilite pentru că resentimentul lor să nu dea naștere la acte de război.

Tepanojie-a arătat casa omului-pasăre de la Rano-raraku. În vecinătate se află și resturile *ahu-ulu* \ Orohie, unde se înmormântau bărbații-pasăre.

Ritualurile funerare erau altele pentru oamenii-pasăre. La înmormântare participau reprezentanți ai diferitelor triburi și toți ceilalți oameni-pasăre. Rolul lor era ca, în cursul ceremoniei, să dezlege cei zece cocoși care fuseseră legați de degetele de la picioarele mortului și să le dea fiului acestuia. Cocoșii deveneau tabu, și, la fel, orice găină care ar fi atins solul *ahu-ulu* \ unde odihnea trupul bărbatului-pasăre.

După un an, oul magic își pierde puterea. Era aruncat în mare sau era așezat într-o crăpătură a stâncii din lungul falezei de la Rano-raraku.

Nu mult după serbările de la Mataveri, o echipă de tineri se întorcea la Motunui pentru a lua alte ouă și eventual chiar pui. Aceste ouă nu făceau parte încă din categoria lucrurilor profane. Erau oferite zeilor la ceremoniile funerare *mata kio*, adică ale sclavilor a căror moarte nu avea mare importanță. Câteva păsări *manu-tara* erau ținute în captivitate până ce erau în stare să zboare. Apoi li se lega de aripi o

fâșie de *iapa* și li se dădea drumul, spunându-li-se: „*Ka oho kihiva...*”
(*Du-le în străinătate...*)

Sărbătoarea bărbatului-pasăre nu are echivalent în Polinezia. Ea amintește într-un fel de ceremoniile care, în alte părți ale lumii, stabileau o legătură mistică între forțele roditoare ale naturii și un individ ce devenea rege efemer. E vorba de acei regi-zei pe care Frazer i-a studiat în lucrarea sa: *Creanga de aur*. Între aceste personaje sacre și oamenii-pasăre sunt asemănări izbitoare: asocierea cu primăvara, importanța fecundității, sihăstria regelui, durată scurtă a domniei sale. Am aflat și despre unele dansuri obscene pe care le executau femeile goale, la Orongo. Acest detaliu amintește de ritualurile de fertilitate legate de complexul magico-religios al oamenilor-zei.

Drama care se desfășura pe versanții vulcanului Rano-kao, deasupra lacului verzui din fundul craterului, este poate o replică a vechilor ritualuri celebrate în crângurile lacului Nemi, pentru a asigura oamenilor hrana de fiecare zi.

Tabuurile

Noțiunea tabuului, atât de strâns legată de civilizațiile polineziene, și-a lăsat amprentă și în Insula Paștelui. Nouăzeci de ani de creștinism n-au făcu’i-o să dispară. Astăzi încă, se crede că orice plebeu care se unește cu o femeie Miru va suferi de stomac, că vor apărea buboale purulente pe picioarele celui care calcă în locuri tabu și nicio mamă nu îndrăznește să mănânce deasupra capului copilului ei.

Primii misionari au semnalat tabuurile pe care erau hotărâți să le nimicească și s-au plâns de refuzul indigenilor de a-i asculta, în zadar au călcat în picioare locuri sacre, interzise, pentru a demonstra că nu pătesc nimic. Localnicii erau indiferenți, fiind siguri că *mâna* străinilor îi proteja.

Un tabu violat putea aduce moartea. Am spus că pescuitul era interzis în timpul lunilor de iarnă. Cei care mâncau pește în acea perioadă mureau în chinuri groaznice. Tonul și *kahi* erau peștii cei mai periculoși. Pentru a distruge această superstiție, misionarii franciscani i-au îndemnat pe pascuani să mănânce pește. Câțiva au fost convinși,

dar, imediat, unul din ei a început să se tăvălească pe jos, în chinuri care păreau a fi ale agoniei. Misionarii, speriați și ei, au încercat din răsuputeri să-l convingă pe indigen că n-avea nimic și până la urmă au reușit. „Otrăvirea” era strict de ordin psihologic.

Tabuurile asigurau respectul proprietății. Oricine dorea să-și rezerve dreptul de a pescui pe țărmul din dreptul pământului său n-avea decât să pună una peste cealaltă trei pietre albe. Același simbol sau o creangă de copac proteja încălcarea de străini a unui câmp. Pentru a fi eficient, semnul trebuia să fie așezat de un șef sau de o persoană influentă. Recoltele erau și ele supuse tabuului, până ce nu se ofereau ariW-ului primele fructe coapte.

Violarea tabuului nu antrenează doar o pedeapsă supranaturală ci și resentimentul și dorința de răzbunare a celui ce instituise acel tabu.

Mausoleele (*ahu*) erau probabil tabu, căci indigenii s-au arătat contrariați atunci când europenii au început să le viziteze.

Primii navigatori au observat în diverse puncte ale insulei, grămezi de pietre cu un fel de acoperământ albicios. Aceste monumente umile sunt *pipihereko* sau simboluri ale tabuurilor. Se ridicau adeseori cu prilejul înmormântărilor. La Vai-mata, semnul este ridicat pe *ahu*. A rămas probabil acolo după ultima înmormântare care a avut loc în acel mausoleu.

Vrăjitoria

Deosebirea între preot și vrăjitor s-a șters complet în memoria generațiilor actuale. Magicienii și vrăjitorii sunt numiți sau *ivi-atua* cât și *tangata-taku* sau *koro-maki*.

Portante

Farmece și incantații întovărășeau toate faptele imnte ale existenței și dădeau celor ce le pronunțau o anumită siguranță în reușita sarcinii lor îndoielnice.

L-am văzut pe preot în rolul său de magician exorcist. Magia albă are și un antidot: magia neagră.

Lată modul de procedare pentru a ucide un om, așa cum ne-a

fost expus de Carlos Teano. Se ia un cocoș care se îngroapă cu capul în jos. Călcând în picioare locul unde cocoșul moare sufocat, se rostește un descântec și numele persoanei căreia i se vrea răul. Rezultatul e sigur: ea moare, dacă nu-i vine în ajutor un magician cu putere mai mare.

Se poate influența, printr-o simplă formulă, sănătatea sau modul de acționare al cuiva. De exemplu:

„*Ka oho, ka uru ki te kokoma manava, ka tariri, ka tavara*” (Du-te, pătrunde în măruntaiele lui, el se clatină, el cade). Magicianul folosește un duh pe care îl trimite spre a împlini voința sa. Teano spune că intermediarul putea fi un animal reprezentat pe o tabletă. Afirmatia e îndoielnică, dar poate să aibă ceva adevăr, justificat prin spaima pe care o aveau indigenii de tabletele cu semne pe ele.

Magia cuvintelor a fost întotdeauna foarte bine resimțită de polinezieni. Susceptibilitatea lor îi face atenți la orice cuvânt care le-ar putea răni demnitatea sau vanitatea. Dacă găsesc într-o frază vreo amenințare reacția lor este crâncenă. Misionarul Eyraud ne povestește un episod nefericit trăit de el în insulă. Vrând să-l avertizeze pe indigenul Torometi că va avea de dat socoteală pe lumea cealaltă pentru păcatele sale, fiind muritor, i-a spus: *E polie ce*, ceea ce însemna, de fapt; „Vei muri”. Cum a auzit aceste cuvinte, Torometi a devenit palid, a început să tremure și gesturile lui au devenit pline de groază și mânie. A început să strige mulțimii adunate în jurul lui: „Misionarul a zis: *e polie ce*. Dându-și seama de fraza lui nepotrivită, misionarul a reușit cu mare greutate să calmeze spiritele.

Tratarea bolilor

Religia și medicină erau inseparabile. Legătura era firească, întrucât indigenii atribuiau orice durere acțiunii unor duhuri chinuitoare. Duhurile puneau stăpânire pe om, fără ca acesta să-și dea seama. De îndată ce apăreau durerile, se chema preotul care îl întreba pe pacient dacă nu a încălcat cumva un tabu. Se adresă apoi duhului ale cărui răspunsuri erau rostite cu o voce pițigăiată. Duhul era invitat să plece și dacă părea încăpățânat, preotul recurgea la forță, îl fugărea

prin colibă a cărei uşă era închisă. După o vânătoare mai mult sau mai puțin îndelungată, *ivi-atua* lua hainele bolnavului, ieșea din colibă și le arunca, cu duhul lor cu tot, într-un foc aprins în apropiere. Se întorcea apoi la bolnav și îi anunța vindecarea definitivă, în cazuri deosebit de grave, se dădea foc și la colibă, iar *ivi-atua* pândea duhul pentru a-l arunca în flăcări.

Dacă pacientul murea, preotul își salva reputația anunțând că un duh mai puternic și necunoscut luase locul celui pe care el îl Gonise.

Tămăduirile nu aveau întotdeauna doar un caracter magico-religios. Magia se combina uneori cu știința. Una din metodele terapeutice foarte agreate de pascuani a fost ca pacientul să fie silit să transpire din belșug, culcat pe un pat din frunze de bananier, într-un *umu* (cuptor) cu pietre încinse. Vechii pascuani erau și niște masori îndemânatici. Thompson povestește că a fost masat energic de indigeni, până ce a adormit.

Flora insulei este prea săracă pentru ca să se fi dezvoltat o farmacopee importantă. Câteva plante, printre care verbina și bambusul aclimatizate în secolul trecut, sunt considerate ca având proprietăți medicinale, dar indigenii preferă azi medicamentele europene.

Vindecătorii (*ivi-atua*) cereau să fie foarte bine răsplătiți pentru serviciile lor. Plata se făcea în alimente sau în obiecte din lemn sculptate. Cei care neglijau să plătească se expuneau răzbunării preotului-doctor.

CHIPURI DE STRĂMOȘI

Micile statui din lemn sau *moai kavakava* pe care le apreciază colecționarii aparțin, la fel ca și faimoasele statui de pe mausolee, artei religioase a insulei și trebuie considerate ca accesorii ale cultului. Statuetele reprezintă un bărbat cu bărbie al cărui corp descărnat își arată vertebrele, coastele și un stern ca de pasăre. Vârful craniului este decorat uneori cu un motiv în relief, figurând o pasăre sau un monstru antropomorf, în colecțiile particulare și în muzee există un număr mare de astfel de statuete. Ele sunt foarte asemănătoare și doar pe

exemplarele recente și deja decadente, detaliile sugerând aspectul cadaveric sunt mai puțin evidente.

Pe lângă aceste *moai kavakava*, se ciopleau și imagini plate, numite *moaipaepae* și care reprezentau personaje feminine. Aceste sculpturi sunt relativ rare, de dată târzie, și într-un stil care derivă din cel al statueteleor reprezentând figuri masculine. Atributele sexuale, reprezentate minuțios, arată intenția artistului de a înfățișa niște femei, deși și ele poartă bărbiță.

Statuetele din lemn se inspiră din imaginea pe care pascuanii o aveau despre duhurile morților. Imaginația religioasă și creația artistică s-au influențat reciproc. Artiștii au impus urmașilor lor o imagine convențională a fantasmelor lor.

Un mit pe care l-am aflat într-o nouă versiune ne spune în ce fel Tuu-ko-ihu, care este întrucâtva geniul civilizator al Insulei Paștelui, a avut ideea de a ciopli statuetele.

«Tuu-ko-ihu se ducea de la casa lui din Harekoka la Hangahave. Trecând pe colina Punapau, a văzut două duhuri care dormeau lângă o stâncă roșie. Acestea erau Hiti-rau și Nuku-te-mango. A avut timpul să le vadă coastele și burțile scobite. Un alt *akuaku* (duh, fantomă), care era treaz, a strigat: „Treziiți-vă, șeful nobil a văzut coastele voastre!”

Hiti-rau și Nuku-te-mango l-au ajuns din urmă pe Tuu-ko-ihu și l-au întrebat: „O, șefule ce ai văzut?” – „Nimic”, le-a răspuns Tuu-ko-ihu. Duhurile l-au mai întrebat: „O, șefule, ești sigur că n-ai văzut nimic? Poate te înșeli?” – „N-am văzut nimic”, a repetat Tuu-ko-ihu și și-a continuat drumul.

Duhurile au dispărut dar i-au ieșit din nou în cale șefului și l-au întrebat: „Ce știi despre noi?” De trei ori l-au întrebat și Tuu-ko-ihu a tot răspuns: „Nu știu nimic”. Dacă șeful ar fi ezitat sau ar fi spus ce a văzut, el ar fi fost ucis de către cele două duhuri.

Când Tuu-ko-ihu a ajuns la Ana-havea oamenii tocmai deschideau cuptoarele în care pregătiseră alimentele. Tuu-ko-ihu a luat doi bușteni pe jumătate arși și i-a cioplit după asemănarea duhurilor întâlnite. Noaptea, a avut un vis în care i-au apărut două duhuri feminine pe care le-a cioplit a doua zi, în alte bucăți de lemn.

Vestea că Tuu-ko-ihu a cioplit chipuri din lemn s-a răspândit în

toată insula. Toți au venit să-i ceară să le facă și lor statuete. Tuu-ko-ihu și-a onorat toate comenzile dar mai mulți indivizi nu i-au adus plata în alimente. Tuu-ko-ihu nu le-a dat statuetele și când ei le-au cerut, a spus: „Veniți aici”. Ei au intrat în colibă și au văzut statuetele care dansau singure. Li s-a făcut teamă și și-au achitat datoria.»

Funcția acestor statuete în viața religioasă este obscură, însă semnificația rituală reiese din cele declarate de pascuani înainte de a se creștina. Misionarul Eyraud i-a văzut pe indigeni cu statuete în mână, dansând și rostind pentru ele o anume cântare. Această comportare nu i s-a părut a fi legată de un cult.

Statuetele erau arătate și în timpul sărbătorilor și în timpul revoltelor, dar în rest stăteau în colibe, învelite în țesături de *tape*. În timpul dansurilor, proprietarii statuetelor și le agățau de brâu, uneori chiar douăzeci la număr, în timpul ceremoniilor religioase, statuetele erau ținute într-un loc de onoare.

În restul Polineziei, statuetele din lemn reprezentând chipuri omenеști serveau drept tabernacol pentru zei și duhurile strămoșilor, în districtul Whanganui din Noua Zeelandă, statuetele erau păstrate în colibe și fiecare era dedicată unuia din strămoși. *Tii* din Tahiti erau și ele vase care să-i primească pe zeii sau pe duhurile chemate de preoți. Chipurile din Mangareva, executate într-un stil foarte realist, reprezentau zei. Aceste exemple vin în sprijinul tradiției pascuane după care chipurile din lemn erau cioplite la moartea cuiva din familie.

Statuetele puteau avea o putere supranaturală, după cum apare din legendă următoare:

«Un tânăr împrumutase de la Tuu-ko-ihu o statueta pentru a împodobi colibă în care dorea să dea o petrecere. Coliba a luat foc și tot ce era înăuntru a ars. Tânărul s-a dus la Tuu-ko-ihu, pentru a-i povesti nenorocirea și a-i oferi o despăgubire. Intrând în coliba ari/evului, primul lucru pe care l-a văzut a fost statueta pe care o credea pierdută în flăcări. Tuu-ko-ihu, care auzise o rumoare în timp ce coliba tânărului luase foc, se mulțumise să spună: „O, fratele meu, mică pasăre care sare, vino înapoi!” și statuia se înapoiase de bunăvoie.»

Ușurința cu care pascuanii au dat statuetele vizitatorilor i-a

mirat pe aceștia și i-a făcut să creadă că ele nu aveau caracter religios. Ca multe obiecte de același tip, nu deveneau sacre decât atunci când un duh cobora în ele. Ele pierdeau mult din sfințenia lor în afara ceremoniilor sau când, într-o împrejurare oarecare, erau lipsite de aură lor mistică.

Statuetele continuă să fie executate de indigenii epocii noastre și reprezintă articolul principal de export, întrucât această artă este susținută doar de valoarea comercială a obiectelor, nu trebuie să ne mirăm că statuetele moderne nu mai sunt decât niște curiozități vulgare, menite a satisface o clientelă lipsită de gust.

MITURI ȘI LEGENDE DIN INSULA PAȘTELUI

În timpul cât am stat la Anakena, Tepano ne-a dictat istoria legendară a poporului său. Se simțea inspirat de mausoleele regale și îi făcea plăcere să întindă doar brațul pentru a ne arăta locul unde se petrecuseră eveni –, lmentele pe care ni le relata. Memoria lui nu era întotdeauna prea bună. Avea îndoieli cu privire la anumite nume proprii, uita unele detalii dar memoria faptelor principale se păstrase, își cerea iertare pentru ce nu-și mai amintea și, în fiecare seară când ședințele noastre de cercetare luau sfârșit, Tepano pornea gânditor, în lungul țărmului. Lui Tepano îi plăceau acele legende, credea în ele și nimic nu i se părea exagerat sau miraculos, în fața scepticismului nostru, el spunea adeseori: „Oamenii de altă dată știau mai multe decât noi și aveau o *mână* mult mai puternică”.

Fie ca rândurile care urmează să păstreze ceva din savoarea simplă a textului original, lipsit de lungimile și repetările sale interminabile. Cititorul trebuie să-și imagineze, de asemenea, câmpuri întinse, bolovănoase, un țărm negricios, dealuri verzi în depărtare, și marea, această veche prietenă a polinezienilor, ale cărei valuri și adieri au adus primii oameni în locurile în care le ascultăm povestea. Și iată:

«Ținutul strămoșilor noștri este o insulă mare, de la apus, numită Marae-renga. Clima era caldă și creșteau o mulțime de copaci din care părinții noștri făceau vapoare mari și case. Deși era umbră, se

întâmpla ca unii oameni să fie uciși de soare.

Hotu-matua era unul din șefii insulei dar, după ce s-a certat cu fratele său Te Ira-ka-tea, a fost nevoit să plece. Nu ne mai amintim din ce pricină au ajuns frații să se războiască. Se mai știe și altă poveste. Fratele lui Hotu-matua era îndrăgostit de o femeie pe care-an /e/-ul Oroï voia s-o ia de nevastă. Femeia, neștiind pe care să-l aleagă, i-a promis lui Oroï că se va căsători cu el dacă avea să umble în jurul insulei zi și noapte, fără a se opri înainte de a-i fi făcut înconjurul. Oroï a acceptat această încercare, dar, între timp, tânăra a fugit cu fratele lui Hotu-matua. A fost un război între tribul lui Oroï și tribul lui Hotu-matua. Oroï fiind mai puternic, Hotu-matua a fost silit să plece, să descopere ținuturi noi în care să scape de la moarte și rușine.

Se afla în insulă un anume Hau-maka, ce! Care îl tatuase cândva pe regele Hotu-matua. Hau-maka a visat astfel: sufletul lui plecase pe mare, până la o insulă unde erau trei găuri (cratere) și plaje frumoase. Șase oameni au atins insula în același timp.

Hotu-matua a înțeles că visul lui Hau-maka era o promisiune. A ales șase oameni, le-a dat un vas și le-a spus să navigheze drept în fața lor până ce aveau să ajungă la pământul pe care sufletul lui Hau-maka îl văzuse, în momentul în care ei se îndepărtau, regele le-a strigat: „Mergeți și căutați o plajă frumoasă unde regele își va găsi locul!”

Călătoria a fost rapidă și fericită. Cei șase au ajuns în fața Insulei Paștelui și când au văzut craterul Rano-kao, au strigat: „Iată gaura lui Hau-maka!”. Acesta a fost primul nume al vulcanului. Au făcut înconjurul insulei, căutând plajă pe care regele le ceruse să o descopere.

Plajele noastre sunt mici și stâncoase; de câte ori apărea una din ele, oamenii strigau: „Să ne oprim! Aceasta e plajă regelui Hotu-matua!” Dar cârmaciul răspundea: „Nu, aceasta nu este o plajă demnă de un rege”. Au trecut de Poike și au ajuns la Anakena, aici, unde ne aflăm acum. Când au văzut nisipul frumos, apele verzi și liniștite, toți au spus: „Iată plajă pe care a visat-o Hau-maka și unde va trăi regele nostru!” și au debarcat.

Pe plajă se afla o broască țestoasă uriașă care dormea. Ei au vrut s-o întoarcă pe spate, dar ea l-a lovit rău pe unul din tineri, cu o labă.

Prietenii l-au dus pe rănit în grota Ihu-arero și l-au îngrijit trei zile. Și-au adus aminte de ordinul regelui Hotu-matua și au vrut să se ducă pe coasta de vest a insulei, pentru a-l primi. Nu prea știau ce să facă cu omul rănit și le era rușine să-l părăsească. Au ridicat cinci grămezi de pietre în fața grotei și le-au poruncit să vorbească, ori de câte ori prietenul lor îi va chema. Și au plecat.

Abia au ajuns la Mataveri că au și văzut piroga dublă a lui Hotu-matua care se apropia de țărm. Regele le-a strigat: „Cum este acest pământ?” Tinerii au răspuns: „Este un pământ prost, plin de buruieni care cresc repede”. Atunci Hotu-matua a rostit: „Pământ prost, vei fi bun când apele se vor retrage dar când vor reveni, vor uide pe toată lumea”. Noi nu știm ce a vrut să spună Hotu-matua prin aceste cuvinte. Unii cred că blestemul era pentru Marae-renga, care a dispărut în mare. În orice caz, speriați, tinerii au întrebat: „De ce ai vorbit astfel, Hotu-matua, nu te temi că spusele tale ne vor aduce nenoroc?”

Hotu-matua a despărțit atunci cele două pirogi, i-a spus lui Tuu-ko-ihu să urmeze coasta de nord și el s-a îndreptat spre sud. Cele două vase au ajuns în același timp în fața plajei de la Anakena. Hotu-matua, văzând că piroga lui Tuu-ko-ihu încerca să-l depășească, s-a ridicat la prora pirogii sale și a strigat: „Vâsle, nu mai trageți!” Și atât de mare era puterea *manei* sale, încât piroga lui Tuu-ko-ihu s-a oprit și Hotu-matua a debarcat primul, în acel moment a auzit un țipăt: soția lui era în chinurile facerii. L-a chemat imediat pe șeful Tuu-ko-ihu care l-a luat în brațe pe nou-născutul său, care era un băiat, l-a tăiat buricul, după ritual, și a recitat un descântec și anume acela care preamărește puterea tinerilor șefi când aceștia se nasc pentru a continua șirul de zei. În timp ce Tuu-ko-ihu îl descânta pe tânărul prinț, soția sa naștea o fată, pe prințesa Avareipua.

În aceeași zi, toți oamenii care veniseră cu bărcile lor au debarcat. Au descărcat plantele și animalele pe care le luaseră cu ei. Plantele erau bananele, trestia de zahăr, arborele *ti* și alții care au dispărut, în ceea ce privește animalele, au supraviețuit doar găinile și șobolanii. Hotu-matua a mai luat și alte specii, dar acestea nu au venit decât mai târziu, odată cu albi.

Oroi, acela care-l învinsese în război pe Hotu-matua, a debarcat pe insulă într-o noapte, pentru a se răzbuna. Oroi a rătăcit mult până când i-a văzut pe fiii lui Hotu-matua care se odihneau pe plajă, culcați pe burtă, înotaseră mult și obosiți, adormiseră. Oroi s-a apropiat de ei și i-a ucis, înfigând în ei o coadă de langustă.

Seara, Hotu-matua, văzând că fiii lui nu se întorc, s-a dus să-i caute. Le-a găsit cadavrele pe plajă, s-a uitat îndelung la ele și a zis: „O, rege, ai venit de dincolo de mări pentru a continua războiul!” Și regele a plâns mult lângă copiii lui uciși.

A trecut un an. Hotu-matua străbătea toată insula, inspectând satele noi, luând parte la serbări, învățându-i pe oameni cântecele sacre ale strămoșilor. Oroi îl urmărea pretutindeni, căutând un prilej pentru a-l ucide. A împletit o frânghie și a întins-o pe poteca pe care venea Hotu-matua, dar regele a văzut-o și a sărit peste ea. Oroi a tras de frânghie dar n-a reușit să-l facă să cadă pe Hotu-matua. Acesta și-a zis: „O, Oroi, va veni ziua în care vei pieri de mâna mea!”

În timp ce Hotu-matua trecea pe lângă Hanga-te-tenga, Oroi, după obicei, a întins frânghia pe drum. Regele s-a prefăcut că a căzut și Oroi s-a năpustit asupra lui pentru a-l ucide. Dar Hotu-matua s-a ridicat și i-a despicat capul cu măciuca. Așa a pierit Oroi, care era șef la Marae-renga. Trupul său a fost pus într-un cuptor, dar carnea lui, care era aceea a unui șef, nu a putut fi coaptă. El a fost dus în *ahu-ulcare* îi poartă încă numele.

La bătrânețe, Hotu-matua a împărțit insula între copiii săi. Fiecare din ei a devenit străbunul unui trib. După ce a făcut această împărțire, Hotu-matua s-a îndreptat către vulcanul Rano-kao. S-a urcat până la marginea craterului, s-a așezat pe stânci, cu fața la vest, spre patria lui, Marae-renga. A invocat patru din zeii care trăiau în ținuturile lui de baștină: „Kuihi, Kuaha, Tongau, Opapako.

— A zis el.

— A venit timpul să cânte cocoșul”. Cocoșul din Marae-renga a cântat și cântecul lui s-a auzit peste mare. Ora morții sale sosise, întorcându-se spre fiii lui, Hotu-matua le-a zis: „Duceți-mă acasă”. L-au dus în coliba sa unde și-a dat duhul. Corpul lui a fost îngropat într-un *ahu* din Akahanga.»

Războiul Urechilor – Lungi cu Urechile-Mici

«Mulți ani trecură. Insulă era dominată de oamenii cu urechi lungi, care atârnav. Erau inteligenți și iscușiți; ei au construit toate a/? U-urile de pe plajă. Lucrările erau executate de oamenii cu urechi mici, pe care îi țineau ca sclavi.

Într-o zi, Urechile-Lungi au spus Urechilor – Mici: „Aruncați în mare toate pietrele care încurcă locul”.

Urechile-Mici au răspuns: „Nu le aruncăm fiindcă avem nevoie de ele la coptul alimentelor și la altele”. Urechile-Lungi s-au supărat și au hotărât să-i distrugă pe Urechile-Mici.

Au săpat în Peninsula Poike un șanț de la coasta de nord la cea de sud. L-au umplut cu crengi și ierburi, căci intenționau să-i prăjească pe Urechile-Mici. D/n întâmplare, o femeie Urechile-Mici era căsătorită cu un Urechile-Lungi și locuiau la Potu-te-rangi. Rudele și prietenii ei din tribul Urechilor – Mici se întrebau la ce putea folosi șanțul. Femeia a aflat de la soțul ei pentru ce se pregătea șanțul. Ea s-a dus noaptea la rudele sale și a spus: „Priviți spre casa mea și când Urechile-Lungi vor da foc la ierburile și crengile din șanț, treceți prin spatele casei mele, luați-i prin surprindere și împingeți-i în foc. Astfel, în loc de un ospăț cu Urechile-Mici va fi un banchet cu Urechile-Lungi”.

Femeia s-a întors acasă la ea și a zis: „Acum, apucați-vă de treabă!” S-a așezat în fața casei, făcându-se că împletește un coș din nuiiele, dar, de fapt, dorea să le facă semn rudelor și prietenilor săi. Când i-a văzut pe Urechile-Lungi gata de atac, ea a făcut un semn și Urechile-Mici au năvălit împingându-i pe Urechile-Lungi în focul pe care îl aprinseseră. Bărbați, femei, copii au căzut în șanț și au pierit, mai puțin doi războinici care au reușit să scape trecând peste cadavre. Au alergat spre Anakena și s-au ascuns în peștera Anavai. Urechile-Mici îi urmăriseră și încercau să-i scoată din ascunzătoare înțepându-i cu bețe ascuțite. Cei doi bărbați fugeau dintr-o parte în alta a peșterii, scoțând sunetele: „*Ororoin! Ororoin!*”, care îi făceau să râdă pe cei de afară, în sfârșit, un războinic a spus: „Să-i iertăm pe acești doi oameni. De ce să-i omorâm? Să-i lăsăm în viață”. Urechile-Mici s-au

întors la șanțul unde ardeau Urechile-Lungi. L-au acoperit cu pământ și au rămas singurii stăpâni ai insulei.

Cei doi Urechile-Lungi au fost adoptați și eu le cunosc fiii: unul trăiește la Hanga-roa și celălalt este la leprozerie.»

Marele război dintre oamenii din Tuu și oamenii din Motu-iti

«Oamenii din Motu-iti nu i-au iubit niciodată pe cei din vestul insulei. Au purtat multe războaie între ei și au fost învingători rând pe rând.

Îți voi povesti despre războiul cel mai nemilos. Nu pot să-ți spun când a avut loc. Multă vreme după Hotu-matua sau cu puțin înainte de sosirea căpitanului Cook – n-aș ști să-ți spun. Au pierit atunci mulți oameni, și când te plimbi prin insulă, găsești oasele lor răspândite printre pietre.

Acest război a început astfel: cei doi tineri, Makita și Rokehaua, au venit la Motu-iti pentru a-l vizita pe Kainga. Acesta era un mare războinic care avea o colibă frumoasă și era generos cu oaspeții săi. El le-a spus: „Tinerilor, poftiți!” Când au trecut peste prag, și-au frecat nasurile, în semn de prietenie. Kainga a fript o găină și a trimis pe unul din copiii adoptivi să aducă și mațele prăjite pe pietrele încinse. Când copilul a adus această mâncare de soi, Rokehaua a întrebat: „Ce-mi dai, aici?” Copilul a răspuns: „Sunt mațe de pui”. Rokehaua le-a dat la o parte și a spus: „Află că n-am nevoie de ele. De obicei, eu mă hrănesc cu intestine de om”.

Copilul a transmis lui Kainga aceste cuvinte. „Ei vor intestine de om.

— A spus Kainga.

— Ei bine, le vor avea!” L-a chemat pe copil și i-a poruncit să se întindă pe pământ. Băiețelul a înțeles ceea ce îl aștepta, a plâns, și a cântat un cântec: „Vai, vai, adio ținut în care am trăit...” Kainga l-a sugrumat, i-a deschis burta, i-a scos intestinele pe care le-a pus la prăjit. Le-a dus chiar el oaspeților. Când Rokehaua a văzut hrana care îi era adusă, l-a trezit pe Makita și i-a spus: „Iată intestinele unui om”. Makita, care nu auzise cuvintele imprudente ale prietenului său, a înțeles că răzbunarea lui Kainga nu va întârzia. Makita a luat-o la fugă și Rokehaua l-a urmat. Au fugit fiindcă erau cauza morții copilului lui

Kainga. De departe, Kainga le-a strigat: „N-ați mâncat hrana pe care gazda v-a oferit-o. Veți vedea în curând un vapor care va fi atât de mare, cât drumul de la Pepe la Rano-aroi”.

Kainga și-a adunat oamenii și le-a poruncit să adune lemn pentru un vapor mare. A trimis pe unii la Rano-aroi, să caute mușchi, pentru a călîfătui vasul.»

Cel de-al doilea episod al războiului

«E mult de atunci, dar cât de mult? N-am cum să știu. Tupa-hotu și Miru se războiau. A fost un război îndelungat, lată cum a început.

Kainga, șef Tupa-hotu al triburilor din est, era vrăjmașul lui Toari, războinic din triburile de la vest. De câte ori se înfruntaseră, nu reușise să-l ucidă.

Kainga avea un fiu, Huriavai, care era încă un copil. Acesta a visat că sufletul său părăsise trupul și după ce a rătăcit prin câmpie, s-a aflat în fața unui cocoș. Sufletul a luat o piatră și l-a lovit pe cocoșul care a murit. Când Kainga a auzit acest vis, s-a bucurat foarte mult: visul prevestea moartea cocoșului celor din Tuu, războinicul Toari.

Kainga și-a chemat războinicii, l-a luat cu ei și pe copil și au pornit împotriva bandelor lui Toari. Când s-au aflat în fața dușmanului, Kainga i-a dat două pietre fiului său și i-a spus să le arunce în Toari. Visul băiatului n-a fost zadarnic: Toari a căzut mort, la fel cum căzuse și cocoșul. Răzbunat, Kainga a părăsit câmpul de luptă dar oamenii lui Toari, înnebuniți de moartea șefului lor, i-au urmărit pe Tupa-hotu ce s-au împrăștiat care încotro. Printre fugari se afla și un alt fiu al lui Kainga, Rău-hiva-arînga-erua, adică Rău-hiva-cel-cu-două fețe. Fața pe care o avea la spate îi spunea: „Văd cum vine spre mine Pau-aure-vere, cu o piatră în mână, mă va ucide. Privește și tu, chip din față!” Dar chipul din față a răspuns: „Nu-mi pasă, nu vreau să privesc!” în timp ce cele două fețe se certau, Rău hiva a fost omorât. A murit din cauza celor două fețe pe care le avea și din cauza neînțelegerii dintre ele.

Tupa-hotu, cei învinși, s-au refugiat, unii pe mică insulă Marotini, alții în grota Ana-te-avanui, lângă faleza de la Poike.

Cei din tribul Miru trimiteau bărci spre Insula Marotini și îi

ucideau pe cei pe care îi prindeau. Se întorceau cu morții care erau jnțiși pe plajă și oferii războinicilor spre a fi mâncați, în fiecare zi, bărcile Miru se duceau la Marotini după carne proaspătă.

Un războinic Miru, pe nume Oho-taka-tore, a venit din satul său la Ana-havea, unde se făcea zilnic o distribuie de cadavre. Printre morți, Oho-taka-tore a recunoscut un războinic Tupa-hotu, pe nume Hangamaihi-tokerau. El a spus: „Prietenii, dați-mi mie trupul războinicului cu nume atât de frumos. Aș vrea să-l mănânc, căci numele lui sună frumos urechilor mele”. Poie, unul dintre cei care se întorseseră cu cadavrele de la Marotini, i-a spus: „Oho-taka-tore, cadavrul cu nume atât de frumos nu va fi al tău. De ce ai venit atât de târziu?” Fără niciun cuvânt, Oho-taka-tore și-a scos cunună de pene, și-a pus-o invers pe cap și a plecat. Oamenii au spus: „Oho-taka-tore s-a supărat. Ce va face?”

Oho-taka-tore avea o fată măritată cu un bărbat Tupa-hotu, numit Mea. El a chemat-o și a întrebat-o: „Soțul tău se gândește la oamenii Tupa-hotu?” – „Tată, de ce îmi pui astfel de întrebări? Știi foarte bine. Crezi că ginerele tău îmi spune ce crede despre poporul său?” – „Du-te și caută-l, fata mea. Spune-i să se gândească la tribul lui, chinuit de tribul Miru”. Apoi, i-a destăinuit fiicei sale un proiect care ar aduce fericirea tribului Tupa-hotu și înfrângerea celor din tribul Miru.

Iată ce s-a întâmplat în acea noapte pe Insula Marotini: un războinic Miru stătea la pândă și îl ucidea pe toți Tupa-hotu care apăreau pe țărm. Kainga, un războinic Tupa-hotu, îl observa de pe o colină. Fiul lui Kainga, pe nume Uri-avai, a profitat de faptul că noaptea era fără lună, pentru a veni înot în insulă, unde îl aștepta tatăl său. S-a urcat pe mal, fără nicio teamă. Vaha, care îl auzise înotând, l-a întrebat: „Cine ești?”

— „Uri-avai, a spus el, sunt Uri-avai”.

— „Iar eu, a răspuns Vaha, sunt dușmanul lui Uri-avai”.

Și i-a înfipt un pumnal din obsidian în beregată. Kainga recunoscu vocea fiului său și i-a auzit trupul căzând. Vaha a înotat spre țărm, târând cadavrul în urma lui. Kainga a venit după el. Ajunși pe mal, Kainga i-a strigat:

„Cine ești?”

Răspunsul a fost: „Vaha, dușmanul lui Uri-avai”.

Kainga a zis: „Eu sunt Kainga, dușmanul lui Vaha” – și l-a ucis.

Kainga și-a plâns fiul mort și l-a îngropat într-un mic *ahu*, numit Ainini. Pe urmă, luând cadavrul lui Vaha, s-a întors la Marotini. Tupa-hotu de acolo mureau de foame și s-au bucurat văzând cadavrul lui Vaha. Neavând foc, ei au încălzit carnea de om la subraț și între picioare. Au devorat-o cu veselie.

Fata lui Oho-taka-tore i-a spus lui Mea cele aflate de la tatăl său. Mea nu a zis nimic, dar s-a dus să culeagă cartofi, l-a copt, i-a pus într-o plasă de pescuit și s-a dus, chiar în acea noapte, la Poike, unde era grotă Ana-te-avanui. Acolo se aflau refugiați niște Tupa-hotu, în primejdie de a muri de foame. Din vârful falezei, dușmanii coborau o plasă în care erau oameni înarmați cu pietre ascuțite pe care le aruncau în grotă lovindu-i pe cei care erau mai aproape de intrarea ei. Pentru a rezista mai mult, războinicii din grotă i-au împins în primul rând, aproape de intrarea în grotă, pe copii, femei și pe acei care nu mai erau buni de luptă. Când aceștia au fost uciși de pietrele aruncate, nu mai rămăseseră în pevi grotă decât vreo treizeci de războinici care nu s-au predat. Mea a rupt dintr-un copac *niu* opt crengi pe care le-a luat cu el. A constatat că războinicii Miru dormeau pe creasta falezei, în gropi din stâncă. S-a lăsat să alunece până la intrarea în grotă. „Cine ești?” – au strigat cei din grotă. „Sunt Mea”. Atunci ei au plâns și au spus: „Vai nouă, tinere, vino aici”. Dar Mea le-a spus să înceteze cu plânsul și să ia ceea ce le adusesese. Din niște oase el a făcut cârlige pe care le-a prins de cele opt crengi. Le-a explicat apoi războinicilor: „Când dușmanii vor da drumul la plasa cu oamenii care aruncă pietre, voi veți trage plasa cu aceste cârlige. Veți omorî pe cei din ea și vă veți urca voi în plasă. Când veți fi trași sus, pe faleză, ucideți-i pe toți Miru, dar lăsați-i cu viață pe cei din familia mea”. Apoi Mea a plecat, temându-se să nu fie prins.

Mea a ajuns cu bine acasă, ca și când ar fi venit de la pescuit, în zori, Miru au coborât, ca de obicei, plasa cu războinici care să-i ucidă pe cei din grotă. Dar de data. Aceasta, ei au fost cei uciși. Tupa-hotu, ajutându-se de frânghiile plasei, s-au cățărat până sus și i-au ucis pe războinicii Miru de pe faleză. Cei din tribul Miru au luat-o la fugă și

Tupa-hotu s-au luat după ei, omorându-i pe toți cei care le ieșeau în cale, cu excepția femeilor tinere. Au scăpat doar neamurile lui Mea. Erau și ei speriați și fugeau, dar li se strigă: „Stați acolo unde vă aflați. Nimeni nu vă face vreun rău”.

Cei treizeci de Tupa-hotu au ajuns și în Insula Mă-rotini unde a fost o mare bucurie. Ei au plecat înot, i-au atacat pe Miru pe plajă și s-au dedat la un adevărat măcel. Au scăpat doar femeile frumoase.

Kainga îl fugărea pe Poie cu înverșunare. În momentul în care războinicii Tupa-hotu erau gata să-l prindă pe șeful învins, Kainga le-a spus: „Nu, lăsați-l pentru ca acest joc să continue”.

Bărbații Tupa-hotu au avut copii cu femeile Miru. Miru au avut și ei copii. Au trecut anii, copiii au crescut și au învățat cum să mânuiască toporiștile din piatră și războiul a reînceput.

Tinerii Tupa-hotu s-au dus la casa lui Poie cu intenția de a-l omorî. Poie era la pescuit și socrul lui, un om rău, le-a zis răzbunătorilor: „Dacă stau afară, cu chelia expusă la soare, înseamnă că Poie e pe mare. Dacă stau în colibă, înseamnă că Poie s-a întors”.

Fata lui, soția lui Poie, a auzit aceste cuvinte și s-a dus pe țărm. Când l-a văzut pe soțul ei, i-a strigat: „O, Poienuinui-a-tuki, dușmanii au sosit! Sunt mulți și tatăl meu te-a trădat!” Poie a fugit dar dușmanii s-au luat după el și nu l-au lăsat să se ascundă. El a sărit în mare, încercând să ajungă pe una din micile insule apropiate. Dușmanii au înnotat după el. Frații lui Poie l-au urmat, au fost prinși și sugrumați. Poie, văzând cum curge sângele fraților săi, a strigat: „Iată, sângele celor patru frați ai mei nu mai este decât o singură băltoacă!” L-au dus pe Poie la Orongo. Un tânăr care se afla acolo, a zis: „Dați-mi mie acest bărbat”. Kainga i l-a dat. Au prins în jurul lui Poie tulpini de trestie de zahăr uscate și le-au dat foc. Poie a murit în dureri cumplite. Când a fost mort, cei din tribul Tupa-hotu au mai dat o fugă prin întreaga insulă, ucigându-i pe toți Miru pe care îi întâlneau.»

Originea tatuajului

«Femeia-șopârlă și Femeia-pescărus au plecat din casa lor de la Hakarava spre Hanga-takaure. Femeia-șopârlă a întrebat: „Care este

numele acestui sanctuar?" – „Hanga-takaure este numele acestui loc, a răspuns Femeia-pescărus. Dar ce ne pasă nouă de Hanga-takaure, Femeia-sopârlă!"

Ele și-au continuat drumul și în fața fiecărui sat sau sanctuar, Femeia-sopârlă punea aceeași întrebare și de fiecare dată sora ei răspundea: „Ce ne pasă nouă?"

Cele două surori au înotat spre Insula Motunui. Acolo i-au găsit pe cei doi frați Heru și Patu, de la care au avut fiecare câte un fiu. Cele două femei erau tatuate pe obraji, buze, bărbie, sâni, brațe, coapse și aveau două cercuri pe șolduri. Cei doi frați au plecat din insulă și au avut copii de la alte două femei.

Băieții Femeii-sopârlă și Femeii-pescăruș au fost tatuați pe picioare și pe obraji. Când s-au făcut mari, au plecat spre Insulă Mare și s-au oprit la Orongo. Acolo, cel mai mare a sărit pe o piatră și a spus: „Eu sunt Lună Nouă". Cel mai mic s-a urcat pe o piatră mai scundă și a spus: „Eu sunt Luna Plină".

S-au îndreptat spre o plajă unde niște tineri se zbenguiau. Au împrumutat de la ei niște plutitori și au înotat spre locul unde valurile înalte se sparg și sunt urmate de valuri domolite. Hula i-a adus înapoi la țarm și toată lumea de acolo a strigat: „Călăreții de valuri au sosit!"

S-au dus apoi să se scalde într-un puț cu apă dulce. Doi băieți au sosit să ia apă. Fiii Femeii-sopârlă și Femeii-pescăruș au făcut o vrajă și vasele în care băieții voiau să ia apa au plesnit. „De ce ați făcut aceasta?" – i-au întrebat băieții. – „Nu știm. Spuneți-ne cine sunteți?" Cei doi băieți au răspuns: „Suntem fiii lui Heru și Patu". – „Cum puteți fi și voi fiii lui Heru și Patu, crabilor, langustelor!", au exclamat fiii zeițelor.

Băieții s-au întors în sat și au povestit întâlnirea lor cu tinerii tatuați. Au fost trimiși înapoi, să-i aducă în sat pe tatuați.

Cei doi tineri s-au instalat într-o colibă împreună cu două fete Hanguarai, care le-au dat de mâncare cartofi și pui. Ei au încercat să se culce cu ele, dar fetele au refuzat. Dimineața, fetele și-au dat seama de frumusețea tinerilor și s-au îndrăgostit de ei. Tinerii însă, nu le-au mai vrut și au plecat în alt sat. Fetele i-au urmat, în satul Vaikaranga, două fete Angu, foarte urâte, s-au îndrăgostit și ele de tinerii cu tatuajul

minunat, așa că primele au plănuit să-și omoare rivalele. Le-au invitat la scăldat, într-un loc stâncos, foarte abrupt. Una din cele două Hanguarai a spus uneia din cele două Angu: „Sări tu prima!” Cele două Hanguarai au spus un descântec și fata Angu s-a zdrobit de o stâncă. Cea de-a doua fată Angu s-a speriat și a vrut să fugă dar cele două Hanguarai au îndemnat-o: „Sări fără frică! Sora ta doarme”. Ea le-a ascultat și s-a zdrobit și ea de stânci. Cele două fete Hanguarai s-au căsătorit cu fiii lui Heru și Patu.

În ceea ce le privește pe Femeia-șopârlă și Femeia-pescăruș, ele au mai zăbovit un timp în Insula Motunui. Cea mai mare s-a urcat pe o stâncă și a strigat: „Voi, duhurile Vivi și Vaovao, veniți și luați-ne!” Ei au venit de îndată și le-au ucis pe cele două surori.»

CONCLUZIA

Majoritatea încercărilor de a explica „misterele” Insulei Paștelui au presupus că indigenii care se aflau pe insulă la data descoperirii nu erau ei autorii civilizației ale căror vestigii ne impresionează. Această civilizație se atribuie unui popor puternic, cu mijloace tehnice superioare celor pe care le au pascuanii de azi. Sfârșitul brusc al acestei civilizații apare că efectul unui cataclism natural sau al invaziei unei rase barbare.

Dar s-a dovedit astăzi că suprafața insulei a fost aproape aceeași ca și astăzi, la data ocupării ei de „țameni. Geologii n-au găsit nicăieri semnele unei erupții jicnice recente care, după Poster (naturalistul expediției lui Cook), ar fi pus capăt prosperității locului și ar fi lăsat în urma ei o populație sărăcită și în decădere. Geografii moderni refuză să vadă în această insulă vulcanică fragmentul unui continent înghițit de Pacific.

Câțiva etnografi consideră civilizația din Insula Paștelui cu mult prea evoluată pentru a fi în întregime atașată culturii polineziene. Cei care au acest punct de vedere trec cu vederea faptul că locuitorii din secolul XVIII erau polinezieni puri și vorbeau un dialect asemănător cu cel al populației maori și al celei man-gareviene. După ei, pascuanii ar reprezenta ultimul sau cel puțin al doilea val de emigranți care ar fi

absorbit locuitori cu o cultură superioară. Printre diversele teorii emise în scopul de a pune în evidență elementele ne-polineziene în cultura Insulei Paștelui, merită o oarecare atenție doar aceea a on ginii melaneziene a unei părți din populație. Argumentul antropologic trebuie eliminat, căci caracterul melanezian al anumitor cranii pascuane s-a dovedit fals. Considerațiile etnografice se cer însă examinate mai atent. Teza melaneziană a fost prezentată în special de etnograful englez Balfour, care a venit cu următoarele argumente: în Valea Yoda, din Noua-Guinee, au fost găsite ascuțișuri de obsidian identice cu toporiștile folosite de pascuani; nasul acvilin al statuetelor din lemn de pe Insula Paștelui amintește nasul papuașilor; alungirea lobului urechii pascuanilor este tipică pentru unele triburi melaneziene, de asemenea buzele proeminente ale statuiilor uriașe sunt asemenea celor ale unor figurine de la prora vaselor din Insulele Salomon; legenda „oamenilor-pasăre” se regăsește și în Insulele Salomon). Pălăriile” din tuf roșu, așezate deasupra capetelor statuiilor, sugerează pieptănăturile melaneziene și părul decolorat artificial.

Aceste paralele sunt destul de lipsite de consistență. Ce importanță am putea acorda câtorva toporiști din obsidian, găsite într-un loc izolat din Noua-Guinee? Asemănarea obiectelor provine, în special, din faptul că sunt confecționate din același material, în întreaga Polinezia nu există obsidian decât în Insula Paștelui, Noua-Zeelandă și Pitcairn. Se mai ivește și următoarea dilemă: emigranții polinezieni care s-au stabilit în Insula Paștelui veneau din Valea Yoda – Noua Guinee sau ei au descoperit felul de a folosi piatra de obsidian doar în Insula Paștelui, unde zăcămintul era foarte mare. În Noua-Guinee, folosirea obsidianului a fost restrânsă doar la indigenii din Insulele Amiralității, între lamele de obsidian din Insula Paștelui și cele din Insulele Amiralității nu există nicio asemănare. Se pare că prelucrarea pietrei s-a dezvoltat în mod special în Insula Paștelui.

Niciun antropolog serios nu s-ar gândi să stabilească raporturi rasiale bazându-se pe asemănări între statuete cu un stil convențional, însuși Balfour admite șubrezenia ipotezei lui și recunoaște că formă deosebită a nasului statuiilor pascuane se datorează efortului de a

reprezenta fața unui cadavru.

Pe drept cuvânt a fost semnalată asemănarea între statuetele cioplite de populația morion din Insulele Chatham ale Noii-Zeelande, cu statuetele din Insula Paștelui. Deși în stiluri diferite, statuetele reprezintă figuri descărnate, cu trăsături puternice. Plecând de la presupunerea că populația morioiri era constituită din polinezieni încrucișați cu melanezieni, s-a vrut să se ajungă încă o dată la concluzia că statuetele din Insula Paștelui au un caracter melanezian. O astfel de presupunere nu este dovedită din start, căci nu se știe dacă populația morion nu este altceva decât un trib maori. Cu ce drept s-ar califica drept melaneziene statuete care nu apar în Melanezia? În ceea ce privește asemănarea pe care Balfour o găsește între gura statuiilor din Insula Paștelui și cea a figurinelor de la prora vaselor din Insulele Salomon, ea este o observație pur subiectivă.

Analogiile între trăsături alese la întâmplare din regiuni întinse, cunoscute pentru diversitatea culturilor lor locale, nu pot fi decât superficiale și prea puțin convingătoare, în niciunul din aspectele fundamentale ale artei, religiei sau organizării lor sociale, Insula Paștelui și Melanezia nu oferă caractere comune care să justifice ipotezele unor legături între insula polineziană și numeroasele culturi ale Melaneziei. Admițând că Melanezia ar fi fost centrul unei civilizații superioare celei ce s-a dezvoltat în Polinezia, este de înțeles dorința de a-i atașa și Insula Paștelui – dar nimic legat de papuași sau melanezieni nu denotă că ei ar fi fost inițiatorii sau precursorii culturii pascuane.

Îndepărtând ipoteza melaneziană, nu este imposibil, teoretic, ca adevăratul creator al culturii din Insula Paștelui să fi fost un popor stabilit aici înainte sau după debarcarea polinezienilor. Examinarea statuiilor uriașe m-a convins – ca și pe predecesorii mei – că ele au fost, toate, produsele unei aceleiași populații. Este zadarnic să căutăm straturi diferite de civilizații. Instrumentele din piatră descoperite prezintă o mare unitate și, după tipul lor, se leagă de exemplarele din Polinezia centrală și orientală.

Lespezile care au ajutat la sprijinirea statuiilor uriașe și care, deci, le sunt contemporane, sunt identice cu lespezile pe care se rezemă șarpanta colibelor pas-cuane, încă locuite în plin secol al

XIX-lea.

Statuile uriașe se ridică pe structuri care nu sunt decât o variantă locală a *marae* din Polinezia orientală care se mai numeau tot *ahu*. Nu există în vocabularul pascuan niciun cuvânt care să nu fie de origine polineziană. Dacă un popor străin s-ar fi stabilit în insulă, el ar fi lăsat, fără îndoială, urme ale existenței sale în vocabularul limbii. De altfel, întreaga toponimie din Insula Paștelui este pur polineziană.

S-ar putea spune că mitul Urechilor – Lungi și al Urechilor – Mici ar putea fi o amintire din vremea în care aici locuiau două popoare diferite, întrucât pascuanii din secolul trecut își mai deformau lobul urechilor și erau, prin urmare „Urechile-Lungi”, concluzia legendei e falsă pentru că ea anunță distrugerea „Urechilor – Lungi” de către „Urechile-Mici” care ar fi strămoșii indigenilor moderni. Groapa de la Poike, unde se spune că ar fi îngropați „Urechile-Lungi”, nu este decât o depresiune naturală și monumentele din insulă nu pot fi atribuite poporului ipotetic pe care „Urechile-Mici” l-ar fi exterminat. Legenda este fără îndoială veche, și deosebirea dintre cele două grupuri, bazată pe deformarea lobului urechii este, probabil, un adaos modern, întrucât această modă a dispărut odată cu generațiile vechi care i s-au conformat.

S-a vrut să se facă din Insula Paștelui o civilizație de tip matriarhal, diferită de culturile polineziene, fundamental patriarhale. Datele aduse în sprijinul acestei teorii nu rezistă. Nu este exact că pământul a fost cultivat în exclusivitate de femei sau că proprietatea asupra câmpurilor ar fi fost transmisă din mamă în fiică. Moștenirea urma linia. Paternă ca pretutindeni în Polinezia. Alimentația, predominant vegetariană, nu este indiciul unei civilizații tipic agricole, ci doar rezultatul impus de resursele sărăcicioase ale insulei. Nici pescuitul nu a putut fi dezvoltat pe scară largă, din motivele care au fost arătate.

S-a încercat o paralelă între civilizația din Insula Paștelui și artele tehnice din America de Sud, Perú, în special. Aceste apropieri sunt superficiale. Este adevărat că pereții de la Cuzco arată, la prima vedere, la fel ca fațadele anumitor *ahudin* Insula Paștelui dar, în timp ce în Perú construcțiile sunt din blocuri imense, în Insula Paștelui nu

sunt decât niște lespezi care ascund o zidărie grosolană.

Trebuie să dai dovadă de mare bunăvoință și de naivitate ca să stabilești o legătură între păsările de pe tabletele pascuane și reprezentările de păsări marine din arta peruană.

Este cazul să semnalăm pietrele ascuțite din obsidian care au fost descoperite într-un mormânt indian din Chile. Originea pascuană a acestor obiecte este de netăgăduit, dar împrejurările în care au fost găsite sunt confuze și este hazardat să construim de aici o teză îndrăzneată dar fragilă, privind legăturile dintre Insula Paștelui și coasta sud-americană. Să nu uităm că Chile este săturat, de vreo cincizeci de ani, de pietre ascuțite din obsidian aduse de marinari sau alți vizitatori anuali ai Insulei Paștelui.

Dacă omogenitatea și caracterul net pascuan al culturii pascuane pare să fie în afara oricărei discuții, rămâne totuși să se stabilească locul de origine al colonizatorilor care au populat insula și data sosirii lor. Înainte de a începe această cercetare, trebuie să ne fie limpede în minte un fapt stabilit cu multă vreme în urmă. Dacă culturile indigene din întreaga Polinezia au o bază comună, fiecare din ele s-a dezvoltat în izolarea ei cu particularități care îi conferă o originalitate aparte.

Toate aspectele fundamentale ale culturilor polineziene se regăsesc în Insula Paștelui. Urmare poziției sale geografice, cultura pascuană se leagă de grupul oriental al Polineziei. Niciun element distinctiv al Polineziei occidentale nu figurează în Insula Paștelui în timp ce tehnicile și tradițiile polinezienilor orientali au făcut parte din moștenirea pascuanilor.

Analogiile culturale dintre Insula Paștelui și Insulele Gambier (Mangareva), cele mai apropiate insule polineziene, sunt cu totul deosebite. Să cităm, de exemplu, *ahu-uf*, suprafețele pavate la intrarea colibelor, bărcile cu proră și pupa ridicate, izolarea copiilor șefilor, tatuarea întregului corp, folosirea numelui de *ivi-atua* pentru a-i desemna pe preoți și a numelui de *huru-manu* pentru a-i desemna pe oamenii de rând și, în fine, prezența cântăreților *rongo-rongo*.

Ipoteza unei origini mangareviene a pascuanilor se lovește de două piedici, întâi, pascuanii n-au putut să-și procure găinile din

Mangareva unde acestea nu existau, în al doilea rând, pascuanii nu foloseau numele de *marae* pentru sanctuarele lor ci pe acela de *ahucare* înseamnă doar. Platformă". Acest fapt neînsemnat indică totuși faptul că pascuanii nu realizaseră unirea curții sacre (*marae*) cu platforma (*ahu*) care apare târziu în Polinezia centrală.

Dacă Insulele Gambier (Mangareva) nu pot fi considerate locul de unde au venit pascuanii, doar insulele Marchize ni se par ca fiind ținutul Marae-renga de unde, după legende, ei ar fi plecat. Insulele joase Tuamotu nu intră în discuție căci plantele cultivate de pascuani sunt acelea specifice insulelor vulcanice.

Civilizația din Insulele Marchize diferă în multe privințe de cea din Insula Paștelui dar ceea ce le separă este tocmai ceea ce o separă pe cea pascuană și de celelalte culturi polineziene.

Ahu-un și marae-urile din Marchize nu sunt așa de diferite de a/? I/-urile pascuane, pe cât s-ar părea la prima vedere. Așezarea lor neregulată derivă din dificultatea arhitecților de a combina platformele și curțile pe amplasamentul abrupt al munților. Sanctuarele din Marchize au, ca și mausoleele din Insula Paștelui, platformele unde se așezau morții și statuile care îi reprezentau pe străbuni. La drept vorbind, stilul statuiilor din Marchize nu este acela al statuiilor pascuane, dar ele reflectă tradițiile artistice care s-au consolidat după perioada de migrație. Tatuajul din Marchize, care ca și cel din Insula Paștelui, acoperea tot corpul, are un alt stil. „Tiki” sau un personaj cu ochii mari, care este unul din motivele fundamentale ale artei din Marchize, nu este străin în Insula Paștelui, unde se regăsește.

Se poate stabili o paralelă între cântecele-recitative din cele două insule și obiectele care le reprezentau.

După noi, sforile cu noduri din Insulele Marchize corespund tabletelor din Insula Paștelui.

Dacă pascuanii au venit din Insulele Marchize, migrarea lor este de lungă durată, probabil într-o epocă în care civilizația marchiziană era încă nediferențiată și asemănătoare celei din Mangareva secolului XIII. Suntem înclinați să formulăm ipotezele următoare: analogiile civilizației pascuane cu cele ale Polineziei centrale nu se pot interpreta ca dovezi ale unor migrații și influențe diferite. Strămoșii locuitorilor

din Insula Paștelui au părăsit Polinezia centrală, probabil prin secolul XII, înainte ca aici să se fi dezvoltat culturi aberante. Populațiile din Tuamotu, maorii, marchizanii și man-garevienii au locuit o patrie comună și au produs o civilizație omogenă, într-un moment al istoriei lor. După veacuri de izolare în diferitele insule pe care le-au descoperit și le-au ocupat, ei au modificat moștenirea lor culturală, dezvoltând anumite aspecte, părăsindu-le pe altele. Numeroasele analogii între maori și pascuani tind să dovedească faptul că ei au părăsit Polinezia centrală cam la aceeași dată, adică înainte de a se fi săvârșit unirea între *ahu* și *marae*, cât și înainte ca Tangaroa să fi devenit zeul principal al mitologiei lor.

Pascuanii au făcut parte din valurile migratoare care s-au îndreptat spre est și care au ocupat Insulele Marchize, Gambier și Tuamotu. După ce au stat în Marchize timp de câteva generații, unul sau două triburi aparținând acestei vechi populații s-au desprins și au plecat în căutarea unor noi insule din est. Întâmplarea i-a condus în Insula Paștelui, unde s-au stabilit. Din lipsă de lemn, arta navigației s-a stins în Insula Paștelui.

Raritatea acestui material l-a făcut prețios și explică, în parte, importanța pe care a luat-o aici sculptură în lemn. Produsele din lemn au avut la pascuani valoarea pe care au avut-o obiectele din jad sau din colți de balenă pentru locuitorii din Noua-Zeelandă sau Marchize.

Fiecare regiune a Polineziei s-a specializat într-o formă de artă căreia s-a străduit să-i dea o expresie perfectă. Locuitorii din Insulele Marchize s-au remarcat mai mult decât oricare alții în arta tatuajului. Populația maori s-a dedicat sculpturii în lemn, prelucrării jadului și tatuajelor complexe. Dacă încercăm să explicăm dezvoltarea artei statuiilor uriașe din Insula Paștelui, în lumina activităților polineziene, această artă ni se pare mai puțin excepțională și mai puțin contrară tradițiilor popoarelor din această familie lingvistică. Statuile uriașe mai reprezintă și o specializare a civilizației pascuane, specializare favorizată de condițiile locale deosebite. Astfel, pe această mică insulă, cea mai izolată din lume, un grup de polinezieni veniți fără îndoială din Insulele Marchize, a reușit să dea o formă nouă și originală culturii pe care o moșteniseră de la străbunii lor din Polinezia centrală.

Cuprins

Cuvânt înainte

Prefață

1 Insula Paștelui și Continentul Pierdut

2 Insula Paștelui, pământ polinezian

3 Istoria tragică a Insulei Paștelui

4 Statuile uriașe

5 Serbările

6 Poezie, muzică și dans

7 Misterul tabletelor

8 Cum trăiau pascuanii

9 O societate canibală

10 De la naștere la mormânt

11 Religie și magie

12 Chipuri de strămoși

13 Mituri și legende din Insula Paștelui

Concluzia